D 1249-2
70.877

A' Falusi

Baromorvos.

Csalhatatlan útmutatás,

mikint és melly szerekkel lehessen a' földmívelőnek ép, és egészséges marhát bírni 's nevelni, ennek betegségeit megismerni 's kigyógyítani.

A' szarvasmarha, juhok', lovak'

és

sertések betegségeiről 's gyógyításáról

való

orvoságok előadásával.

Tapasztalása után,

összegyűjtötte

Gyarmati Sándor.

Ruisz Gyula

KASSÁN,
Vajda Pál' tulajdona.
1832.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Kpl. 1955

OKTT. 1963

ORSZ. MEZŐGAZDASÁGI KÖNYVTÁR
LELTÁRI SZÁM:
27.046

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Bévezetés.

I.

Az egészség' jelei. A' vidámság, tiszta szemek, meleg szarvak és fülek, simán fekvő szőr, tiszta nyelv, erősen álló fogak, gyors kérődzés, 's jó étek vágyás.

II. *Valamelly betegségnek jelei.* Az ételre való vágyás' és vidámságnak fogyása, az állat nem kérődzik, szőre fel vagy pedig hátra áll; fülei és szarvai hidegek, szemei folynak vagy homályosak, farkát nem csóválja, nem legyezgeti; fejét lesüti és gyakron megmegrázogatja, egész teste reszket, vagy valamelly tagjai; érütése (pulsusa) szokatlan, vagy igen gyors, vagy lankadt és csendes. Arra is kell figyelmezni, nem üt é ere néhányszor igen lassacskán, azután megmegáll, meg ismét igen sebesen ver, lélekzete rövid, sebes és büdös; nyelve száraz, fehér, sárga vagy épen feketés, 's fogai mozognak, taknya száján vagy orrán böven folyik; szemei körül sárga karikák vannak, 's elöhomlokán sárgálló vonások.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

III. *Minden állatot egészségben így tarthatni:*

1) Tiszta és egészséges takarmányja, vagy eledelle legyen.

2) Mind a' jászolt, mind az istállót vagy ólat tisztán csinosan kell tartani. Az istállókon jó szelelő lyukaknak kell lenni, mellyeken a' marha' gőzölgése szabad' kimehessen, legjobban lehet ezt a' czélt elérni, ha rézsuntos szelelő lyukakat, ollyan formára mint a' kéményeket csináltat a' gazda. Az istállóknak melegeknek kell lenni, de nem rekedteknek.

3) Tiszta folyó víz a' legszükségesebb az egészségnek fenntartására. Álló po'sványos víz, melly tele van, apró bogaracskákkal és férgecskékkel mellyeket az állat ivás közbe felhörpöl, mindenkor ártalmas. Szintén arra is kell vigyázni, hogy mikor a' marha megmelegedett, ne eresztessék legottan a' vízre.

4) A' rendes, az az: ugyan azon egy időben való etetés, 's hasonló mértékben, sem igen sokat, sem igen keveset egyszerre, igen hasznos befolyású a' barom' egészségére.

5) Nem jó igen korán reggel legelőre hajtani a' marhát. Ha mérges harmat húlt lehetetlen hogy ne ártson, ha pedig nem mérges még is meghűti a' marha magát. Igen-meleg, nedves hideg, ködös, vagy ha dér esett tulajdonképen soha sem kellene a' marhát kihajtani, valamint iszapos helyekre sem.

6) A' zöld lóhere, legfőképen ha a' lóhere még fiatal nem használ az állatnak, nagy kivánczisággal nyeldeli, 's kárt okoz

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

neki. Jobb hogy ha a' zöld lóhere közé mindenkor vagdalt szalmát vegyit az ember, vagy a' lóherét együtt vagdalja a' szalmával.

7) A' sót, úgymint a' leghasznosabb füszerszámot nem kell az állattól kímélni 's mindennap kell egy egy keveset adogatni.

8) Sokan szoktak holmi gyökerekből, füvekből és más egyéb orvosszerekből készitett porocskákat 's a' marháknak eledelek közé vegyiteni. Hanem ha az állatnak mindennap orvoságot nyújtunk, akkor szükség' idejében elveszti az orvoság erejét, mivel útoljára eledelévé válik. Ha józanon felveszszük, az egészséges embernek nem kell az orvoság, miért adnánk hát azt az egészséges állatnak?

Lehet ugyan egy bizonyos orvosszert minden 8 vagy 14 nap múlva adogatni, 's ez a' következendőkből áll: Tarnitsgyökeret, fenyőmagot apróra úgy szólván porrá kell törni, 's korpával 's sóval összevegyiteni 's egyegy maroknyit adni. Ha a' dög uralkodik akkor többször is lehet használni ezt a' szert.

Még lehet ugyan a' következendőket is néha néha használni:

9) Rosz vagy változó időben, vagy tavasszal 's ősszel egy kis hashajtó szert, 's ezen szükségre az alólirt szerekből egyet lehet választani.

A' hashajtó szer után, mindenkor jó száraz takarmányt kell adni, hanem csak keveset egyszerre. A' hashajtás után szomjazik a' marha, azért modjával de gyakran kell itatni.

10) Jó takarmány 's tiszta istálló mel-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lett, földi ! még arra is kell vigyázni, hogy a' marha' teste kigőzölöghessen, ha a' böre tele van porral, mocsokkal és ganéjjal, akkor az izadásnak lyukai bévannak dugva, a' gőzölgés megakad, 's a' marha megbetegszik. Azért a' marhát szorgalmatosan kell vakarni, 's a' ganéjtól megtisztítani, tisztaság mellett fele eledelel beéri az állat.

IV. *De minden kitelhető vigyázás mellett még is megtörténik hogy az állat megbetegszik.* Ennekokáért a' természetnek munkálódását orvosszerekkel kell elősegíteni. E' czélra különféle izzasztó, vizellethajtó, tisztító, szél 's hashajtó, oszlató, lágyító, gyógyító 's erősítő orvosi szerek vannak, 's ezek közül az állat betegségéhez alkalmaztottakat kell választani. Szánnunk kell azt az ügyefogyottat, a' ki beteg marháját egyedül eczettel, olajjal akarja gyógyítani. A' ki a' marhának sok olajt, vagy egyéb zsíradékot ád, ez által azt okozza, hogy más szerek nem használhatnak.

Az orvoságnak beöntése szarun át legjobban történhetik, vagy valami fa csövön; 's mindenkor a' szájba, kell tölteni soha az orrlyukakba. Sokan azt hiszik hogy ha az állat tüdejére szenved, legjobb az orvosszert orra lyukán beönteni, mivel ekkor a' legegyenesebb úton tüdejéhez jut. A' kik ezt hiszik ugyan vi'sgálják-meg figyelmetesebben a' toroknak belső alkotását; 's tapasztalni fogják, hogy min-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

dennek előbb a' gyomorba kell jutnia, 's innét a' testnek többi osztályjaiba, ereibe.

Még azt is fel kell venni, hogy az állat könnyen megfúlhat, ha az orrán öntjük bé az orvoságot, 's ha a' levegőt szívó csővbe csak a' legkevesebb jön, tehát azt köhögés által ismét ki kell hozni.

V. A' beleknek 's egyéb részeknek saját ingerelhetőségök van. Ha ollyas valami csípős szer jön reájok, tehát rángatódznak, 's öszvevonják magokat a' belek. 'S ezt a' rángatódzást, 's összevonulást, mi görcsnek szoktuk nevezni, 's ha erősebb, köszvénynek. Mennél jobban összehúzódnak a' belek, annál nagyobb a' fájdalom, 's mind az a' minek ezeken a' test edényeken keresztül kellene menni, többé nem mehet, 's így a' baj nagy. Az illy esetekben arról kell az orvosnak gondoskodni, hogy ezeket a' részeket megtágítsa, vagy a' mi ugyan annyi a' görcsöt megszüntesse. Ezt legkönnyebben eszközölhetni melegvízzel való borogatások által, vagy meleg darab kánforral egyelített borogatásokkal, szekfű virág terjékelj főzött levével, 's gyakortabb klistyélekkel.

Az ereknek és beleknek összehúzása miatt a' szív sem küldheti a' külső részekbe a' vért, 's innét származik a' hideg és rázkodás.

A' vérnek eme visszatolódása által szaporodik a' szív' ereje, 's ezen oknál fogva, sebesebben 's nagyobb erővel lökdösi a' testnek többi részébe a' vért, 's innét támad a' forróság.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A' természetnek ezen munkálódását hidegleésnek nevezik; 's valóban felvévén, a' hideglelés nem egyéb, azon természetes orvosnál, melly a' bennlévő tisztátalanságokat változtatni megmásolni, javítani, 's a' testből kiüzni, törekszik.

Az illy környülálásokban a' vérnek felette sebes kerengését akadályoztatnunk kell, a' forróságot gyöngítenünk, 's a' gyúladásokat megelőznünk, a' tisztátalanságoknak útat nyitni, más szavakkal, a' természetnek segedelmére sietnünk, 's ott a' hol sokat tesz zaboláznunka' hol keveset ösztönöznünk.

Ezen czélhoz eljutunk, ha korán iparkodunk segíteni, gyakori többszörözött érvágásokkal, hütő, hashajtó, minden csípősséget bebonyolító, vagy eltávoztató szerekkel, holmi hütő füvekkel 's eledelekkel p. o. saláta, sóska 's a' t. szintén hütős hajtó klistélyekkel, 's a' t.

VI. *De hogy használló szerekre akadjunk, szükséges hogy azokat a' betegségeket mellyeket orvosolni akarunk ismerjük.* Ez nem olly könnyü a' minőnek első tekintetre látszik; mert többnyire csak külső jelekből itélhetünk, 's ezek gyakran csalogatók 's csalók; és sokszor egynél több ok lehet, melly az állatot betegé teszi. A' IIdik szám alatt a' közönséges jeleket előhoztam, ezekről lehet valamelly állat betegségét gyanítanunk, a' következő számok alatt egyenként minden nyavalyák' ismertető jeleit emlí-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

teni fogom, ha csak a' nyavalya nem valami különös ismeretlen baj.

A' legbiztosabb 's legközönségesebb útmutató az egészség iránt az ütő ér (puls.) ez mondja-meg nekünk vallyon a' baj nagy é 's veszedelmes é? kiki átlátja tehát mennyire szükséges az ütő eret ismerni.

Az a' hely mellyen a' pulsust lehet legjobban tapintani, a' mejnek bal fele, az első láb mögött, vagy az alsó állkapczák alatt, bár melly felén a' fejnek, közel a' csonthoz. Mind azt a' mit a' marha nyavalyáknál a' pulsusról tudni kell és szükséges értelmesen ide iktatom.

1) Egészséges ép állatnál az ütő ér egy minutumban 40, 50, 60, vagy 70szer üt. Mennél inkább vénül az állat; annál lassúbb érütése, mivel vére is lassabban folyik. Borjúknál 's fiatal marháknál gyorsan üt. Ezt a' különbséget jegyezd-meg barátom, ha egy 70 esztendös embernek olly sebesen verne az ütő ere mint egy gyermeknek, úgy hidegelelésben sínlödne, következésképen az öreg a' lassú érütésnél egészséges a' gyermek pedig a' gyorsnál. Mennél ifjabb annál sebesebb, mennél idösb annál lassúbb a' vérnek forgása következésképp az ütő érnek verése. Igy az érütésnél a' korra az esztendökre is kell figyelmezni.

2) A' betegségeknél találtatnak. rendes és rendetlen, halk és gyors, erös és gyenge kemény és lágy érütések.

3) Rendesnek nevezzük a' pulsust ha

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

egyformán ver, t. i. vagy egyformán lassan, vagy egyformán gyorsan. Hogy haaz ütő ér meg áll, vagy ha majd lassabban majd gyorsabban megy, úgy rendetlen, 's többnyire a' halál jele.

4) Ha az ütő ér valamelly betegségben egy harmadával hamarébb megy, mint sem az állat korában egészséges állapotjába vernie kellene, tehát hideglelést jelent, 's a' betegség magos lépcsőn van, 's többnyire halálos.

5) A' gyönge érütés t. i. ha a' verés olly gyönge hogy alig lehessen érzeni, ez igen szomorú jel.

6) Az erős rendes érütés, többnyire a' gyógyulás' kedves jele, az erős érütést meg lehet gyöngíteni, de a' gyöngét nem megerősíteni.

7) A' kemény pulsus az, hol az ütések ollyanok mint ha valami fával tennék az ütést, 's mintha az ütő ér fából volna. Az illy érütésnél veszedelmes a' betegség.

8) Olly pulsus melly kemény 's gyors is egyszer'smind, belső gyúladást jelent, 's hol azonnal az érvágáshoz kell látni.

9) Ha a' pulsus tömött erős, hanem mellette lágy, akkor gyógyulást lehet reménleni.

10) Ha a' pulsus kiesíny, sebes és kemény, akkor nagy a' veszedelem.

11) A' pulsus tehát a' betegség nagyságát mutatja, megmutatja, van é forróság vagy gyúladás, vagy épen rothadás a' testben. Ha a' pulsus forróságot vagy gyuladást hirdet,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Ruisz Gyula

azonnal az érvágáshoz kell folyamodni, 's ezt a' környülállasokhoz képest többszörözni, 's a' forróságot 's gyúladást elüző orvoságokat használni.

Vannak azonban más esetek mellyekben az érvágás inkább ártalmas mint hasznos.

12) A' lélekzés a' vérforgáshoz alkalmaztatja magát. Három érütésre egy lélekzést szokás számlálni.

Ha az állat beleiben nagy fájdalmakat szenved, tehát lélekzetét tartoztatja, 's nem lélekzik rendszerint, hanem nyög, 's a' lélekzet tartóztatásával akar könnyebbséget szerezni magának.

Ha valamelly állat sebesen szivja a' lélekzetet, tehát a' vére is sebesen kereng, 's így érütése is gyors; következendőképen a' lélekzésből lehet a' vérfolyását megítélni.

VII. *Ha a' vér valami által feltüzesítetett, 's folyása gyors, rajta kell lennünk hogy azt mennél elébb lecsillapíthassuk.*

1) Érvágások által, mellyek a' nyakereken történnek 's a' mint a' környülállások kívánják 2 vagy 3 vagy 4 font vért lehet ereszteni, 's azután ha a' szükség úgy kívánja az érvágást ismételni. Eret a' nyakán vagy a' hasán vághatni, vagy a' fark belső részén, vagy átaljában mennél közelebb lehet a' betegség fészkénél, mennyi vért kellessék ereszteni, ezt az állat kora, vérmessége, vagy a' forróság a' mellybe van határozza el. Hanem

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

az érvágást mindig a' betegség kezdetével leliet használni. A' betegség közben, midőn már az állat elerőtlenedett, többnyire inkább árt mint használ az érvágás.

2) Hűtő 's hashajtó főzetek beöntése által.

3) Hűtő 's hajtó klistyélek által.

De ha a' forróságot egyszerre mértéklettlenül adott hűtő szerekkel akarnánk lecsillapítani, vagy elóltani, úgy nagy kárt okoznánk, mivel a' forróság vagy hideglelés egyszer'smind természetes orvos, melly a' rendetlenségbe jött testi nedveket rendbe hozza, 's mind azon tisztátalanságot és csípőségeket, mellyek rendetlenséget okoztatnak kihajtja, 's így az emberorvos ezen munkálódásban egyedül a' természetet segítse, 's ha szükséges segedelmét mérsékelje. P. o. hogy a' fogak formálódhassanak a' természet a' főbe több nedveket hajt, mint sem ott helyök lenne, innét gyakorta nagy forróság származik. Ha mi a' természetet ezen fontos munkálódásában gátoljuk, vagy, a' mi ugyan az az egy, ezeket a' nedveket visszahajtjuk, vagy ha a' forróságot elfojtjuk, bizonnyára helytelenül cselekszünk, hanem lehet ezen nedveket, pióczák vagy gyenge hashajtó szerek által fogyasztani.

VIII. *A' betegségek' megvi'sgálásánál 's gyógyításánál a' következendőkre kell még vigyázni.*

1) Ha a' baromorvos a' betegséget isme-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ri, többnyire segíthet is, ha a' szükséges gyógyító szereket, és annak idejében használja.

De ha addig várunk még a' baj elhatalmadzott, akkor természetes, hogy a' gyógyítás sokszor késő vagy legalább sokkal nehezebb.

2) Ha ellenkező szerekkel gyógyítunk p. o. tüzesítő szereket veszünk elő, ott, a' hol hütenünk kellene, tehát ollykor úgyan azt tesszük mintha tüzre olajt öntenénk.

3) Szükséges hogy az orvos a' környülállásokból a' következendő 's ezekhez hasonló kérdésekre tudjon magának megfelelni.

Van é forróság?

Nagy é az a' forróság, lehet é belső gyuladástól tartani?

Vérmes é az állat?

Nincs é dugulása?

Nem régen volt é az állatnak ganéjolása vagy vizellete? 's minő volt mind az egyik, mind a' másik?

Nagy fájdalmakot szenved é az állat?

Ezt az orvos arról ismerheti-meg hogy az állat a' fájós helyre nézeget, 's hátúlso lábával felé rugdos, vagy leveti 's hánja veti magát, még ismét felugrik.

Az illy esetekben hasrágást, dugúlást, szorúlást, görcsöket vagy gilisztákat lehet gyanítani, 's ezek ellen való orvos szereket használni.

Nem zabált é meg az állat?

Micsoda takarmánnyal élt?

Nem borjas é az állat? 's mi óta?

Nincsenek é pattanásai? persegésci?

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Izzad é?

Tiszták é, vagy homályosak szemei?

Sima é, vagy feltorzadt é szőre?

Melegek é, fülei, szarvai 's szája, vagy hidegek é?

Forró é az orra 's szája? száraz é vagy nyálkás?

Nem szünt é a' fejős marha a' betegségnek kitörésénél tejet adni?

Minő a' teje?

Nem melegedett é meg az állat ugrálás, vagy munka által?

Nem ivott é hirtelen? 's minő vizet ivott?

Nincs é hasmenése, folyik é tőle vér, vagy fehér vagy zöldes nyálkásság gánéjjával?

Nagyon büdös é ganéjja? hogy ha ez a' környülmény adná magát elő már gyuladást gyaníthatunk, vagy épen valami rothadást a' belekben.

Tiszta é a' vizellet, sárga, vagy sötét veres, vagy véres é?

Nem csikózott, borjazott é nehezen? 's mennyi az ideje hogy fiasodott? nem maradt é valami hátra a' méhterméséből? mint tartatott az állat, ellése után?

Kihajtották é a' legelőre? 's micsoda táplálatott kaphatott itt?

Nem hajtották é hideg nedves időben ki? úgy hogy magát meghűthette, vagy hogy a' szükséges párolgása akadályoztatott? korán é, a' mikor még mérges harmat hevert a' mezőn hajtatott ki?

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Csak akkor azután, ha az orvos az illyes ezekhez hasonló kérdéseket, azon környülményekből mellyeket lát, maga magának megfejteni iparkodott, csak akkor nyúlhat a' gyógyító szerekhez. Ha ezen vi'sgálatokat elmulatja homályban 's ködben tapint, csak gondolomra használ szereket, 's többnyire ártalmasan. De ne is gondolja valaki, hogy az állatok' betegségét olly könnyű vólna kitalálni mint hinné? Az emberorvos Hi betegét A — Zigkikérdezheti, az sem találja sokszor ki a' betegségnek okát, vagy fészkét. Ez ollyankor kénytelen próbákhoz kezdeni, 's gyakrán a' szenvedő embert egy jobb világba küldeni hol sem ír, sem fü nincs.

Ha tehát az emberorvos nehezen ismerheti-meg társabetegségeit, mennyire nehezebben eshetik ez a' baromorvosnak, minthogy itt csak a' tapasztalás és nem az értelmes beszéd vezérelheti egyszer'smind.

4) Ha az állat nagy hasdugúlásban szenved, igen hibáznának a' gyógyítók, ha egy gyógyító szert a' másika után akarnának beléönteni. Ez által az állatot megölhetik, mivel a' dugúlás által a' bél mint egy bé van kötve, 's ha csak folyvást öntözgetnek belé, a' bél mind jobban jobban megtelik, 's a' baj nagyobbodik az illy esetekben gyakrabbi klistyélek által kell a' marhán segíteni, 's azután könnyebben lehet valami hashajtó szerrel felülről munkálódni.

5) A' klistyéleket nem lehet elegendően ajánlani.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Ezen czélra egy olly fecskendezőt (Spritze) tart az ember, a' mellybe legalább egy jó icze béfér, 's ezzel a' környülményekhez alkalmaztatva a' szenvedő baromnak, hütő, hashajtó, oszlató klistyélek adatnak. Vannak olly esetek a' hol egyedül klistyélek által lehet a' sínlődő marhát helyre állítani.

6) A' régi időkben nem igen ismerték a' természetes gyógyító szerekneк erejét, 's így illyenkor a' babona kedve szerént munkálódott. Ha valamelly betegséget nem tudtak természetes gyógyító szerekkel meggyógyítani, azonnal boszorkányozottnak mondották az állatott 's mindjárt füstöléshez, ördögüzéshez, boszorkány kergetéshez láttak. Így p. o. nem tudtak a' kificzamítás, a' külső sebvérzés ellen természetes eszközöket, azért legottan a' vakon használtalan babonához fogtak.

De a' ki csak egy keveset ismeri a' dolgoknak természetes folyását, a' ki ismeri az okokat, és különféle okoknak mindenféle munkálódásait és következéseit, az jól tudja hogy minden betegségnek természetes okának kell lenni, még akkor is, ha a' szük emberelme ezt, az első pillantásban, sőtt hosszas vizsgálatok után se foghatja-fel, tudja tehát azt is hogy minden betegséget ha csak lehetséges meggyógyítani, természetes szerekkel kell gyógyítani.

Ha lehetséges volna a' dolgoknak természetes folyását szóval meggátolni, változtatni, akkor mi kevésből állana a' szomszéd ham-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

bárjából vagy élés tárából az éleményt, ládájából a' huszasokat, szavak által elhívni, elhozni.

A' természetben mindennek örökös elhatározott változatlan törvénye van; mellyet maga a' természet alkotója szabott, mindennek kell okának lenni, ok nélkül semmi sem lehet, 's minden oknak, vannak következései. Az a' ki a' napnak fényt adott, hogy nekünk világoságot és meleget adjon, annak rendeléseit, semmi teremtett valóság meg nem gátolhatja szóval.

Azon mindenható valóság öntött a' természetbe mérget, és ellenmérget egymásmellett. Az állatnak adá a' természeti ösztönt, hogy megérezhesse mi lehetne nekie méreggé 's mi javára, 's bizonnyára az állatok csak a' legnagyobb éhségtől kínoztatva esznek ollyast a' mi ártalmokra szolgál.

Az a' nagy valóság az embernek észt adott, hogy megvi'sgálhassa, mi a' méreg, mi az ellenméreg, vagy hogy micsoda szerekkel lehessen valamelly betegséget elfojtani.

Minket tehát maga a' kegyes természet utasít, hogy természetes eszközöket használjunk. A' hit pedig tiltja hogy babonát gyakoroljunk, és a' mindenható nevével visszaéljünk.

7) Ha figyelmetesen megvi'sgáljuk, a' természet minden betegségeket maga iparkodik meggyógyítani; e' szerint nékünk a' természet munkálódását a' gyógyító szerekkel egyedül elősegítenünk kell. Ott a' hol a' termé-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szet nem munkálódik, ott nincs ereje az orvosságnak, p. o. vegyünk-fel egy megsebesítést — egy sebet, a' természet a' megsebesített helyre mindenkor több nedveket üz, úgy hogy a' seb magától is meggyógyúlhat, de ha a' természetett kenőcsel vagy flastrommal segítjük hamarébb begyógyúl.

Meg kell tehát jegyeznünk, hogy a' gyógyító eszközök mindenkor csak a' természet szolgái maradnak.

8) Vannak a' természetben olly szerek, mellyek a' testet tisztítják avagy hashajtó szerek; vannak olly szerek, mellyek a' höséget gátolják; meg ismét mellyek ismét a' tisztátalanságot kiüzik a' bör felső részére, vannak mellyek a' beleket és gyöngült tagokat erősítik; mellyek vizelletre hajtanak; a' testbe fészkelt férgeket megölik; a' csípőséget megváltoztatják, vagy bébenyolítják, úgy hogy minden fájdalom nélkül elmegy a' testből, vannak szerek mellyek oszlatnak és lágyítanak, mellyek gyógyítanak és a' fenét akadályoztatják, vagy a' vérfolyást megállítják.

Ezen természetes szerekből kell tehát az orvosnak olly szereket kikeresni, mellyeket a' környülállások kívánnak, 's okos megkülömböztetéssel kell a' természetet segítni.

9) Vannak sok olly esetek hol maga a' természet kimutatja mint kellessék gyógyítani. P. o. valamelly állat hasmenésbe esik, ez sokszor annak jele lehet, hogy az által testét minden tisztátalanságoktól ki akarja tisztítani a' természet, és így illyenkor nincs az orvos-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nak más dolga mint a' természet munkálódását elömozdítani.

10) Most kimutatjuk majd az orvosszereknek munkálódásait, mellyekkel a' betegségeknél béfolynak.

11) Az orvoságok mennyisége az egész könyvben vén marhára van számlálva. Az ifjabb marhának korához kell alkalmaztatni az orvos szerek mennyiségét.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Az orvos szerek Lajstroma.

I. Hashajtó szerek.

A' hashajtó szerek által a' testben lévő tisztátalanságok kivitetnek. Hashajtó ereje van e' következendő szereknek:

1) Készített Borkő (präparirter Weinstein) minden órában vízben felolvasztva négy latot kell adni, mindaddig míg nem munkálódik.

2) Csudasó, minden órában vízben felerésztve 2, 3 — 4 latot lehet hashajtásig adni. Vagy egyszerre 12 — 16 latot. Ez a' két hashajtó szer egyszer'smind hűvösítő.

3) Jalapa por 2 lat. csudasó 4 lat.

4) Aloe 2 lat. csudasó 4, 6, egész 8 latig.

5) Aloe 4 lat.

6) Porrá tört mustar levél mézzel keverve 4 lat, csudasó vízben feleresz 2 — 4 latig.

7) Porrá tört karó répát mézzel vegyítve 2 — 4 latot,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

8) Porrá tört Rhabarbarát vízzel vegyítve 2 — 4 latot, Ezt az orvos szert leginkább használhatni, ha az állatnak hasmenése van.

9) Hashajtó szernek lehet tekinteni ha egy pintnyi lenmagolajt önt az ember az állatba, ez által a' belek meglágyíttatnak 's dugúlásoknál a' gánéj könnyebben megy ki. Azomban csínnyán kell az olajadással bánni, mert azután sokszor ha az állatnak az orvoság szükséges, ez nem teszi a' kívánt munkálódást, mivel a' beleket a' zsír ellepte.

A' gyomornak 's beleknek saját mozgások vagyon, melly által az eledel a' saját útján kimegy. A' hashajtó szerek ezt a' mozgást izgató ereik által elősegítik; úgy pedig ha a' hashajtó szerek a' zsiradékok által bekenettek, nem munkálódhatnak a' belekre.

Szint az az eset, ha sok nyál van a' belekben vagy gyomorban. Az illy esetben felette jó, ha a' haromnak az ember 4 lat borkövet ád vízben felolvasztva estve, 's azután csak reggel a' hashajtó szert.

A' borkő felolvasztja a' nyálat, melly azután könnyen elmegy. Mindazonáltal ha a' hashajtó szerre hat óra múlva nem következik ganéjzás, tehát még egyszer be kell neki adni.

II. Hűsítő szerek.

Ezek a' szerek eltávoztatják a' felhevülést és a' hőséget, megcsillapítják a' vérnek forrását, eloltják a' szomjúságot, melly a' for-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

róság természetes következése, megállítják a' hideglelést, 's ellenálnak a' gyuladásnak és rothadásnak.

Készített Borkő,
Eczet,
Salétrom,

Káposzta lév, aludt téj, sóskagyökér és level, Puskapor, lenmag, bodza liktáriumok, tökmag vízzel, salétrom spiritus, kénkő spiritus, vitriol spiritus. Ezekből a' szerekből lehet hütő porrokat, és hütő főzeteket csinálni p. o.

Vegyél két lat tiszta salétromot, egy itsze savanyú káposzta levet add bé a' marhának, többször is ha szükséges. Vagy

Végy két lat Salétromot 's keverd egy itsze aludt téjbe.

Vagy vegyen a' gazda 9 lat Salétromot és négy lat Salmiakot, 's ebből napjában háromszor kell beadni, egyszerre két latot. Vagy

Végy 1 pint borecztet, 1 pint savanyú káposzta levet, vagy savót, 2 lat salétromot 1 mároknyi lenmagot, mellyet elébb a' vízben kell megtörni, mind ezekhez egy kanálnyi bodza liktáriumot, 's ezt annyiszor kell az állatnak beadni, a' mennyiszer szükségesnek találtatik.

Vitriol, Büdöskő és Salétrom spiritusokat ollyankor kell beadni, mikor az ember a' belső részek rothadásától fél, vagy ha az inak ellankadtak.

Ollykor az illyen spiritusból két latot kell venni, 's ezt 4 itze vízbe kell csöpögtetni,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

's hozzá egypár kalán bodza liktáriumot vegyiteni, 's napjába többször kell belőle az állatnak adni.

Hogy ha az illy hütő egyveléknek egyszer'smind a' hasra is kell munkálódnia, tehát lehet hajtó szereket hozzá tenni, 's erre leginkább alkalmatos a' csudasó, mert egyszer'smind hűt is. Lásd a' 44 szám alatt a' gyuladásról 's a' XII alatt, a' rothadás ellen való orvoságokat.

III. Fájdalom és görcscsillapítók, tompítók és álomszerzők.

Opium, Theriak, és Sydenham fájdalmat csillapító csöpjei.

Ha az állat nagy fájdalmakat szenved beleiben, tehát a' többi orvosszerekhez fájdalom enyhitőket is lehet tenni. Vagy minden más orvos szer helyet lehet egynehány lat Theriakot vegyiteni.

IV. Izzasztó 's a' külsőre munkálódó szerek.

Az illy szereket ollykor használja az Orvos ha a' test' gőzölgése megakadályoztatott, 's ezek által ismét helyreállitani iparkodik az ember, szintén hogy ha a' belekbe belső csipős nedvességeit a' bőr felső részére akarja az ember hajtani. Makacs betegségeknél, az illy szerek által sok mérget ki lehet hajta-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ni, 's ezeket akkor még bátorságosabban lehet használni, ha a' természet magától indúl izzadásra, 's mint egy útat mutat a' tisztátalanságok' kiirtására.

Az ember gyakorta maga érzi mennyi enyhületet szerez nekie az izzadás, hanem azt a' kellemetlenséget alkalmatlanságot is tapasztalja, hogy ha magát átaljában izzadásba akarja hozni.

Ezen környülményekben a' közép úton kell maradni, ha csak a' bajt nagyobbitani nem akarjuk.

Az izzasztó orvosszerek a' következendők.

Bodzavirág, büdöskövirág, kánfor, Theriak, üröm, enciangyökér, angelikagyökér, szarvas szarv spiritus, fenyőmag, bor, fokhagyma, kéménypiszok, piskolcz büdöskő, röpülő salmiaksó, p. o.

Vegyél hét maroknyi Bodzavirágot, egy maroknyi enziangyökérport (ezer jó fü tarnics földepefü) lisztet 's 4 kalán fenyőmagot, mind ezekhez a' környülállásokhoz képest lehet egy lat büdöskő virágot venni.

A' büdöskő virágot különösen lehet ajánlani a' kőr persegések ellen.

Kánfort más gyógyitó szerekkel vegyítve mindenkor csak 2 — 3 quentnyit lehet adni szarvas szarv spiritust 1 — 2 latot.

A' gyökereket fenyőmag liktáriumba kell keverni, azomban maga ez a' fenyőmag liktárium is elég az izzasztásra, jobban munká-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lódik még hogy ha az ember szarvas szarv spiritust kever hozzá.

Az izzasztó szerek közé lehet számlálni az örvény gyökeret is.

V. Gyomorerősítő 's szélhajtó szerek.

Az állatoknak gyomra 's bele gyakron olly igen kitágúltak és elgyöngültek, hogy az eledeleket illendöen meg nem emészthették, innét származott a' hasnak felpuffadása. Ezen rossz ellen a' következő szerek használnak:

Az tarnicsgyökér (Enczián) gyömbér, kalmusznád, babér, fenyömag, üröm, szekfü virág, fodormenta.

Ezeket a' szereket illy módon lehet használni:

Tarnicsgyökér lisztet 6 latot,
Babért 2 latot,
Gyömbért 4 latot,
Fenyömagot 6 latot
Ürmöt 4 latot, mindenikből lisztpéppel v. fenyömag liktáriummal 9 golyóbist kell csinálni, 's napjában 3 kell beadni a' marhának. Ezt a' mennyiséget lehet szaporítni vagy kevesítni, a' mint t. i. az állat állapotja kivánja.

VI. Vizelletre hajtó szerek.

Ezek egyszer'smind hütenek is 's vizelletre is hajtanak.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Salétrom, csudaső, borkő 's vízbe tört tökmag és lenmag, ide tartoznak a' spárgagyökér, petrezselyemmag és gyökér, nem különben a' fenyőmag.

Ezeknél jobban hajtanak a' következendők: zellergyökér és mag, vereshagyma, retek, torma, szappan, terpentin, hamuzsír, a' pinczebogár, másként százlábú bogár.

Vizellethajtó orvoságot e' képen lehet készíteni.

Egy font kifejtett tökmagot, és

Egy fél font lenmagot, törj egy itsze vízben kásává, szürd át, 's vess hozzá négy lat tiszta Salétromot. A' takarmány közé lehet petrezselymet keverni, szintén spárgagyökereket és tört fenyőmagot.

Ennél erősebb szer ez:

2 lat terpentint tojás sárgájával keverni, 's hozzá 2 kvintnyi porrá tört tengeri csillát, (hagymát) kell tenni, mind ebből golyókat kell csinálni 's úgy beadni a' marhának.

Vagy: 2 fekete retket,
3 hagymát
2 Gyökér tormát, együtt megtörni, szappannal összekeverni 's úgy beadni.

Azonban a' vizelletre hajtó szerek béadásával igen csinnyán kell bánni.

Mert hogy ha a' vizelleti edényeket nyál lepte el, vagy ha kő van bennök, 's a' vizellet a' maga útján nem mehet, akkor a' bajt nagyobbítjuk, ha a' vizelletet orvos szerekkel akarjuk hajtani.

Azért mindenkor tanácsosabb, elébb kly-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

styélekhez folyamodni. E' végre vegyen az orvos meszes vizet, vakarjon egy kis szappant belé, 's ebből fecskendezzen egy keveset az állat méhébe vagy csövébe. Az is jó ha az ember a' segg, véghurkáján szappanvíz klystyélt ad. Ollykor a' ganéjolás közbe többnyire vizelleni is szokott az állat.

VII. Orvosszerek a' föveny és kő ellen.

Mind azokat a' szereket mellyeket a' VI. szám alatt előhoztunk a' kő 's föveny ellen is lehet használni. De hogy ha az orvos a' követ szertezúzni vagy felolvasztani akarja, akkor e' következendő gyógyító szereket kell használni:

Meszes vizet

Szappant

Fanyal Kukójczát (Bärentraube) illy mértékben

Egy font fehér szappant, és

fél font fanyal kukojcza levelet, ebből 36 golyót kell csinálni, 's belőle mindennap 9 kell beadni. Vagy

Egy itsze meszes vizet egy icze édes téjjel keverve. Vagy

végtére egy fél font fanyal kukojcza levelet mézet, terpetint, salétromot és csudasót, mindenikből külön külön 4 latot, mind ebből édes fagyökérrel 16 golyót kell készíteni,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

's minden nap reggel 's este egyet, egyet kell beadni.

VIII. Giliszták ellen való szerek.

A' giliszták az édeset szeretik és kerülik a' keserût. Minden férgeknek, legbiztosabb halálára szolgál a' kényeső, 's mind az a' mit belőle készítenek.

Azonban nem elég egyedül a' férgeket megölni, hanem mind őket, mind azt a' nyálat a' mellybe tartózkodnak, ki kell a' testből hajtani. E' czélhoz jutunk kényeső 's keserű szerek által, azután a' nyálat kihajthatni hashajtó szerek által, de sót kell hozzájok vegyítenünk.

Lehet egyszer'smind a' hashajtó orvosságba férgek, giliszták ellen való szereket vegyíteni.

Ide több szereket iktatunk a' giliszták ellen; hogy annál könyebb legyen a' választás. Legjobb az illy giliszták ellen való szereket hold fogytában beadni, mert sokkal nehezebb őket elűzni mint sem gondolnánk.

1) Törj tarnics gyökeret, ürömmel, vagdalj apróra fokhagymát, vegyél egy pár lat czitvormagot (Wurmſaamen), 's egy pár maroknyi sót, mind ezt meg kell nedvesíteni, jól összekeverni, 's az állat elébe tenni, hogy belőle nyalhasson.

Ugyan akkor lehet az állatnak hashajtó szert adni, 2 lat aloeból és 4 lat csudasóból készítve.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Egy óra mulva lehet melegített édes téjből klistyélt adni, mivel tehát a' gilisztáknak felülről keserût találnak, a' mit nem szenvedhetnek, alúlra vonúlnak, a' tej felé, 's innét a' hashajtó szer magával ragadja.

2) Egymásután néhány napig konyhasót kell adni a' marhának, mind italában, mind eledelében. Ezután vegyen az orvos fényes kémény kormot, törje porrá, 's minden 5 órában adjon az álatnak 1 latot lisztpéppel. 'S közbe addig kell hajtó szereket adni, mig az egész giliszta fészek el nem pusztúl. Az emlitett kémény kormot, a' legjobb szerek közé számlálják a' giliszták ellen.

3) Végy 6 lat czitvor magot,
4 lat tarnics gyökeret,
4 lat fokhagymát,
4 lat Aloet,
12 lat csudasót,
mind ezt porrá kell törni kovásszal liktáriumá csinálni 's új holddal három nap alatt be kell adni.

4) Vagy 4 lat Jalapa port,
10 lat csudasót,
3 lat ördög szart,
4 lat czitvor magot,
szintén kovásszal liktáriumá csinálod és három nap alatt béadod.

5) Vehetsz 5 lat Aloet,
2 lat hamuzsírt,
4 lat gyömbért,
2) lat kényesőt büdöskővel felkeverve, csinálj belőle golyókat kovásszal,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

de úgy hogy három kvinthyinél többet ne nyomjon egy, 's adj reggel és estve egyet egyet.

6) 4 lat Aloe,

1 lat asványos Aethiopsot egybe kell keverni 's néhány napig egymás után beadni.

7) Áztass 2 lat ásvány sáfrányt 1 itsze borba, 's add egynehány napig az állatnak.

8) Vess vízbe kényesőt, 's forrald-fel 's ezt a' vizet kell adni inni, ezen víz mellett más szereket is lehet használni.

IX. Nyál bonyolító szerek.

Főtt lenmag nyálka, továbbá főtt árpa nyálka, bir'salmamag nyálka, cseresznye mézga, édes gyökér, lenmag olaj, fa olaj, édes téj, és fejérmalva gyökér.

Ezekből e" szerekből mindenkor lehet az állatnak adni, ha beleiben erős csipősség vagyon, melly nekie fájdalmakot okoz. Ha az állat valamikép méreghez jutott volna, tehát böven kell nekie adni, hogy a' mérget hamar bebonyolítsa 's munkálódását akadályoztassa. Ha a' méreg a' bélnek hajlásaiba vette magát, akkor már az orvosnak kevés reménysége lehet a' kigyógyításhoz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

X. A' savanyúságot vagy a' vér élességet emésztő szerek.

Hamuzsir, osztrigateknyő, tojáshéj, csiga ház, ráksz em, kréta, Magnesia. Ezek azok a' szerek, a' mellyek a' vér savanyúságát magokba szívják vagy megváltoztatják. A' szopó borjaknak hamar megsavanyodik a' gyomrok, mivel egyedül téjjel élnek. Ezekből a' fennemlített szerekből valamellyiket lisztpépbe kell jól megtörve keverni, 's azonnal megszűnik a' savanyúság. A' nagyobb marhának is hasznára lehet az illy szer, ha valami savanyúságot vesz észre nála az ember.

XI. Felolvasztó szerek köhögésnél, tüdő vagy mejbetegségeknél.

Hütve felolvasztók a' következendők: készített borkő, méz, salétrom, csudasó, salmiak, éretlen fümag, fiatalfű.

Hevítők, ingerlők és felolvasztók egyszer'smind ezek: Hagyma, csilla vagy tengeri hagyma, retek, torma, fokhagyma, amoniak mézga (Gummi amoniacum) ördögszar, myrha, piskolcz, piskolczkénkő, terpetinolaj, büdöskő balsam, szarvas szarv spiritus, Salmiak spiritus, büdöskő, büdöskő virág, örvéngyökér, kert zsázsa, néhol rezsuka, bürök, vadmustár, anismag.

Ezekből a' szerekből illy módon kell orvoságot készíteni:

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

4 lat fokhagyma,
4 lat örvénygyökér,
3 lat ammoniak gummi
8 lat csudasó, mind ezt jól összevegyíteni kell, 's az állatnak belőle mindennap három kanálnyit adni: vagy
2 lat csilla hagymát,
5 lat vadmustárt,
4 lat tormát ebből naponként két kanállal. Vagy
3 lat ördögszart,
2 lat piskolczot,
4 lat Salmiakot,
3 lat Gummi ammoniakumot napjában 3 kalannal. Tovább:
5 lat anismagot,
8 lat örvénygyökeret,
fél font büdöskövirágot,
8 lat mezet,
8 lat kátránt (kulimázt,)
4 lat Ammoniakum Gummit,
2 lat büdöskö balzsamot. Ebből mindennap a' meddig szükséges 3 kalánnal. Avagy:
8 lat csudasót
3 lat Salétromot, egy pint vizben kell felolvasztani, 's belé örvénygyökérből 3 latot keverni. 's mindenkor egy egy messzelyt reggel estve beadni. Lehet még venni,
4 lat száraz bürök füvet, ezt mézzel összekeverni 's 4 árpa szemnyi nehézségű golyókat kell csinálni 's reggel estve egyet beadni. Vagy keverj össze
8 lat lenmag olajt,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

4 lat mézet 's

3 tojás sárgáját. Vagy

8 lát reszelt tormának a' levét 's öntsd egy messzely serbe, 's adj hozzá örvény gyökeret 's add bé. — Ide lehet még alkalmaztatni némellyet a' 43 szám alól.

XII. A' rothadás, 's megrothadt csípőség ellen a' testben.

A' rothadásnak ellenálnak:

Fűzfa héj, örvénygyökér, romai szekfű virág, kánfor, timsó, üröm, vas vitriol, eczet, és minden savanyús szerek, vitriololaj, büdöskő spiritus, vitriol spiritus. Ezekkel a' szerekkel illy módon kell bánni, végy

8 lat fűzfahéjat,

2 lat kanfort, törd ezt porrá 's adj mindennap négyszer egy egy kanálnyit belőle. Vagy:

2 itsze vizet,

4 kalán mézet,

2 csöpp vitriololajt lassan kell belé csöpögtetni 's napjába háromszor egy egy mészszelyt, kell adni.

XIII. Erősítő szerek.

A' legjobb erősítő szer valamelly nagy betegség után ez:

2 maroknyi új csizma szöget, 2 maroknyi ürömfüvet, 's önts rá 5 pint bort, 's tedd

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ki a' napra, vagy melegre hagy ázzon egynehány napig, 's ezután mindennap egy egy messzelyt kell az állatnak beadni, a' borból, ha pedig a' bor lefogyott, újra kell azon anyára tölteni. Vagy

Mindennap lehet másfél lat vasport 2 lat porrá tört tarnics gyökeret 's keverd össze lisztpárral vagy mézzel 's add be.

Ezeken a' szereken kívül erősítenek még e' következendők: úgymint, bor, pálinka, üröm, ruta, tarnics gyökér, cserfahéj, ezer jó fü, vaspor mézzel, szagosfüvek, és füszerek.

XIV. Külső gyógyító szerek, lohasztásra, 's lágyításra.

Sebek és daganatok nem olly számosan találtatnak a' szarvas marhánál, mint a' lovaknál, mind e' mellett feljegyezzük itt mind azokat a' szereket, mellyeket előfordúlható bajoknál használni lehet.

a) Hamarjában támadt sebet, legyen az metszés, mellyen a' hús nincs szaggatva, vagy zúzva, igen könnyü meggyógyitani. Ha a' sebbe valamiképen szőr vagy ezekhez hasonló tisztátalanságok' jutottak volna, azokat el kell távoztatni, 's a' sebet pálinkával 's pedig erőssel jól kimosni.

Az illy tiszta sebet legkönnyebb pálinkával, vizellettel, vagy sósvízzel hégyógyitani. Azért igen jó teszen az orvos ha tépett gyolcs szálakat rak a' sebre 's azt nedvesíti.

b) Egy olly sebbel mellynél a' hús meg

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

van szaggatva, vagy zúzás törődés van, egészen másképen kell bánni. A' szaggatott tépett hús soha se forr a' többi hússal össze, hanem az egészséges hústól el kell azt különözni gyülés által.

Igen hasznos e' végre a' 8 szám alatt kijegyzett oszlató kenyőcs.

A' sérelmet megnedvesíthetni Goulardnak vizével; szappan spiritussal, meszesvizzel, kánforspiritussal vagy kékvizzel.

c) Ha az erekig, úgy hogy ezeket látni lehetne, terjedne a' sérelem, egyedül balzsami szereket, 's semmi kövéret, semmi zsiradékot ne használj p. o. Peruviai balzsamot, terpetintinktúrát, myrha vagy aloetincturát.

d) Mérges sebeket, harapásokat vagy veszett állatok által ejtett sebeket, nem lehet máskint gyógyítani, mintha az ember az ép húsig kimetszi a' sérelmet, és só spiritussal beköti, elébb azomban a' sebből jó ki kell a' vért folyatni.

e) Az elhagyott tisztátalan sebeknél és daganatoknál, mindenek előtt a' sérelemnek kitisztításáról gondolkozni 's a' daganatokat eloszlatni kell, 's ha azonnal nem lehet lelohasztani, meg kell érlelni, 's arra iparkodni hogy meggyüljenek.

Az illy sebeknél is mindenképen kerülni kell a' zsíradékos kenyőcsöket, mert ezek inkább ártalmasok, mint hasznosok.

Átaljában pedig minden gazdának nem győzzük eleget ajánlani ezen czikkelynek gyakori elolvasását, hogy a' külső sérelmek' or-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

voslásánál bizonyos készséget 's ügyeséget nyerjen, úgy sok rosznak csekély fáradtsággal elejét fogja venni tudni.

A' költségek kissebbítése miatt azokat a' szereket jegyezzük ide, mellyeket kiki maga készíthet.

1*ször Sóvíz.*

Annyi sót vet az ember a' vízbe, a' mennyit a' viz felolvaszthat. Ha kelletinél több sót vet az ember a' vízbe, olvadatlan száll az edénynek aljára. Ehhez egy harmad vagy negyed résznyi boreczetet önt az ember, 's minden esetre egy kis pálinkát is. — Ezt a' sóvizet igen jó sikerrel használhatja az ember friss sebeknél, ficzamitásoknál, törödéseknél.

2*szor Óneczet* (Bleyessig)

Egy fél font ezüsttajtékot kell venni, ezt üvegbe vetvén egy pint boreczetet reá önteni, 's nyolcz napig a' napra vagy a' kemencze mellett, vagy más meleg helyen tartani.

Ebből az óneczetből azután végy egy latot, keverj hozzá 2 lat erős pálinkát vagy égett bort, 's 2 font tisztavízet — 's ezen keverék az úgy nevezett sebvíz, vagy Goulard vize, mellyet minden gyuladásoknál, törödéseknél, 's daganatoknál használni lehet.

3*szor Óneczet kenyőcs.*

A' fönt leírt óneczetből kell venni egy keveset 's belé lenmag olajt kell önteni 's jól

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

felkeverni, ebből fehér kenyöcs lész. Mellyet hasadásoknál vagy daganatoknál jó előmenettel lehet használni.

4szer Szappanspiritus.

Végy 8 lat száraz Velenczei vagy Debreczeni szappant, vakard apróra, 's tedd egy icze pálinkába, keverj hozzá 2 vagy 3 lat borkö sót, vagy hamuzsirt, hadd 24 óráig meleg helyen, 's rázogasd egynehányszor ezen időközben, 's ha a' spiritus kitisztúlt 's a' szappan felolvadt, más üvegbe kell lehúzni, 's az előforduló szükségre eltenni.

Ez a' szappanspiritus eloszlatja a' daganatokat, mielőtt felpattannának, távoztatja a' fenét, 's igen hasznos minden sebeknél 's ficzamitásoknál.

5. *Meszesvíz a' mellyet mind belsö mind külsőképen használni lehet.*

Ehhez egy font oltatlan meszet kell venni, reá öt font vizet önteni, 's egy éjjelen át rajta hagyni. Azt a' bört, mellyet reggel rajta talál az ember, el kell vetni, a' vízzel azomban a' boritásra való rongyokat kell nedvesiteni, ez a' víz eloltja a' forróságot és gátolja a' fenét.

Ha a' meszesvizet belsőképen, p. o. a' kő vagy fövény ellen akarja az ember használni, tehát egy itsze meszesvízhez egy meszszely édes tejet kell vegyiteni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

6szor Kánforspiritus.

Vegyél három font kánfort, olvaszd fel egy itsze erős pálinkába, dugd be, és tedd el használásra.

Ez a' spiritus erősen oszlató 's minden nyomásoknál, kificzamodásoknál és ehez hasonló állapotban lehet használni.

7szer A' kékviz.

Vegyél négy lat salamiát, 3 árpa szem nehézségü kánfort, 10 lat desztillalt krispányt dörzsöld össze égett borban, önts reá égett bort, vagy igen erős pálinkát, 's ha mind ez felolvadt, szürd által itatós papíroson, 's vegyíts hozzá a' 7dik szám alatt lévő meszes vízből egy itszét, 's azután tedd el jól bekötött üvegbe.

Ez a' kék víz mind az állatnak mind az embernek hasznos sok gonosz sérelmeknél, 's minden házi gazdának ajánlható. Ezt a' vizet jó kimenettel használni lehet szemhályogok meggyógyítására, ha az ember a' szemet egy tollúcskával megkenegeti.

8szor Oszlató kenyőcs,
vagy is olly kenyőcs melly a' sebnek gyüléset elömozdítja 's föltartja.

Vegyél terpetint 's mézet, vagy terpetint és tojás' sárgáját, mind a' kettőből egy formán, keverd jól össze, 's kend meg a' he-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lyet vele. Ha ezt a' kenyőcsöt még erősebbnek kívánnád, keverj hozzá krispányt, vagy vedd az egyiptomi balzsamot.

9er *Terpetintinktúra.*

Ennek is igen nagyon gyógyító ereje van, 's a' vad 's rothadt húst elnyomja, 's e' következendőképen kell készíteni.

Vegyél hozzá 8 lat terpetin olajt 's keverj belé egy itsze pálinkát. Locsold meg vele a' rongyot vagy a' tépdelt gyolcsot, 's tedd a' sebre.

Ezek a' fölhordott szerek azok, mellyeket a' falusi gazda ha akar maga készíthet, most már ezeknek a' szereknek munkálódását és hasznát adom elé, hogy kiki tudja, miként és mikor kellessék hozzájok folyamodni.

10. *Gyógyító szerek.*

A' gyógyító szerek közé lehet számlálni a' következendőket: sósvíz, ecet, vizellet, szappanspiritus, viasz, gyánta, melegbor, óneczet, vagy Goulard' vize, myrha, aloe, 's ezekből készített tinktura, tömjény, mastix, terpentin 's a' t.

11. *Oszlató szerek.*

Üröm, salamia, rozmarin, majoránna, rózsalevelek, zsálya, bodzavirág, izsóp, szekfű virág, méhfű, sáfrán, kánforspiritus, vitriol, egérfa levél, bablevél, czéklalevél, bor-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

eczet, bor, égettbor, szappan, minium szappanspiritus, kakukfü, 's a' t.

Külső daganatok', vagy kezdő domborodások eloszlatására, a' fen említett füvekből kell borogatásokra választani.

Vegyél p. o. egy maroknyi egérfa levelet, főzd-meg egy itsze eczetben, locsolj-meg ezzel valami rongyocskát, rakd a' daganatra, 's a' levelekből is tehetsz reá.

Vagy vegyél: ürmöt, rutát, zsályát, cserlisztet, mindenikéből egy egy maroknyit, zöldvitriolt négy látot, két lát ónczukrot, 's főzd meg két itsze eczetben. Ez a' borogató szer, erősítő 's oszlató is.

Száraz borogatásra a' következendőket lehet használni, két lat szagos füveket, 's két árpaszemnyi kánfort, tedd mind ezt egy zsacskóba, 's rakd lágy melegen a' daganatra.

Hogy ha nem lehet a' daganatra borongatásokat tenni, tehát legjobb a' daganatot szappanspiritussal vagy ónecczettel bekenni. Jó 's hasznos még a' meszesvíz, vagy ha egy itsze eczetbe 3 lat Salamiát felolvasztasz.

Vagy vegyél 4 tojás fejérét, egy árpa szemnyi nehézségű sáfrányt, 2 lat ónecczetet, 1 lat lenmagolajt, egy fél lat Salamiat, egy lat szappant, keverd mind ezt jól össze, 's fend bé a' sérelmet. Vagy

Vegyél fél font lenmagolajt, 1 lat Salamiaspiritust, 1 lat Kánforspiritust, keverj hozzá 1 lat ónecczetet, 's kend bé vele szorgalmatosan a' sérelmet, 's kösd mindig melegel bé.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

12. *Lágyító erejök a' következendő szereknek vagyon.*

Lenmag téjbe főzve, fehér kenyér szinte téjbe áztatva, foenum Graecum, Szekfűvirág, Lenmagolaj, ökörfark kóró virág, bodza virág, bürök flastrom, mályvalevél, kölöhere, karórépa zöldjébe felmetszve, kovász, mustármag liszt, ammoniak gummi, körösbogán 's a't.

Két maroknyi bürök füvet egy itsze vízben megfőzvén, borongásd a' sérelemre, 's locsolgasd meg gyakorta.

Ha valamelly sérelmet nem lehet eloszlatni, meglágyitásán kell munkálodnunk, 's azon iparkodnunk hogy meggyüljék. Ezen czél elérésére a' fenn említett szerekből valamelyiket kell választani p. o. lenmagot kell megfőzni 's apróra vagdalt hagymát téjjel kásává csinálni, egy pár kalán olajt hozzá öntvén, a' sérelemre rakni. Végre sült hagymát kell felrakni. Hogy ha a' daganat egészen meglágyúlt, meg kell nyitni, vagy magától felfakadni hagyni, 's azután oszlató kenyöccsel meggyógyíthatni.

Ha a' borogatásokat nem lehet jó alkalmaztatni, akkor kenyöcsöt kell készíteni, egy fél font disznózsírt vevén belé, 2 lat porrá tört üröm levelet kell tenni 's 2 lat Salamiát, mind ezt jól összekevervén szorgalmasan kell a' sérelemre rakni.

Vagy vegyél bürök, vagy melilot flastromot, althea zsírt, 's keverj hozzá lenmagolajt

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

még kenyőcsé válik, azután kend bé vele a' daganatot, de mindenkor szorgalmasan békösd.

13. *Sebszárító szerek a' következendők.*

Görög czeruza, görög czeruza flastrom, mastix, ezüst hab, óneczet, myrha, tutia, tapló, égett bor, faliszt,

Ha valamely sérelem nem mély, ép a' hús körülé, 's még is folyik, tehát ki kell szárítani, 's azon iparkodni hogy összeforjon. E' végre a' felhordott szerekből kell egyet választani 's a' sebre szárazon szórni.

Vagy vegyél egyformán óneczetet és pálinkát, öntsd tépett vászonra 's rakd a' sebre.

14. *Edző szerek a' következendők.*

Lágyan edzők: fehér czukor, timsó, körösbogár por.

Erősebbek: krispány, óltatlan meszet.

Még erősebbek: fejér praecipitatum, sublimatum, pokolkő, vitriol olaj, választó víz.

Ezeket a' szereket a' vadhús' eltávoztatására lehet 's kell használni, vagy mesterséges daganat formálására.

15. *Vérfolyást csillapító szerek.*

Ha erek vannak megsértve, tehát iparkodni kell jó békötni, vagy erősen megszorítni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Ezen czélra a' következő szereket lehet használni:

Taplót, timsót, vitriolt, melly a' levegön szétesett, a' timsót 's vitriolt össze kell keverni 's a' sebre hinteni. Spiritusvini rectificatissimus is megállítja a' vért; mert az edényeket összehúzza. A' legnagyobb szükségben tüzes vasat lehet venni, 's ezzel a' sebet érinteni.

16. *A külső fenét akadályoztató szerek.*

Meszesvíz, terpetinolaj, égettbor, salamiasó, spiritus, kánfor, timsó, vitriol, savanyú szerek, üröm, ruta 's több ehhez hasonló.

Például vegyél egy fertály font oltatlan meszetet,

2 maroknyi ürmöt,

1 maroknyi rutát.

Főzdmeg két itsze vízben, szürd le 's keverj hozzá egy messzely kánforspiritust, 's mosd meg vele a' sérelmet.

Vagy egy messzely vízbe csöpögtess két lat vitriololajt, azután vegyíts hozzá még egy itsze pálinkát 's használd a' sebre.

Vagy vegyél nyolcz lat sóspiritust 's egy messzely vizet, ha azomban a' baj hatalmasan kezd terjedezni, tehát legjobb a' tiszta só spiritus.

Balzsam gyanánt lehet használni: terpetinolajt két latot, Peruviai balzsamot 2 la-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tot, kánfort 1 latot, porrá tört myrhát fél latot 's mind ezt jól össze kell keverni.

17. *Szerek mellyek valamelly tisztátalan sebet kitisztítanak.*

Ha a' sebből véres, vizes büdös nedvesség folyik tehát tisztátalan, 's meg nem gyógyúl. Az illy seb körül békötésekor mulattak el valamit, vagy ször, fa, csont, üveg, vas, vagy más valami jött belé, vagy már a' fene esett belé. Az illy esetekben minden idegen testeket ki kell venni, 's a' sérelmet kitisztítani. A' következendő szereket lehet ollyankor használni ha az úgy nevezett sebvíz szívárog.

Nádméz, méz, myrha, aloe, terpetin, minden balzsam, égett bor, só, kéménymocsok, Salamia, húgy, ürüm, ruta, bürök, diófa levél, meszesvíz.

Vegyél 2 lat Perúviai balzsamot, 4 lat Velenczei terpetinolajt, 1 lat hagymát, 2 lat salamiat, 1 lat myrhát, kenj-meg ezzel tépett gyolcsot, 's tégy napjába kétszer a' sebre belőle.

18. *Ha pondrók vannak a' sebbe.*

Tehát két lat porrá tört dohánylevelet vegyél, 1 lat Salamiat, és négy lat terpetint. És keverd jól össze.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

19. *Valami tisztátalan sebnek kimosására.*

Vegyél 4 lat dohánylevelet, 4 lat sót és főzdmeg egy itsze vízben, zsíros kenyőcsök az sebekre ártalmasok.

20. *Tisztátalan sebekre való befecskendezésre.*

Végy egy árpaszemnyi nehézségü sublimátumot 's egy messzely égettbort.

21. *Flastrom.*

Flastromot legtöbbnyire borítéknak használni, hogy a' levegő ne hathasson a' sebre. Régi flastromok és avas kenyőcsök nem használhatók, azért mindenkor frisseket kell venni.

Diachil flastromot ragasztó flastrom gyanánt lehet használni, 's tépett vászonra is lehet rakni, hogy le ne essék.

A' Diachil flastrom Gummival, vagy a' bürök flastrom elömozditja a' gyülést, 's eloszlatja. Szurok és viasz egyé olvasztva hasonló szolgálatot tesznek.

A' minium flastrom és a' Görög czeruza flastrom, szárítanak és hütenek.

Minden flastromból lehet kenyőcsöt készíteni, ha hozzá olajt kever az ember.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

22. *Erekre 's inakra való kenyőcsök.*

Kificzamodásoknál, roszlépéseknél 's ezekhez hasonló eseteknél lásd a' 34 's 55 számokat, a' hol több szerek hordatnak ezek ellen fel.

XV. A' klystyélekről.

Minden klystyélt egy legalább egy iczés fecskendezőből lágy melegen kell adni.

1. *Közönséges klystyél.*

Vegyél melegvizet, egy pár kalán lenmag olajt, 's vakarj bele egy darab szappant.

2. *Ingerlő 's egyszer smind lágyító klystyél.*

Ehhez fris húgyot kell venni. Vagy két lat dohányt meg kell egy itsze vízben főzni, 's egy kalán sót 's két lat szappant hozzá tenni. Mennél több szappan használtatik, annál ingerlőbb.

Vagy vegyél két lat mustárlevelet, főzd meg egy itsze vízben, szűrd le 's tégy hozzá 4 lat Glaubersót 's hadd benne fölolvadni.

3. *Hűtő klystyél.*

Erre egy itsze sayanyúkáposzta levet kell fordítani, vagy fris túró vagy tarhó vizet, 's hozzá 2 kalán mézet kell vegyíteni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Jó az árpa, ha mind addig főzöd míg felpattog, 's azután keverj borkövet levébe.

4. *Hűtő klystyél melly egyszersmind minden csípőséget bébonyolít.*

Végy egy maroknyi szekfü virágot, 4 lat szappant, egy maroknyi ürmöt, főzd meg egy itsze vízbe 's szürd át.

4. *Fájdalmat szüntető klystyél.*

Ezt mályva levélből, sydenham fájdalmat csillapitó csöpjeiből, opium 's Theriakból készíthetni p. o. főzz egy maroknyi korpát egy itsze vízben, 's keverj hozzá egy árpaszemnyi nehézségü mennyiséget Sydenhamnak fájdalmat szüntető csöpjeiből.

6. *Giliszták ellen való klystyélek.*

Lásd a' 24 szám alatt való értekezést a' giliszta nyavalyákról.

A' véghurkába lévő giliszták ellen e' következendő klystyélt lehet csinálni: egy maroknyi ürmöt 's egy lat koloquintát főzz hét itsze vízben, addig még félig bé fő, szürd ezután át, tégy hozzá egy messzely halzsirt és tégy hozzá három árpaszemnyi nehézségü sublimatumot.

7. *Erősitő klystyél.*

Főzz fris cserlisztet, 2 maroknyi ürmöt, egy negyed rész lat opiumot 's egy marokni tarnics gyökeret.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Ily klystyélt meggyöngült béleknél lehet használni. Ugyan ezt lehet használni a' végburka kidudorodásánál.

8. *Összehúzó klystyélek.*

Főzz meg egy maroknyi tormentilla gyökeret egy itsze vízben, szürd át 's fecskendezd a' végburkába.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Az Marha betegségekre alkalmaztató szerek.

1. A' borjúk úgy nevezett szivürülése ellen.

Egy négy hetes borjúnak mellyet elszoktatsz 3 nap alatt másfél lat sárkányvért mézzel vegyitve kell adni, 's ezután nöni fog 's nem esik szivürülésben.

2. A' tehén tölgye' daganatja ellen.

Ha a' tehénnek megborjazása után igen megdagad a' tölgye, tehát jó sörbe fel kell forralni tiszta búza korpát, ehhez egy kis friss vajat kell vetni, 's a' tehén tölgyét lágy melegen békenni.

Vagy főzz meg egy maroknyi egérfa levelet eczetben 's mosd ezzel a' tehénnek a' tölgyét.

Vagy forralj fel egerfa levelet, rutát, zsályát és ürmöt boreczetbe.

Vagy vedd egynehány tojásnak fejérét,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

keverj hozzá sáffrányt és faolajt 's kend meg napjában egynehányszor a' tehén tölgyét.

Az is használ, ha a' tehén' tölgyét többször fenyő maggal megfüstölgetik.

Jó az is, ha Görögczeruzát, miniumot, 's sertés zsírt összevegyítesz 's azzal kened bé a' tölgyet, de arra figyelmezz, hogy ollyankor a' borjú meg ne nyalhassa, mivel a' minium ártalmára lenne.

Ha azomban a' baj nagyobb mértékben volna, annyira hogy gyuladástól lehetne tartani, akkor vegyél

4 tojás' fejérét,
egy negyed rész lat sáfrányt,
fél lat salamiat,
2 lat óneczetet,
1 lat lenmagolajt
1 lat szappant, keverd mind össze jól 's napjába háromszor vagy hatszor kend bé a' tölgyét.

Használnak 's foganatosok még azon gyógyító szerek is, mellyeket a' XIVdik czikkelyben a' 11dik szám alatt, úgy mint oszlatókat említettem.

3. A' hasmenés 's vérhas ellen.

Hasmenés mind a' nagyobb mind a' kissebb marhánál gyakorta előfordúl. A' has menés támadni szokott a' meghülléstől, megzabálástól, ha a' gyomor nem jól emészt, vagy ha benne meggyült a' tisztátalanság, 's ollyankor ha szükséges a' természetnek segítségére kell lenni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A' borjúknál a' hasmenés igen közönséges betegség. Támadni szokott vagy a' sok savanyúságtól melly a' gyomorban a' téjtől ered, vagy a' sok szopástól, 's így a' borjúlnál mindenekelőtt a' következendő szereket lehet megpróbálni.

Törj porrá tojáshéjat, vagy vegyél helyette magnesiát, 's keverd össze ugyan annyi gyömbérrel, 's adj ezen keverékből, minden reggel és estve egy vagy két latot vízben.

Hogy ha ezekre a' szerekre meg nem szünik a' hasfolyás tehát mindennap 1 vagy 1 és fél lat Rhebarbarát lehet adni, egy kevés tarnics gyökér lisztet kevervén hozzá.

Vagy vegyél egy pohár vizet habarj belé egy tojás sárgáját, 's keverj hozzá egy fél lat Rhebarbarát, 's add bé háromszorra, reggel délre este a' borjúnak.

Ha mind ezen gyöngébb szerek nem használnak, legjobb azon szerekhez folyamodni, a' mellyeket a' korosabb marha számára adunk elő.

Ha a' korosabb marha' ganéjolása nem valami különös büdösségű, 's nem megy vele epe, nyál, vagy vér, tehát nem veszedelmes,

Ollyankor a' természet maga magától a' tisztatalanságokat hordja ki, 's ezen munkálódásában nem kell háborítani azonnal. Ha a' hasfolyás néhány nap múlva meg nem szünik, akkor a' tisztátalanságok' elmellőzésén 's a' gyomornak megmelegítésén 's erősítesén kell

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

munkálodnunk. E' czélhoz pedig bennünket a' következendö szerek fognak vezetni.

6 lat porrá tört tojáshéj,
6 lat tarnics gyökér liszt,
6 lat üröm,
4 lat Rhebarbara,
4 czikk fokhagyma. Keverd mind ezt jól össze, 's adj belöle mindennap háromszor a' marhának 2 kalánnál, 's ezt folytasd egynehány napig.

Ha a' hasmenés egynehány nap múlva se szünik meg akkor adj:

2 lat Rhebarbarát,
8 lat csudasót,
4 lat tarnics gyökérlisztet, mind egyszerre.

Ha még ez sem használna, akkor már egészen el kell állitani, 's pedig illy módon, — vegyél

1 messzely vörös bort vess belé gyömbért, 's add be.

Vagy adj fekete afonya bogyót (Heidelbeere) 's száraz megtört vadkörtvélyt. Vörös boluszt, vagy megtört makkot vörös borban, jó 's hasznos az illy környülállásokban a' füszerszámos borleves is.

Vagy főzz meg 6 maroknyi cziczkórót 4 itsze vízben, hadj belöle két itszét béforni, 's önts belé egy messzely bort, 's adj ebből de csak a' nagy marhának reggel esttel egy messzelyt.

Vagy önts egy pár lat terjéket borba 's

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

adj az állatnak ollyan vizet italra, mellyben tüzes vasat hütöttél.

Ha azomban a' hasfolyásnál a' ganéj hig, sárga, nyálkás, vagy véres', akkor ezt a' betegséget vérfolyásnak nevezik, 's ez dögleszlővé válhat, hogy ha a' természetnek nem sietünk segítségére.

A' vérfolyásban a' környülállásokra figyelmezvén e' következendő szereket lehet használni:

1ször: Vegyél
4 lat büdöskővirágot,
3 lat Arabiai mézgát (Gummit)
3 lat terjéket (Theriak)
3 lat terra sigillatat,
4 lat Rhebarbarát,
3 lat örvénygyökeret,
mind ezt össze kell törni, 's belőle vízzel liktáriumot készíteni, 's adj belőle napjában háromszor mindenkor egy egy kalányit.

2szor: Vegyél két lat Vitriololajt, csöpögtesd két pint vízbe, keverj hozzá 4 kalán mézet, 's adj napjában három messzelyt az állatnak, Ez a' keverék ellenáll a' rothadásnak.

3szor: Ugyan azon időben szorgalmasan kell klystyélezni. Egy messzely tejet kell venni 's egy fél font lenmagolajt, ehhez sydenham fájdalom csillapító csöppjeiből adj 30 csöppet, 's lágy melegen használd klystyélnek.

Vagy négy négy lat fejérmálva gyökeret 's egy maroknyi lenmagot 's főzd három

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

messzely vízben, mind addig míg egy messzely béfőtt, ezután egy fél messzely ecztet 's egy fél lat salétromot kell hozzá tenni 's átszürvén fordítsd lágy melegen klystyélre.

4szer: Vegyél 10 lat sárga füzfakérget
3 lat kánfort,
törd mind ezt porrá 's adj bé napjában háromszor, mindig egy kalánnyit. Ez a' szer ellenáll a' rothadásnak.

5ször: Vegyél egy itsze alutt tejet,
2 lat salétromot,
1 lat salamiat,
1 lat büdöskővirágot, mind ezt összekeverd helyesen 's add bé egyszerre.

6szor: Az itt előhozott szerek használása közben még az itt következendő orvos szereket is kell használni.
4 lat tarnics gyökér,
4 lat aloe,
fél lat kánfor vegyítve. Vagy

7szer: 4 lat tarnics gyökér,
2 lat aloe,
8 lat csudasó,
fél lat kánfor. Ezen erősítő hashajtó szerek magokkal viszik az epét.

8szor: A' mogyorófavirág, mellyet az ember Martius hólnapban szedeget, 's korpával és sóval elébb porrá törvén vegyít, szintén igen hasznos.

9szer: Igen gyakran kell a' beteg állatot a' fen előhozott klystyéllel klystyélezni, mivel a' klystyél olajos 's nyálkás részei által a'

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

beleknek csípősége elborítatik, 's ez által az állatnak nagy könnyűség szerződik.

10szer: A' marhának ital gyanánt olly vizet kell adni, mellyben lenmagot 's árpát forralt fel az ember, takarmány helyett pedig vízzel locsolt árpakorpát kell adni.

11szer: Szorgalmatosan kell az állatot vakarni, melegen tartani, pokróczokkal betakarni, 's az istállót gyakron kisöpörni, kifüstölni.

4. A' borjúk fejér ganéjolása ellen.

A' marhával a' 3dik szám alatt lévő rendszabások szerint kell bánni, 's ezen kívül egy fél lat tormentillaport kell beadni lenmag olajban.

5. Tetvek ellen.

Azt a' helyet hol a' tetvek tartózkodnak, terpetinolajjal, vagy erős eczettel mellybe sót kell felolvasztani, kell megmosni, vagy dohánylevelet kell megfőzni, 's ezen lével a' tetvek fészkét megmosogatni. Portobák vízben megfőzve még hasznosabb.

Ha mind ezek a' szerek nem segítenek, tehát kényesőt egy babszem nagyságút kell venni, 's disznózsírral egy mozsárba mind addig dörgölni, még golyócskák nem maradnak belőle, azután egy szíj vagy posztó darabra keni az ember, és a' marha' nyakára köti.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

6. A' Vérvizellésről.

1) A' vérvizellés valamelly külső sérelemtől származhat, ennekokáért, szorosan meg kell vi'sgálni a' testet, hogy a' szerint a' mit tapasztalt az ember alkalmaztassa az orvoslást.

2) A' vérvizellet származhat a' teljes vérűségtől vagy megmelegedéstől. Ezen esetben elegendő ha az állatnak eret vágnak, 's naponként egy pár lat salétromot adnak savanyúkáposzta lévben. Tudniillik egy itsze savanyú káposztalevet kell venni, 's ebben egy vagy két lat salétromot kell felolvasztani, 's ezt a' folyadékot napjában kétszer vagy háromszor önteni a' marhának torkába.

3) A' vérvizellésnek oka lehet még az is; ha a' marha holmi csípős plántákat evett, ezen baj' elmellőzésére eleséget és csípősséget bébonyolító szereket kell venni, úgy mint:

1 maroknyi lenmagot,

1 maroknyi mályvasajtocskákat,

2 lat cseresznye mézgát, vagy Arabiai gummit,

2 lat hamuzsírt, mind ezt két messzely vízbe kell megfőzni, 's a' marhának lágy melegen beadni. 'S ezt a' beadást kétszer vagy háromszor napjában megtenni.

Gyakran az is elég a' meggyógyításra ha az ember egy maroknyi keményítőt igen ritkára, hogy az állatnak undorodást ne okozzon, vízben felolvaszt. Ezt napjában kétszer háromszor kell megtenni, 's az állatnak más

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ítalt nem adni, 's egyébb eledelt sem adni száraz takarmánynál.

4) A' vérvizellés még a' vese edényeknek elgyöngülésétől is jöhet, ezen esetben erősítő, összehúzó szereket kell elővenni.

Erre igen alkalmatos az olly víz a' mellyben tüzes vasat hütött egynehányszor az ember.

Továbbá használhat az ember eziczfark korót, tormentillát, cserkérget, vagy cserlisztet, mindenből egy egy maroknyit főzzön két itsze vízben, 's adjon belőle napjában 3 vagy négy messzelyt a' marhának. Gyakorta elégséges a' cserkéreg 's tormentila főzetje.

5) Gyakran veszedelmes jelek mutatják magokat a' vérvizelletnél, ha hogy az ember gyúladástól tartana, vegyen

1 lat salétromot,

3 lat tojás héjat, vagy pedig Magnesiat,

2 lat csudasót, mind ezt egy messzely vízbe vetvén jól összekeverje, 's hozzá még egy fél lat vitriololajt csöpögtessen.

Ezt a' folyadékot napjában kétszer vagy háromszor kell adni; egyszer'smind ollyankor lehet a' marhának két hütő klystyélyt adni, 's e' végre a' 4 szám előadott klystyélt lehet használni.

Ezen szerek helyett lehet még a' következendő gyógyító módot is próbálni.

1 maroknyi lenmagot,

's egy fél maroknyi tökmagot, együtt összetörni kell, 's az ember két itsze vízben addig főzi míg nem nyálkásodik. Ezen nyálkás

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nedveségből vegyen az orvosló egy messzelyt, 's vegyítsen hozzá:

1 lat salétromot,

1 lat fejér hamuzsírt,

2 kalán mézet, és

1 lat kánforspiritust, ebből a' vegyítékből napjában kétszer vagy háromszor kell adni.

6) Az eddig mondottakból világos, hogy a' vérvizellés okait tudnunk kell, ha kigyógyítására az alkalmatos szereket választjuk. Ha még az okokat ki nem puhatolhattuk, tehát e' következendő szerrel kell próbát tenni.

8 lat terjéket

3 lat cseresznye mézgát vagy Arabiai gummit,

8 lat vörös Boluszt, más fél itsze vízben felolvaszt az ember, 's napjában háromszor adja ezt az italt a' marhának.

7. A' forróságban való hirtelen ivás következéséről.

Hogy ezen veszedelmes bajt, melly magában csekélységnek látszik, az ember elhárítsa, vegyen

Másfél lat vörös boluszt, vagy az úgy nevezett terra sigillatából, ugyan annyit,

1 lat salétromot,

fél lat büdöskövet,

1 lat babért, mind ezt apróra törvén egy evő kanálnyit, egy messzely boreczetbe 's ugyan annyi savanyú káposzta lévbe vegyít;

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

's egy pár óráig álni hagyván, este 's reggel önt az ember az állat torkába belőle.

Az illy természetű csekélyebb bajokat könnyen elűzheti az ember, ha bort és gyömbért vegyest ád, vagy eczetbe tört babért.

Makacs bajok azomban gyakorta megkivánják, hogy Grandikmagvat, egyet vagy kettőt készitett 's porrá tört rákszemmel adjon bé az ember.

A' még itt felhordott szereknek is nagy és próbált befolyások van, úgymint:

fél lat büdöskö,

1 lat salétrom,

1 maroknyi fenyőmag,

1 maroknyi tarnics gyökér, egy itsze vízbe vettetik 's úgy béadattatik.

Vagy vegyél:

fél lat mithridatot,

1 kalán fenyőmag liktáriumot,

1 kalán bodza liktáriumot, 's vegyits hozzá 20 csöpp büdöskö balzsamot, ebből napjában háromszor kell beadni. Lehet még az illy környülményekben azon gyógyitó szert is használni, a' mellyet az 58 szám alatt felhozunk.

8. A' fogmozgás ellen.

Ha a' gazda ezen erőtlenséget észreveszi marhájánál, azonnal dörzsölje annak fogát kémény korommal, sóval 's tormentillaporral. Vagy ha hogy ez néhány nap múlva nem

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

használ foganatosan, folyamodjék e' következendő szerhez.

Egy quintnyi kánfort olvasszon fel pálinkában, öntsön hozzá egy quintnyi vitriolt, 's töltse vízbe. Mind ezt hogy jól összekeveredjék felrázogatni kell, 's ezzel kell a' marha ínyét szorgalmatosan mosogatni.

Ha még a' most felhozott szer sem használna, akkor a' fogmozgás nem másnak, hanem a' barom belső hőségének csalhatlan jele. Ollyankor egy maroknyi árpát 1 lat salétrommal kell megfőzni, savanyú káposzta lével vegyíteni, 's ezt messzelyenként addig adogatni míg a' beteg marha meggyógyúl.

Ha az ínyen daganatok vagy kelések vannak, akkor egy pohár ecztet kell venni, egy kalán mézet belé keverni, 's gyakorta mosogatni vele a' marha' száját. Nézd meg a' hűtő szereket a' IIdik szám alatt.

9. Az aranyérről.

Ez a' betegség az marhánál nagy hasonlatossággal bír az embereknél előfordúlni szokott hasonló nevezetű betegséghez. A' véredények a' test hátúlsó részében duzzadásig tele vannak, megrepednek, 's innét származik a' sok aludt vér, mellyet sokan kezeikkel vonnak ki. De ez a' bánás mód semmit sem ér. Ez a' betegség leghamarébb támadhat pálinka mosléktól, úgy hogy az állat alfele feldagad, 's kékvörös lesz. Ezt a' baj a' következő módon lehet orvosolni:

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1) Ha az állat nagy forróságban szenved, eret kell vágni, 's italába salétromot vetni.

2) Az író a' leghasznosabb szerek közé tartozik az illy betegségekben.

3) Jó a' gyakori klystyél, hütő, nyálkás és lágyító klystyélekből. —

Ezt czélra használj:

1 marok fejér mályva levelet,

2 lat salétromot,

2 vagy 3 lat, cseresznye mézgát, vágy enyvet, főzd meg egy itsze vízben, szürd át, 's lágy melegen klystyélnek kell használni. Lehet lenmagot is vagy fejér mályvagyökeret főzni.

5) Az alatt mig az állat betegeskedik, mindig könnyü, nem igen tápláló eledelt kell adni.

5) A' feldagadt alfelet lehet meszes vízzel vagy lenmagolajjal kenegetni.

10. A' gutaütésről.

Ezt észre lehet venni, ha a' gazda marháját hirtelen reszketni látja, ezután csak hamar lerogyik, 's ha a' guta ütés erős, megdöglik.

A' mint a' gazda a' marha reszketését észre veszi, azonnal lásson az érvágáshoz a' nyakán, 's csapoljon le három egész öt fontnyi vért, sokszor megtörténik hogy ez által azonnal felgyógyúl a' marha. Ha nem folyna vér, tehát az állatnak orlyukaiba kell egy kis

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

vesszőcskével, mellynek végére rongy darab van kötve, csiklándozni mind addig, mig a' vér megindúlni kezd.

Hasznos ha az ember e' következendő szerekből ád klystyélt:

1 maroknyi fejérmályva gyökér,
1 két maroknyi lenmag,

fél lat salétrom főzettessék meg egy pint vízben, 's vegyítessék mind ehez 1 kalán lenmag olaj.

Ezt a' klystyélt az első nap egynehányszor kell adni, ha erre nem következne hasmenet, tehát egy maroknyi dohánylevelet kell megfőzni szappanal és sóval, klystyélezésre. Belsőképen pedig használd:

1) A' 8dik szám alatt való hütő italt, 's lassan lassan sokat kell belőle adni az állatnak.

2) Lehet a' marhának nyers fövetlen facsipát, mellyben nincs fakéreg egy tojásnyi nagyságban adni.

3) Adhatsz:

2 lat Aloet,
4 lat keserüsót,
4 lat borkövet vízben felolvasztva, 's ezt az első napokban egynehányszor kell adogatni. —

Ha a' marhának valamelly tagja halt volna el, akkor valamelly húsos részén le kell a' szőrt vagdalni, 's húzó vagy is körösbogár flastromot kell reá tenni, 's a' sebet minium flastrommal begyógyítani. De mivel a' guta ütés gyakorta ezután is megjelenni szokott,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tehát legtanácsosabb, ha a' gazda a' marhát meghizlalja 's levágja.

11. Az úgy nevezett rózsa ellen.

E' következendő szert kell alkalmaztatni:

2 lat salétrom,

8 lat keserűsó, olvasztassék két itsze vízben fel 's adassék hozzá,

2 lat büdöskő virág,

4 lat görögszéna mag, 's adjon belőle a' gazda reggel, délben 's este a' marhának, és takarja bé meleg ruhákkal.

12. A' csont kórság ellen.

Megtörténik, hogy a' legegészségesebb, legdelibb és húsosabb marha, testének valamelly részen göcsöket, csomókat, daganatokat, vagy pattogott dúrva bört kap, 's mind ezek szemlátomást nagyobbodnak, terjednek, 's az is megeshetik, ha hogy a' baromnak valamelly finnyás és gyenge részén van, hogy a' marha elvesz, 's még pedig véletlenül 's hirtelen. Gyakron az olly csomó magát a' fejen mutatja, gyakron a' nyakon, torkon; a' bőr megsárgúl, sokan azt gondolják hogy e' sérelmet a' fadarázs okozza.

A' mint a' jó gazda állatján illy csomót megpillant, azonnal ragadja-meg újjaival úgy, hogy az egész göcs kezében legyen, 's jó éles késsel csináljon olly mély keresztvágást, mig valami göz, vagy valami sárga víz

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nem jön ki, szintén úgy kell a' recsegő ripacsos bört felvágni. A' metszést salamia spiritussal kell kimosni, ezt azonban mésszel kell készíteni, 's ha ez nincs kéznél, hasonló hasznot hajt a' sóspiritus, ha még ez sem találkozna, jó a' boreczet, ha benne sót olvasztfel az ember. Szint olly alkalmas a' férjfi gyermek vizellete.

Ezután egy hagymát kell vágni, 's a' sebhelyre kötözni. A' sebmosást 's a' hagyma felrakogatást minden órában addig kell folytatni mig az állat rángatódzani kezd, 's a' beteg részén vissza tér az érzékenység erre azután facsipából 's viaszból készített flastromot lehet felrakni.

Jobb még ha az ember hozzá férhet az egész göcsöt kivágni, ha tudniillik, erek, inak, nem akadályoztatják. Ollyankor is a' felül említett szerekkel a' sebet mosogatni.

Belsőképen használj egy maroknyi összetört fenyőmagot, és ennek harmadrésze babért, néhány apróra tört fokhagyma czikket vess egy messzely boreczetbe, 's 24 óra alatt adj belőle a' marhának háromszor vagy négyszer. Vagy

1 lat röpülő salamia sót egy pohár vízben. Vagy

1 vagy 2 lat terjéket. Vagy

1 vagy 2 lat szarvas szarv spiritust,

1 lat terjéket önts egy messzely eczetbe. — Ezután lehet hashajtó szert is adni a' marhának, ezt így készítsd: végy 2 lat aloet, 6 lat keserűsót: olvaszd fel vízbe; 's add bé.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

13. A' friss lóherétől vagy más egyébtől való hirtelen felfúvódás vagy felpöffedés ellen.

1) Minden késedelem nélkül jó sör vagy a' mi még jobb jó borlevest kell készíteni 's az állatnak beadni.

2) A' mi még hamarébb megtörténhetik egy pohár pálinkába egy tojásnyi nagyságú irós vajat vagy vajat kell vetni 's beadni.

3) Gyakorta használ ha egy vagy két itsze langy meleg tejbe egy maroknyi por tobákot vegyít 's hamarjában beadja.

4) Jó, ha az ember azonnal hövér ganéj levet átszür 's egy messzelnyit beád a' marhának, ezután pedig, 4 kanálnyi disznózsírt kell felolvasztani, két itsze forró vízben, 's lágy melegen a' marha torkába kell önteni. Ez alatt az állatot szalmacsutakokkal dörzsölni kell, mozgásba hozni 's gyakron klistyélezni.

5) Jó munkálódik a' marhában a' fa vagy lenmagolaj, ha valamellyikből egy fontot vévén belé salétromot tesz az ember.

Ezen orvos szerre az állatot eleinte lassan azután mindig gyorsabban vezeti az ember. Ez alatt szekfü virágból 's vízből kell klystyélt készíteni, de a' vízben sót és szappant kell vetni, 's még hozzá lenmag olajt vagy más zsiradékot venni. Ha erre nem következik ganéjolás, ismét kell klystyélezni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

6) Hasznos a' szappancsap egy gyertya vastagságnyira megfaragva, 's az állat véghurkájába dugva, ez által gyakorta minden klistyélezés nélkül szokott hasnyílás következni.

7) A' legújabb tapasztalás szerint legjobb orvos szer, ha az ember a' felpuffadt marhának

2 lat finom gipszlisztet,
1 lat terjéket, 's
1 lat fenyőmag liktáriumot vegyítve ad bé.

8) Jónak mondják: ha a' marhának kovászt eczettel felerősztve adnak bé.

9) Ha 1 lat fekete kő olajt,
egy fertály font kocsikenőt, kulimászt, ganéjlével felolvasztva, ád az ember, ez sem szokott munkálódás nélkül maradni.

Az állatnak mind addig míg a' puffadás meg nem szünik, fa pöczökkel, vagy szalmacsutakkal mindig tárva nyitva kell a' száját tartani, hogy a' pára kimehessen.

Ha mind ezek a' szerek haszon nelkül maradnak, nem marad egyébb hátra, mint hogy az állatnak egy késsel vagy az ismeretes troikárral a' bal oldalán egy nyilást csináljon, mellyen a' meggyült pára kigőzölöghessen.

A' vágásra ha a' marha a' rossz párától egészen megürült, facsipa flastromot kell tenni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

14. A' golyva ellen.

Leggyorsabban meggyógyítja az ember a' golyvát, ha megnyitja, 's a' benne találkozó nedveségnek, 's bézárt levegőnek útat nyit a' kifolyhatásra.

Vagy pedig a' golyvát kényesö kenöcsel be kell kenni, a' mellybe büdös borkö olaj van keverve.

Ugyan ekkor a' következendőt is kell használni:

4 lat pörkölt spongiát,
3 lat salamiát,
1 lat borsot, mint ezt porrá kell törni, 's napjában két latot kell a' marhának belöle adni. De ezen orvosszer bevétele után, csak egy óra múlva kell a' marhát megitatni.

Jónak tartják azt is, ha fejér mályva levelet, rutát, ürmöt 's lenmagot megfőz az ember és ezt rakogatja a' gugára. Ennekutánna a' sebet fris vajjal, mellybe babérolaj kevertetett kell békenegetni.

15. A' fark féreg ellen, a' szarvas marhánál.

Az e' betegségben sinlödö marhák, búsak, érzéketlenek, 's azt lehet velök tenni a' mit csak akar az ember. Farka lágy és fonnyadt, 's körös körül lehet forgatni, a' nélkül; hogy mind e' forgatás mellett az állat csak legkevesebbet meg is mozdúlna, 's ha

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nem iparkodik a' gazda rajta segíteni, úgy farkának egy íze a' másik után meggyül, 's el esik. Ezen veszedelmes bajnak okát nem gyermeki játék kitalálni, azonban ez a' bajos nyavalya vagy attól támad, hogy az istálló nedves, vagy hogy a' marha tisztátalanúl és mocskosan tartatik, vagy pedig az állat testében már megromlott nedveségektől, vagy végtére attól, hogy valamelly ki nem tört, vagy ki nem törhető betegségnek materiája magát oda vette.

A' beteg állaton e' következendő módon lehet segíteni:

A' farkat ott a' hol a' fordúlatok megszünnek, 's a' hol a' farkgödör még tapintható, mint egy két hüvelyknyire felfelé felmetszetik, 's hogy a' metszés jó vérzésnek indúljon, a' hát gerinczet és farkát dörzsölni kell erősen. Hogy ha a' vágásból elegendő vér kifolyt, akkor eczettel. sóval és borssal jól meg kell mosni, erre azután egynehány napok múlva a' marha gyógyúlása következik.

Ha ezt a' szert annak idejében, jókorán használja az ember, bizonyosan segít.

A' feljebb említett szerek helyett lehet a' metszést salamia spiritussal is békenni.

Ajánlani lehet ezen ártalmas kórság ellen a' keserű és fűszerszámos szereket. Ennek következésében mindennap lehet az állatnak két lat narancs levelet összetörve 's mézzel keverve beadni. Igen hasznos még a' szorgalmatos klystyélezés.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

16. A' rüh, bőrpörsögés és kosz ellen.

A' marhán gyakorta látszik olly héj forma fejér pörsögés, de főképen a' szája, nyaka, 's szeme körül, sokszor pedig az egész testén. Az állat rongyos bőrünek látszik, szőre feláll, 's többnyire elvesz. A' természet ezen az úton tisztátalanságokat üz ki a' testből, ezért segítségére kell sietnünk, és minden mocskot piszkot a' megnyitott úton ki kell a' börnek felső részire hajtani.

Azért mindenek előtt hashajtó szereket kell az állatnak adni, 's ennek 2 lat babér aloéból 4 egész hat lat csudasóból kell állani, ezt a' két első orvoságot fell kell vízben olvasztani, 's azután.

Ennekutánna vegyen a' gazda
fél font büdöskövet,
4 lat salétromot és
4 lat finom porrá tört piskolcz májat,
mind ezt kovásszal liktáriumnak csinálja, 's naponként háromszor adjon a' marhának belőle mindenkor egy evő kanálnyit.

Ezen orvoság beadását egynehány napig folytatván többnyire megorvosoltatik a' baj és a' bőr nyavalya sokszor minden külső szer' használása nélkül elpusztúl.

Ha azonban nem olly könnyen szünnemeg, a' kovász liktáriumot folyvást kell adogatni, 's azonkívül büdöskövirágot friss vajba kell keverni, 's ezzel a' pattogásokat meg kell kenni, ezen kenegetés után néhány nappal, mind a' héjas pörsögés lehúll.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Sokan tapasztalták, hogy az illyes nyavalyák ellen a' következendő szerek is foganatosok. Gyüjtsön az ember egy kosár ökör fark kórót, melly az ugarokon és az útak szélén szokott teremni, béveti egy katlanba, ezt jó béboritja, 's egy óráig főzi, a' főzés közbe egy pár maroknyi konyha sót, és több fa hamut vett hozzá, 's ezen nedveséggel mosogatja az állatot. Azt mondják, hogy az embernek is szokott ez hasonló betegségekben használni, ha a' sót és hamvat elhagyják.

Gyakorta férgecskék okozzák ezeket a' betegségeket

Hogy pedig az ember a' rühbe fészkelt férgecskéket könnyen megölhesse, vegyen a' falusi gazda kényesőt, annyit a' mennyit neki tetszik, főzze-meg annyi vízben a' mennyiben akarja, 's adjon a' marhának ezen vízből mindennap mint egy három vagy négy messzelynyit. A' viz egésszen tiszta marad, 's a' kényeső leszokott az edény fenekére szálni, természetes nehézségénél fogva. Ha az állat gilisztáktól háborgattatik, ezek is elűzetnek.

Átaljában pedig megjegyezni kell a' kényesőről, hogy tetűt, gilisztát, 's minden más férgeket megöl, 's a' felől megírt módon nem csak az állat, de maga az ember is minden következés és veszedelem nélkül használhatja.

Át nézhetni azon orvosi utasitásokat is a' mellyek felül a' giliszták ellen való orvo-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ságok és szerek számában mint hasznosok felhozattak.

Ezzel rokon

17. Bögöny szúrások ellen.

Sokszor tapasztalhatja 's láthatja a' marhájára szorgalmatossággal gondot viselő gazda, hogy a' marhának sok apró kelései vannak derekán, mind ezek a' férgek 's legyek szurásaitól támadnak, mellyek tojásaikat úgy valamint egy almába, a' marha húsába tojják. Ez a' rossz leginkább kínozza nyári időben a' legelőre hajtott marhát.

Férjfi gyermekhúggyal kell mindennap az illy kelléseket mosogatni, 's ha már meglágyúltak, ki kell nyomogatni, 's ollyankor a' férget azonnal könnyen ki lehet venni.

Ezután az egész derekat addig mosogatja az ember a' férjfi gyermek húggyal, a' míg egészen meggyógyúlt.

Vagy vegyen az ember egynehány maroknyi büröl levelet, húgyban vagy vízben főzve 's mosogassa ezzel az állatot.

Vagy főzz-meg egynehány czikkely darabokra vagdalt fokhagymát egy pint vízben, 's olvasszon fel ebben a' vízben két lat salamiát, 's mosogasd naponként a' daganatokat kétszer vagy háromszor.

Ha a' kelések már felpattogtak, csak folyvást ugyan azon vízzel kell mosogatni, mind addig a' mig minden seb meggyógyúl.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Belsőképen lehet az állatnak adogatni mindennap.

1 lat büdöskő virágot, és
1 lat fényes kémény kormot.

18. A' vizellet tartóztatásáról.

A' vizellet tartóztatás dögleletesé válhat mivel a' hólyag könyen megrepedhet.

Ezen baj ellen azonnal egy pár maroknyi fenyőmagot kell főzni, 's ugyan annyi petrezselyem gyökeret és magot, ezekhez lehet még venni boggancs az az: bojtorjány gyökeret, minekutánna ezt egy fél óráig főzted' át kell szürni, 's belőle a' marha torkába messzelyenként öntögetni. Jó mindazonáltal, ha a' gazda magának azon jutalmazó fáradtságot veszi 's a' VI. alatt felhozott vizellethajtó szereket megvi'sgálja, ott több olly orvosszerek találtatnak, 's azokból mellyeket legalkalmatossabbnak gondol választhatja.

19. A' kehköhögésről vagy a' kehről.

A' keh teljes vérűségtől is származhatik, 's hogy ha ezt észre lehet venni, azonnal eret kell vágni, 's egynehány font vért kell lecsapolni.

Ha hogy a' köhögés meghűtéstől származik, azon kell iparkodni, hogy a' visszaverődött párolgás ismét helyreállitassék, sőtt inkább még nagyobb mértékbe elősegittessék.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Annak okáért gyakorta kell az állatot vakargatni, meleg rongyokkal, posztó darabokkal dörgölgetni.

Ugyan akkor izzasztó főzetet is kell nekie adni; 's ezt így kell készíteni: egy pár maroknyi száraz bodzavirágot vesz az ember, ezt két itsze forró vízzel leforózza, egy pár kalán fenyömag liktáriumot vegyít hozzá, azután mind ezt befedi, 's messzelyenként adogatja az állatnak.

Ha a' kehes köhögés száraz, egynehány marok fejérmályva füvet, papsajt virágot, 's bojtorjány gyökeret két itsze vízben meg kell főzni, 's ehhez mézet vegyíteni, 's belőle messzelyenkint a' marhának adogatni,

Vagy 2 lat tengeri csillát,
3 lat ökörfark kórót virágostól
3 lat vadmustárt, mind ezt porrá kell törni, liktáriumá csinálni, 's napjában 3 kalánként beadni.

Jó hogy ha közönséges vöröshagyma levet, vagy még jobb tengeri csilla levet mézzel vegyítve használ az állatnak a' gazda. Vagy

4 lat árongyökeret,
4 lat örvénygyökeret,
3 lat ammoniak mézgát vagy gummit,
8 lat csudasót;

mind ezt jól porrá kell törni, 's napjában négy kanálnyit vízbe beadni.

Ha azonban az állat köhögés közbe húzós 's nyálkás nedveséget vet ki, akkor azon kell lenni, hogy ezen nyál még jobban felolvasztassék. Ezen czél elérésére, az ember

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Egyébbként, igen kell vigyázni, hogy a' marha semmiképen meg ne hűttse magát, sőtt inkább azon kell iparkodni, hogy állandó gőzölgésben legyen, azért mindenkor csak langyos italt kell adni, 's e' czélra igen jó ha egy pár marok árpát főz, 's ennek vizét adja italúl.

Az eledelre nézve legjobb a' marhának a' jó zöld takarmány, vagy ennek fogyatkozásában jó széna. Egyébbként ajánlhatók némely orvos szerek a' XI. alatt, mellyeket az ember saját általlátása legjobban megkülömböztetni 's kiválasztani fog.

20. A' sárgaságról.

Nem egyedül a' fő, hanem a' bőr is a' testen megszokott sárgúlni, 's a' vizellet szine is sárga barna, ha a' sárgaság nagy erőben ván. A' sárgaság az epe út bédugúlásától szokott származni.

Ez előtt ezt a' betegséget különféle szerekkel iparkodtak meggyógyítani, legjobb azonban:

4 lat szappan,
4 lat porrá tört rhebarbara,
4 lat méz,
2 lat pitypang extractust — (Löwenzahnkraut Leontodon). Ezen vegyítéket két itsze vízben addig hagyja melegen az ember a' mig a' szappan egészen felolvad, mind ezt jól össze kell keverni, 's reggel, délben

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szurkót 's viaszt vesz, ebből izzó szénre vet egy keveset, 's ezzel az egész istállót kifüstöli, 's úgy áll a' beteg állat mellé, hogy ezen felolvadó gyánta párát magába szívja.

Foganatosabb lészen még ez a' párolgatás, ha a' beteg marha' fejére valami ruhát borít az ember, 's a' füstölő edényt feje alatt tartja.

Ezen felolvasztó pára a' legrövidebb úton, a' lélekzés által a' mély gödörbe jut, 's ott igen hasznosan munkálódik, egyébként a' fönn előhozott orvos szereket most is lehet használni, mivel olvasztók.

Lehet még a' következendő szereket is használni:

1 lat tengeri csillát,

1 lat fokhagymát jól össze kell törni, 's egy itsze vízben vagy még a' mi jobb ugyan annyi téjben megfözni, ezután átszürni kell, 's hozzá 1 lat tiszta salétromot kell vegyíteni.

Ebből bizonyos időközt megtartván egy egy keveset adogat az ember az állatnak, minekutánna egy pár kalán mézet vegyített hozzá, mivel a' méznek felette olvasztó ereje van, 's ha épen akarja az ember nem csekély haszonnal egyedül mézzel adhat vizet az állatnak ital gyanánt, de lágy melegen, mivel a' hideg igen ártalmasan munkálódik a' sérült melyre, 's ez az ital még hasznosabb lészen, ha salétromot vegyít hozzá.

Jó, hogy ha az állat gyógyítás közben egynehányszor hashajtó szereket vesz be.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

és estve az állatnak béadni, 's ezt addig kell tenni, mig a' betegség megszűnt.

Eledelül könnyü emésztésü leforrázott füvet kell adogatni, 's e' közzé pitypanggyökeret vagdalgatni.

21. A' bél köszvényről vagy kolikáról 's görcsről a' borjúknál.

Mind a' nagy mind a' fiatal marha gyakorta szokott bélköszvényben kinlódni. — Az állatnak nem kell a' takarmány, fáradt, vakargat, tapos a' lábával, hasa felé nézeget, hátúlsó lábaival feléje rugdos. Leveti magát, forgatja, 's nyugtalanúl hirtelen felugrik. Állándóúl nyughatatlanság látszik a' marhán; dereka felemelkedett, 's a' hasa béhúzódott. Gyakorta hideg verejtékkel van befedve, füle, szája, szarva, lába hideg, 's ganéjolása nincs.

Ha a' torka forró, a' hasa felpüffedt, 's verejtéke hideg, akkor bizonyos, hogy már a' belekbe gyúladás fészkelte magát, 's az állat úgy szolva oda van.

A' bél köszvény származhatik e' következendőktől.

1) A' takarmányban való tisztátalanságtól, p. o. ha benne homok, por, vas, szög 's holmi csombókok vannak.

2) Méreg vagy felette erős orvos szerek által.

3) Meghülés vagy a' visszaverődött izzadság miatt.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

4) Megzabalástól.
5) Szelek szorúlásától.
6) A' gyomorban vagy a' belekben tenyésző giliszták által.
7) Hosszasan tartó dugulástól.
8) A' beleknek csomósodása, vagy rendnélkül való összekanyarodása által.
9) Külső erőszakoskodások által, p. o. ütés, lökés, szurkálástól.
10) A' belekben meggyült csipőségektől.
11) A' bornyúknál a' görcs sok szopástól szokott származni.

Az illy sok eseteknél, mellyekből a' bélköszvény származhatik igen nehéz valódi okát felfedezni. Ha tehát, meghűléstől, dugúlástól vagy megzabálástól, vagy más ezekhez hasonló okokból származik, tehát legalább a' marha tulajdonosának kellene azt tudni, kinek gondosan kell marhájára vigyázni. Ha nem tudja a' gazda az okát, a' leg is legelső 's legszükségesebb egyszer'smind, hogy az állatnak klistyélt adjanak, 's ez előtt már jól békent kézzel, a' véghurkából az elrejtett ganéjt kivegye, ezután pedig a' következendő orvosszert adja:

2 lat terjék,
1 lat sevenfa (Sevenbaum)
1 lat szappan,
2 lat üröm extractust, 's mind ezt vízzel meghígítani kell.

Ha az állatnak nincs forróság a legjobb borban adni.

Vagy pedig adjon a' gazda

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1 lat sáfránt
1 messzely borban.

Vagy pedig egy pohár sósvizet, melly a' bésózott hústól megmaradt.

Klistyél gyanánt pedig legjobb, ha egy itsze friss 's még meleg vizelletet ád.

Vagy főzzön meg egy itsze vízben:

1 lat szappant,
2 lat köménymagot. Ezt átszürvén lágy melegen fecskendezi bé.

Egy itsze víz lágy melegen, 's egy pohár jó olaj is igen alkalmatos a' klistyélezésre.

Hasznos még ha egy itsze vízben 2 lat dohányt és 4 lat szappant föz meg az ember, és az említett czélra használja.

A' klistyélt mind addig kell, de mindenkor idő vártatva adni, míg ganéjolás nem következik, hogy ha pedig a' marha ganéjolt, többnyire megszünt nyavalyája is.

Ha a' házi gazdának van olly készülete, hogy dohány füsttel adhat vele az állatnak klistyélt, tehát ez, minden ismert módok és szerek között a' legfoganatosabb.

A' klistyélek közé lehet sydenham fájdalom enyhitő csöppjeiből is mindenkor vagy harminczat vegyiteni.

Egyszer'smind eret is kell az állatnak vágni, 's ha ütő ere nagyon sebesen ver, annyira hogy gyuladástól lehetne tartani, tehát az ér vágásokat ismételni kell.

Jó hogy ha az állatnak leforrázott széna polyvát rakogatnak hasára.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Hogyha a' bélköszvény valódi okait nem tudja az ember, azonnal ahhoz lásson, hogy a' gyuladást vagy a' fenét akadályoztassa.

E' baj elmellözésére legsikeresebb szer két itsze vízbe lassan lassan

2 lat vitriololajt csöpögtetni,

1 lat sydenhamnak fájdalom csillapító csöpjeit, 's mind ezekhez

4 lat mézet vegyíteni, végtére pedig

1 font csudasót felolvasztani.

Ezen hütő 's gyúladásokat ellenző szerből minden két órában, egy egy messzelyt kell beadni.

Ha a' bélköszvény valami erős szerektől p. o. méregtől származik, a' mit legkönnyebben a' hasnak fölpuffadásán, a' nyelvnek, szemnek és toroknak vöröségén és gyúladásán lehet megösmerni, ollyankor mindenek előtt a' méregnek bébonyolitására kell törekedni, 's azért mennél több nyálkás levet lehet kell a' marhának beadni, a' legközelebbi a' faolaj, téj, főtt lenmag, vizben fölvasztott mézga, vagy enyv.

Ha a' bélköszvény meghűléstől nem származik, mindenek előtt az izzadás hellyre állitásáról kell gondolkodni. Az állatot ollyankor meleg takarókkal kell fedezni, leforrózott széna polyvát rakogat az ember a' hasára, vagy pedig tüzes vasra vetett szurokkal és fenyömaggal füstölgeti.

Belsőképen pedig a' következendőket adja:

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1 messzely bor,
1 kalán bodzaliktárium,
2 kalán fenyőmagliktárium,
1 lat büdöskő.

Vagy: 1 messzely bor,
2 lat szarvas szarv spiritus,
és 3 kvintnyi kánfor.

Ezt a' folyadékot annyiszor kell beadni, a' mennyiszer szükségesnek látja a' gazda, továbba nagyon hasznos, ha az állat szorgalmasan dörzsöltetik, és vakartatik.

Ha giliszták okozzák a' bélköszvényt, azt legkönnyebben lehet azon észre venni, ha az állat hátulsó lábaival hasa felé rugdal, az alfelét dörzsöli, 's véghurkáját ki 's behúzogatja, 's szélén valami fehér nedveség látszik.

A' giliszták ellen azokat az orvoságokat kell használni, a' mellyeket már felhoztunk a' VIII. alatt.

Ha elakadt szelektől erednek a' bélköszvények, a' mit a' gyomornak mormolásán és zúgásán lehet észrevenni, akkor legjobb az állatot olly vízzel, mellyel az ember dohányleveleket forrázott le 's szappannyal klistyélezni, vagy jobb szekfűvirágot, köménymagot és szappant megfőzni és klistyél gyanánt használni.

Illyenkor a' szenvedő állatnak jó, ha az ember egy pár lat terjéket, tarnics gyökeret, babérgyümölcsöt és ürmöt ád. Nézd a' V. alatt lévő orvosszereket, mellyek mint szélhajtók fölhordattak.

A' bélköszvénynél, melly a' megzabá-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lástól veszi eredetét, legjobb minden szerek között a' klystyél, mellyet szekfüvirágból, köménymagból, szappanból 's dohányból készíteni szoktak.

Az olly bélgörcsnél hosszas dugúlás az oka, mind azt lehet használni, a' mit eddiglen mondottunk.

Hogy ha pedig az illy betegségeknek okára nem lehet akadni, tehát ezeket a' szereket kell elővenni:

2 lat terjéket,

1 lat sáfrányt, melegborba fölkeverni 's beadni.

Jónak mondják, a' kik tapasztalták, azt a' langyos melegségű sóvizet, melly a' hústól elmaradt, ebből egy jó pohárral kell beönteni a' marhának torkába.

Sokan ezt a' sósvizet a' melegen megszokták szárítani, 's úgy teszik el.

Továbbá aprits apróra hagymát, 's egy darabka fokhagymát, és egy fertály font szappant, 's főzd meg egy itsze téjbe, 's vess még hozzá két maroknyi sót.

Ha vászon vagy széles posztó darabokat forró vízbe mártogat az ember, 's úgy rakosgatja az állat' gyomra tájékára, igen jó, mivel ez által is oszlanak a' görcsök. Hogy ha a' bémártott rongy hűlni kezd, ismét be kell mártani, 's ezt a' bánás módját, mind addig kell folytatni, mig az ember enyhülést nem vesz észre. Sokkal foganatosabb még ennél, hogy ha megfött kását kevés kánforral ve-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gyítve rak fel az ember. Ha a' kása hülni kezd, fölmelegíttetik.

Hasznos még a' görcsöknél, ha szekfüvirágból vagy bodza virágból való theát terjékkel vegyítve, gyakrabban 's jócskán öntöget az állat' torkába.

Ha az állat ételekhez való hajlandóságot mutat, csak könnyü 's kevés ételt kell adni, 's a' vizet égőszeneét vétvén bele, alkalmatosságot kell tenni az italra. Igen jó, hogy ha hozzá rozs lisztet, vagy megpirított feketekenyér darabokat vet belé.

A' betegségnek meghaladása után az állatnak a' következendő hashajtó szert kell adni:

2 lat aloét, és
8 lat csudasót.

A' borjúknál előfordúló hasrágást, melly többnyire a' sok szopástól szokott származni, mivel a' téj a' gyomorba egy csomóvá válik, illy módon kell megorvosolni:

Vegyél 1 lat magnesiát,
1 kvintnyi rhabarbarát,
1 kvintnyi ánismagot. Mind ezt porrátörve vízben kell beadni.

Hogy ha szükségesnek találtatik, tehát ezt a' mennyiséget az ember minden két órában ismét adhatja. Olvassa el a' gazda az 55 szám alatt előadott tárgyat a' beteg borjúról.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

22. A' vízi kórságról.

Vagyon olly vízi kórság, melly az egész testen elhatalmazik, 's ez különféle okoktól származhatik. Ezen vízi kórságot arról lehet megismerni, ha hogy az ember az állatnak testét újjaival nyomogatja, 's úja után mindenütt lehorpad, és egy ideig behorpadva marad.

Vagyon továbbá mejjvízi betegség, ezt az állatnak fekvésénél, mikor tudni illik a' víz azon óldalra, mellyen fekszik folyik, felugrásánál pedig arról, hogy ide 's oda hajladoz, lehet megismerni.

Az egész test elgyöngölése, a' beleknek eldugulása, vagy daganatok s kelések a' májon, lehetnek a' vízi kórságnak okai.

Sokszor a' férgek, mellyek magokat a' belekbe vagy a' májba vonták, szerzik a' vízi kórságot.

A' vízi kórság gyógyításához legelső út, az állatnak megcsapolása, hogy a' víztől megmeneked jék, vagy a' vizellet útjan kell iparkodni kihajtani, továbbá azon kell törekedni, hogy a' férgek kipusztíttassanak, 's a' testet megerösíthesse az ember úgy, hogy ez a' veszedelmes nyavalya többet vissza ne térhessen.

Meg kell azonban jegyezni, hogy ha mindjárt ollyan szerencsés is az ember, hogy az állatot a' vízi kórságból kigyógyítja, soha sem mellőzi, vagy fojtja el, ennek okáit,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

úgy, hogy a' baj ismét vissza ne térhetne. Ha tehát az állat ki van gyógyítva, legjobb, hizlalni 's levágni.

A' régi közönséges mód, mellyel a' vizi kórságot gyógyították semmit sem ér, mivel ez által a' bajt nem csak nem könnyebítik, sőtt inkább nehezítik. Ez pedig abban állott, hogy az állat szájába egy régi söprőt dugták, 's az állat fejét lekötötték, azt gondolván, hogy így a' viz a' szájon kifolyni fog, de meg nem lehet fogni, melly úton folyhatna ki a' horpasz testből.

A' gyógyítás tulajdon módja e' következendő:

A' vizet egy Troikarral, soha sem egyszerre, csak lassan lassan lecsapolgatni kell, az orvoságoknak, mellyeket az ember használni akar, vizelletre hajtóknak kell lenni, de egyszer'smind erősítőknek, 's gilíszta 's féreg pusztítóknak, mivel nem lehet tudni, nem okozzák é a' vizi kórságot férgek vagy pedig giliszták.

Ennek okáért e' következendőket kell venni;

3 lat porrá tört százlábú vagy pinczebogarat,
3 lat praeparált tengericsillát,
4 lat fényes kéménykormot,
fél font földi borostyánt (Giecoma hederacea) porrá törve, ezt mind jól összekeverve, mézzel liktáriumá kell csinálni, 's belőle reggel és este egy jó evőkalánnal be-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

adogatni. Ugyan azon idő alatt míg az ember ezt használja, adjon minden nap az állatnak,

másfél lat aczélport,
két lat fűzfa kérget,

Mind ehhez még mint egy egy itsze vizet, mellybe kényesö főtt, 's azon orvos szereket, mellyek VIII. alatt felhozattak.

Egy más orvosi szer ez:

1 lat sálétrom karikácskák,
2 kvintnyi tengeri csilla,
1 lat gyömbér,
2 lat kéménykorom, háromszor kell ebből napjában adni, de csak mindenkor két kvintnyit vízben.

Még ismét más mód.

Fenyömag,
Bojtorványgyökér,
Petrezselyemgyökér, mindenikből 1 maroknyi.
2 lat petrezselyemmag,
4 lat czitvormag,
2 lat tengeri csilla,
6 lat fokhagyma,
1 maroknyi örvénygyökér,
3 lat kéménykorom,
2 lat cseresznyefa mézga, vagy Arabiai gummi.

2 lat téjczukor, mind ezt egy tiszta mozsárba finom porrá kell törni, azután fenyömag liktáriumban összekevervén, napjában háromszor egy egy evökanálnyit adogatni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Vagy végy:

4 lat Velenczei terpetint, dörzsölt 's keverd-fel tojás sárgájával, vegyíts hozzá,

1 lat porrá tört százlábú bogarat,

1 lat porrá tört tengeri csillat, jó lisztet liktáriumá kell készíteni, 's felét reggel, felét este beadni.

Hogy az állat testében lévő víz, olly nyálkás és ragadós, hogy a' vizellet útján nem akar elmenni, akkor e' következendő orvos szert kell használni:

2 lat Arabiai gummi,
2 lat téjczukor,
4 lat örvénygyökér,
4 lat vad bükkönygyökér,
4 lat árongyökér.

Mind eggyütt porrá törvén, 's mézzel liktáriumá csinálván, napjában háromszor egy egy evőkalánnal kell beadni.

23. A' vérhasról.

Lásd Nro 3 a' hasmenést.

24. A' férgekről és más insectumokról.

A' férgek különféle betegségeket de jelesen rühöt, 's koszt okozhatnak a' marháknál, tőlök származhatik a' bélköszvény, vízi kórság 's több megszámlálhatatlan betegségek.

A' férgek, majd a' belekbe, majd a' gyo-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

morba, majd meg a' májba szokták magokat fészkelni.

Ezek a' férgek szúrnak, fúrnak a' belekben, az állatnak minden tápláló erejét megemésztik, úgy hogy nem kaphat semerőre, sem testre, 's még e' mellett fájdalmakot kell szenvednie, úgy pedig hogy a' legjobb takarmánynál is sovány, és szomorú marad.

Az ismértető jelek, mellyekről meglehet tudni; férgektől szenvedé az állat, e' következendők.

1) Gyakorta szokta hátulját dörgölni, falhoz, fához, nem külömben az orrát.

2) Hasafelé harapdos és rugdos.

3) Sokszor nézegett hasafelé, 's a' szőre rendetlen föláll.

4) Minden jó takarmány mellett sovány marad.

5) Ha nagy fájdalmakat szenved, akkor összeomlik, hányja veti magát, 's hirtelen felugrik.

6) Ganéjába gyakorta találtatnak férgek vagy giliszták

7) A' ganéjjal holmi fehér nyálka megy.

8) A' véghurkán sokszor fehér nyálkás hab mutatja magát.

9) A' marha igen gyakran tátogatja a' száját és ásitozik, és sokszor ellepve van nyelve bizonyos fejér nyálkás nyuladékos tajtéktól.

10) Ha a' marha az illy insectumoktól kínoztatik, mind ezen előhordott jelek, éhgyomorra szaporodnak és keményebbek.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

11) Ha a' borjúk szenvednek ezen nyavalyában, akkor csak hamar szembetünőképen megfogynak, megsoványodnak; nem kívánnak ételt; hasok fölpuffadt; nyugtalankodva feküsznek; álmokban föl föl ugranak, 's reszkedeznek; sokszor hasmenésök van, melly maga magától meg meg áll; szemeik homályosak, 's sokszor nagy bővségben folyik nyál a' szájokon.

Hogy lehessen a' gilisztákat megölni, 's a' testből kiüzni, lásd VIII. alatt felhozott orvosi szerekből.

25. Az elveszet étek vágyásról, a' megzabalásról, gyomor fájásról és a' farkas éhségről.

Vannak több okok, mellyeknél fogva az állat elveszti étekvágyását.

1) Az elveszett étek vágyás közelgető betegségnek hirdetője lehet.

2) Lehet a' marhának a' szájában, fogaiban, nyelvén, torkában valami sérelme 's baja. Ezt könnyen észrevehetni az állaton ha mutat ugyan étekvágyát, de csak alig kap hozzá már is abba hagyja. Ennek okáért legjobb egész száját kívül belől szorosan megvi'sgálni, 's a' gyógyító szereket azon bajok ellen kell használni, a' mellyeket föltalált az ember, a' fogmozgás ellen lásd a' 8, a' torok fájás a' 30, 's a' nyelven való férgek ellen 60dik szám alatt fölhozott szereket.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Ha a' marha ínjén, vagy máshol a' szájában találtatnának daganatok, kelések, pattanások gyülések, azonnal legjobb a' száját, mézzel és borral kimosni.

3) Ha a' marhának szájában kevés nyál vagyon, úgy bizonyosan bedugúltak a' nyál források, 's ez által elveszti étekvágyását.

Ez ellen vegyél tárkonygyökeret, sót, és galgantot, 's mosd ki mind ezzel jól mindenütt az állat száját. Vagy:

vegyél sót, fényes kéménykormot, 's apróra tört fokhagymát, 's ezzel dörzsöld egynehányszor az állatnak a' száját.

4) Nehéz munka után gyakorta megveti az állat a' takarmányt, hanem ha jól kipihente magát, önn magától megszokott térni étek' vágyása.

5) Nem ritkán a' gyomortól is származhatik a' baj.

Megtörténhetik, hogy a' marha gyomornyálnak hijával vagyon, vagy épen az ellenkező, hogy tudniillik egésszen ellepve van a' nyáltól. Ennek elmellőzésére néhány napig a' következendő szerből kell az állatnak adogatni, hogy gyomra megerősödjék,

2 maroknyi ürmöt,

1 maroknyi tarnicsgyökér lisztet, egy itsze vízben megfőzni kell, 's még ezen vízben felolvasztani kell:

2 lat aloet, és

6 lat csudasót, ebből este 's reggel egy egy fél messzelnyit kell adni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Jó még az is, hogy ha sót tarnicsgyökér lisztteł keverve nyalni adogat a' gazda. Általjában pedig megjegyezni kell, hogy ritkán fogja az állat étek vágyását elveszteni, ha gyakran nyalhat sót.

6) Gyakran megzabálja magát az állat, vagy méreghez jut, vagy apró szöget nyel el a' takarmányban, 's azt a' bajt, melly innét szokott támadni, gyomorfájásnak, gyomorgörcsnek, szívfájásnak szokták nevezgetni.

Ebben a' bajban az állat nagy fájdalmakat szenved, megvett minden eledelt, nem kérődzik, szomorú, fáradt, öszverogyik, 's ritkán kell ismét fel, füle, 's orra majd hideg majd meg meleg, nehezen szív lehelletet, 's mivel a' fájdalom igen nagy, verejtéke hideg, 's gyakorta nézegett arra a' merre fájdalmat érez; gyakron fölkelni akar, de teste hátúljját nem bírja.

7) Ezen bajnak okai e' következendők lehetnek.

a) Az állat eledelébe valamiképpen méreghez jutott, vagy szöget, vagy mas valami ártalmast nyelt el.

b) Gyomrát hideg ital által valamelly hirtelen megmelegedésnél meghűthette.

c) Szelek, dugúlások 's csípőség is okozhatják ezt az ártalmas nyavalyát.

d) Ha az állat igen kabzsi és mohon evő, 's egy ideig nem evett, 's azután egy

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

portionál többet adnak egyszerre, úgy a' gyomornak illy hamar megterhelése által akadályoztatik az emésztés, 's hirtelen halál követheti az illy megterhelést.

Már hogy ha valami betegséget többféle okok okozhatnak, tehát természetes, hogy nem lehet azonnal az igazi szerre akadni. Azért az illy esetekben csak a' legközönségesebb szerekhez kell folyamodni 's leginkább azon iparkodni, hogy állatnak mennél előbb hasnyilása legyen. Azon közönséges szerek a' következendők lehetnek.

a) Az állatnak eret kell vágni.

b) Szorgalmatosan kell klistyélezni szappanvízzel és olajjal.

c) 2 lat terjéket, és
1 lat szappant kell borban beadni.

d) Egy itsze lenmag olajt egyszerre torkába önteni.

e) Szintén szekfűvirág főzetet kell neki adni, 's ebbe csudasót olvasztani, úgy hogy egy óra alatt, mint egy 12 — 16 latot vegyen be. Ha így nem lehet hasnyilást szerezni, úgy le kell mondani minden meggyógyíthatásról.

9) Ha valami módon észre lehet venni, hogy a' bajnak oka az elrejtett szelek, akkor szekfű virágból, galganyból és ürömből lehet theát készíteni, 's csudasót is benne feloldvasztani, szorgalmatosan klistyélezni.

10) Ha a' ganéjolásban volnának némelly jelek, mellyek azt árulnák el, hogy valami csípősség van a' belekben, 's ezek okozzák

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

a' fájdalmat, akkor az állatnak ollyan gyógyító szereket kellene adni, mellyek a' csípőséget béfúvják, p. o. összetört tojáshéjat, vagy magnesiát mindennap két vagy három latot.

11) Ha méreghez jutott volna az állat, ollyankor igen használatos az olajnak bétöltése a' torkon.

12) Gyakorta az állat a' farkas éhségtől szenved, az az: mindig és sokat ehetne. Az illy környülményekben rendszerint nagyobb az állat eledel kivánsága, mint sem a' mennyit táplálatja kíván.

Hogy ha e' mellett az állat vidám, 's húsos, akkor nem kell semmitől sem tartani. Hanem ha sok és jó takarmány mellett soványodig, vagy ha azt veszi észre a' gazda, hogy a' takarmányt emésztetlenül bocsátja magától, akkor az állatot gyógyítani kell.

13) Az illyen állandó éhségnek okai, vagy a' giliszták vagy a' gyomor meggyöngült, úgy hogy az eledelt illendöen meg nem emésztheti, vagy a' gyomornál, melly az eledel megemésztését elömozditja éles és csipös.

14) Ha giliszták találkoznak, tehát azon szerekből lehet valamellyet használni, mellyet a' VIII. alatt fölhoztunk.

Ha a' gyomorban csipősség van, vagy gyönge a' gyomor, 's ettől származik a' nagy étek vágy, vagy a' csipőség kihajtására vagy a' gyomornak erősítésére kell munkálódni.

Azért az állatnak szorgalmatosan kell tarnicsgyökér lisztet és sót adogatni, 's azon

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kívül, mind addig mig az állat egészen meg nem gyógyúl a' következendő orvos szert adogatni.

Vegyél 1 lat galgangyökeret,
2 lat vasport,
1 lat gyömbért,
2 lat tört tojás héjat, vagy készített osztrigateknő port,
2 lat máj aloet;

mind ezt finom porrá kell törni, 's mézzel liktáriumá készíteni, 's reggel este felét beadogatni kell.

Ezt a' hasznos orvos szert, vagy minden nap, vagy csak minden második nap is lehet használgatni, mind addig mig az állat tökélletes egészségre nem kap.

Gyakorta elegendő, ha az állat naponként kétszer kap finom porrá tört tojás héját, vagy pedig vele olly vizet itatnak, mellybe hamuzsír olvasztatott fel. — Ez a' két gyógyító szer, minden esetre elfojtja a' gyomorban elharapdozott és elterjedett gyakorta igen veszedelmes és ártalmas csipőségeket, és az ebből következhető dögleletes sokféle nyavalyákot.

26. Szembetegségek.

Hogy ha a' szempillák vörösek vagy folynak, ezen jelek belső forróságra mutatnak.

Annakokáért az állatnak valamelly nyakerén eret kell vágni, 's egy pár font vérét kifolyatni, 's hütő italúl árpalevet, mellybe

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

összetört puskaport olvasztott-föl az ember, vagy pedig savanyú káposzta levet vagy eczetet vegyített.

Nagyon foganatos a' következendő hashajtó szer is:

2 lat Jalapgyökér, és
6 lat keserü só;

vízben felolvasztva 's ekként az állatnak torkába töltögetve.

Hogy ha valami éles nedveség olly makacson fészkelte volna magát a' szemvidékére, hogy onnét elűzni nem lehetne, akkor mindenképen arra kell törekedni, hogy onnét eltávoztassék.

Annakokáert az állatnak valamellyik fülén a' szőrt leberetválni kell, 's körösbogár flastromot szükséges tartani, 's a' hozott holyagot mind addig szivárogásban tartani hasonló flastrom által a' mig a' szemeken szembetünő javulás mutatkozik.

Hogy ha fris fövetlen borjúhúst köt az ember melegében még a' szemekre 's ezt nehány napig ismételi, tehát ez mind kihúzza a' forróságot, — 's ha a' szembetegségnek nem belső forróság az oka, tehát minden egyéb orvosi szerek nélkül meggyógyúlnak a' szemek.

A' pióczák is ha közel a' szemekhez rakattatnak-fel, jó 's hasznos szolgálatot tesznek.

Tanácsolom még azon fölül Goulard vizét, mellynek készítése módját már előadtam, ezzel néha néha megnedvesíteni kell a' sze-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mehet, vagy benne áztatott rongyokat fölrakogatni.

Ha valami fóltok látszanak a' szemben azokat el lehet üzni, ha az ember fehér czukrot 's égetett timsót liszt finomságú porrá tör, és tölcsövön többször napjában, de nem hirtelenkedve a' beteg szembe fújdogál, vagy pedig ha tiszta tojás fejéréből habot ver, 's ezt vagy a' napon vagy valami meleg helyen megszáritja, hozzá czukrot vegyít, 's vele úgy bánik a' mint feljebb előhozott porral mondottam.

Tovább vegyél tiszta fris sótalan irósvajat egy kanálnyit, keverj ehhez finom porrá tört borostyánkövet, keverd jól össze, 's egy lat szem nagyságú darabkát a' szembe ki kell kenni, de a' szemet azonnal befogni egy kézzel, hogy a' zsiradék a' szemet jól megjárja.

Homályos szemeket meggyógyitodh tod, ha a' marhának gyakorta adsz bojtorján vagy terjék (Baldrian) fügyökeret enni.

Vagy szedj erdei hangyát, rakd egy tiszta gyolcs darabba, nyomd 's azt a' nedveséget melly belőlök kifolyik tedd a' napra, hadd egynehány napig állani, 's azután kend be vele a' szenvedő szemet.

Ha hólyagot vesz észre az ember ugyan azon orvossággal gyógyithatja-meg mint a' foltokat, csak hogy jobb még, hogy ha fejér czukor helyet sárga czukrot vesz az ember.

Az itt következendő szert is igen dicsérik a' hályogos szem' meggyógyitására.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Egy friss, most tojt meleg tojást kell venni, belé lyukat ütni, 's fejérét kifolyatni úgy, hogy sárgája a' vagy a' széke benne maradjon; azután gondolomra sót vet bé az ember, 's addig rázogatja míg föl nem olvad benne, 's addig kell így bánni, míg a' tojás egészen meg nem telik: most friss csöpüt, koczót vesz az ember, bétekergeti vele a' tojást, ezután reá teszi egy eleven szénnel megtöltött vas serpenyőre 's addig hagyja rajta, a' míg egészen megfeketedik. Ebből azután egy lencse nagyságú darabocskát finoman összetörni kell és az állatnak szemébe béfúni, 's azt állítják: hogy ha az ember ezt a' bánás módot három napig egymásután folytatja, nem marad a' hályognak nyoma.

Jó szemvíz még a' következendő is:

1 lat vörös réz vagy sárga rézpor,

2 lat salamia,

1 maroknyi oltatlan meszet, mind erre egy messzely vizet kell tölteni, hadd egynehány napig a' napfényen vagy a' kemenczén, és azután le kell önteni róla a' megkékült vizet, 's használni, tudniillik vagy mosogatni vele a' szemet, vagy pedig rongyokra öntözve reá borogatni.

27. A' tagok kiszáradása ellen.

Vegyél:

6 lat medvezsírt,

6 lat borzzsírt,

6 lat vadmacska zsírt,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

2 lat mustármag lisztet,
másfél lat Euphorbiumot,
1 lat castor epét,
másfél lat borsot, mind ezen kemény szereket finomúl porrá kell törni, 's a' zsírba keverni, 's azután a' kiszáradni kezdö tagot, vele megkenni kell: 's hogy jó bészívhassa magát, tüzes vasat közel tartani kell.

Jónak tartják, ha zöld rozs magot szed az ember, ezt összetöri, levét kifacsarja 's friss még meg nem vizesitett írós vajjal és sóval összekeveri, 's ezzel szorgalmasan kenegeti a' sinlödö tagot.

28. Az úgy nevezett pók, vagy holt tetem ellen.

1) Sült tojást kell metszeni 's melegen föltenni. Ezt mindennap mind addig kell véghez vinni a' mig meg nem gyógyúl az állat.

2) Vagy vegyél összetört kánfort, melegvízzel fölkeveri, 's ezen vízzel borogatja az ember a' beteg részt mind addig mig a' holt tetem eloszlik.

3) Vagy a' Patikában kényeső flastromot vesz, meleg mellett börre keni az ember, felteszi, egynehány nap múlva leveszi, 's fris flastrommal békeni, 's ezt mind addig folytatja mig sükerét nem látja.

4) Vagy vegyél 8 lat erös spiritus vini rectificatissimi, ehhez 1 lat Vitriol spiritust vegyit. A' holt tetemről leberetválja a' szört,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

's a' beteg helyet szünet nélkül kenegeti vele. Éjszakára felvagdalt vörös hagymát kötöz reá. Ha ezen szerre lágyabb lészen a' holttetem, tehát egy darabka fával gyengécskén kell dörzsölni, 's egy darabka ólmot reá kötözni.

3) Vagy pörkölt vöröshagymát kell felrakogatni; azután főzz avas hájban krispányt, 's kend ezzel szorgalmatosan a' holttetemet.

29. Kificzamodásról.

Lásd az 53dik alatt előhozott orvosszereket.

30. Összezúzásokról, sebekről, daganatokról, és fekélyekről.

A' zúzódásoknál és sebeknél mindenekelőtt alkalmaztatóbbak a' sóvíz és szappanspiritus, melly az 53dik szám alatt van előadva, 's a' vele való élésnek mindenkor foganatját fogja tapasztalni a' gazda.

A' szappanspiritus gyűléseket is eloszlat, gyakorta minekelőtte felpattannának.

Ezen két szer használásánál semmi flastromok sem szükségesek.

Repedéseket legkönnyebben meggyógyíthatni óneczettel, ezt lehet vagy a' Patikában venni, vagy maga is készítheti az ember e' következendő módon, vegyen:

8 lat finoman megtört ezüsthabot,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1 font boreczetet, 's öntse reá, 's hagyja meleg helyen 8 napig állani, hanem szorgalmatosan kell fölrázogatni.

Ha használni akarja ezt az óneczetet, vegyen egy keveset belőle, öntse lenmagolajba 's kavarja egy darabka fácskával, 's ebből igen jó orvosló kenyöcse fog válni.

Ha ugyan ezen óneczetből pálinka az az égett bor 's víz közé kever az ember, úgy készen lészen az úgy nevezett Goulard vize, mellyet gyúladásoknál, összezúzódásoknál, mérges keléseknél sükeretesen lehet használni.

Hogy valami sebet az ember jó béborítson és a' levegönek szabad járásától megoltalmazzon, vegyen gyántát, viaszt és fagyút hasonló mennyiségben, keverje össze, 's olvassza föl a' tüzön, így belőle flastromot csinált.

Ha már felpattant fekéllyel kellene bánn 's bibelödni, minekelőtte már az előhozott gyógyító szereket használná az ember, vegyen terpentin olajt, 's ugyan annyi tojás sárgáját, kavarja jól össze, kenjen meg vele egy tépet rongyot, 's dugja bé a' kelés üreségébe; ez a' gyülést elősegíteni fogja, 's nem sokára gyógyulást okoz. A' tépet rongy felibe a' fölül előhozott flastromot kell tenni.

Vadhúst elavúlt régi keléseknél az Aegyiptomi balzsammal lehet kiirtani. Lásd a' XIV. alatt lévő orvosszereket, hol az oszlató, és gyógyító szerek böségesen vannak előadva.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

31. A' körmöknél támadó daganatokról és sebekről.

1ször: Ha a' marha szögbe tapodott, mindenekelőtt azon kell iparkodni, hogy az ember ezt egészen kivegye, azután csöpögtesen, myrha 's aloetincturát a' lyukba, vonja bé a' sebet viasszal és kösse illy móddal a' meggyógyúlásig mindennap be.

2szor: Nedves, tisztátalan 's mocsáros legelők, gyakorta különféle köröm betegségeket okoznak az állatoknál. Nem külömben a' köveces legelők. — Sokszor a' lábakba és a' körmökbe vonúl valamelly betegségnek az anyja.

3szor: Ha a' marha körmei között repedések támadnak, vegyél ón eczetet, és egy harmadrész lenmagolajt, kavard egy darabka fácskával jól össze, mind addig míg belőle tiszta sárga kenyőcs nem lesz, azután kend bé vele a' repedéseket, 's azután kösd bé a' lábat rongy darabokkal.

Azonban minekelőtt ezt használjad, a' lábat mindenkor férjfi gyermek vizellettel kell kimosni.

4szer: Gyakorta köröm daganatra kap az állat, melly legjelesben a' körömnyílásokban mutogatja magát, 's a' mellynek minden vidékben úgy szólván más meg más neve szokott lenni.

A' mint ezt észreveszi a' gazda azonnal lútö 's oszlató szerekhez folyamodjon, egyébb-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ként hosszas és bajos gyógyítású sérelem támad belőle.

A' legelső hogy a' körmöt azonnal férjfi gyermek vizellettel mosogassa-meg az ember, 's leginkább a' körömnyílásokban. Ezután vegyél szappanspiritust, nedvesits-meg vele rongyokat, 's rakogasd a' körömnyílásokba, kösd bé az állat' lábát 's állítsd az állatot száraz helyre. Minden órában meg kell a' rongyokat nedvesíteni. Vagy vegyél egy itsze jó boreczetet, olvassz-föl benne 3 lat salmiakot, 's ezzel bánj épen úgy, mint a' szappanspiritussal.

Szintén úgy lehet használni a' meszes vizet, vagy néha néha a' körmöket meszes vízzel mosogatni.

Ha azomban a' sérelmet illy módon meggyógyítani nem lehetne, a' mi azonban ritkán fog megtörténni, akkor lágyító szereket kellene használni, hogy a' sérelem fölfakasztassék 's meggyúljon.

Azért vegyen az ember fejérmályva kenyőcsöt vegyitse össze disznózsírral, 's kenegesse vele szorgalmatosan a' sérelmet. Egyszer'smind lágyító borogató szert kell főzni, a' mint illyeneket a' XIV alatt fölhoztunk, az illyekkel az egész lábat körültekergetni kell.

Ha a' kelés megnyílt, tehát tépett gyólcsot kell tenni a' nyílásba, 's oszlató kenyőcsel kell bekenni mind addig míg a' sérelem meg nem gyógyúl.

Hogy a' gyógyítás alatt az állatnak az istállóba 's száraz helyen kell maradni, 's lá-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

bát szorgalmatosan békötve kell tartani, azt minden gazda magától átlátja.

32. A' fülkelésekről, 's fülféregről.

Bogarak és férgek gyakorta az állat füleibe rakják tojásaikat, ezekből azután férgek támadnak, mellyek az állatnak nagy fájdalmakot és végtére keléseket okoznak. Ezen bajt arról lehet észrevenni, ha az állat fejét ide 's tova hányja veti. 's hátúlsó lábaival füleit akarja vakargatni.

Az illy férgeket az által lehet megölni, ha büdöskő virágot faolajjal vegyít az ember, 's ezzel belőlről békeni a' fület.

Ha a' férgek a' fület már igen kezdették sértegetni, akkor óneczetet kell venni, 's ezt azon keverékkel megnedvesítve a' fülbe rakosgatni, 's napjába egynehányszor ismételni.

Ha valami gyúladás látszik a' fülön akkor legjobb a' fület meszes vízzel először kimosni, 's csak azután a' spongiát a' fölül előhozott keverékbe mártogatva a' fülbe bétenni.

Mind addig mig ezen orvosszerek használtatnak bekötve kell tartani a' fület.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

33. A' szarvaknak töredezéséről és meghasadásról.

Ha valamelly szarvas marha úgy töri le a' szarvát, hogy a' letört darab még rajta csügg, tehát a' vért sósvízzel és eczettel lemosni kell, 's a' letört darabot jól helyére nyomja, enyvet megmelegít, a' repedéseket vele megkeni, 's körülötte rongyot köt. Ha mind ezt hamar és ügyesen teszi a' gazda, gyakorta rövid idö múlva meggyógyul.

Ha pedig a' letört darab egészen leesett, akkor is úgy kell bánni mint feljebb mondottam; de ritkán olly szerencsés az ember, hogy a' már egyszer végképen letörött darabot meggyógyíthassa, föképen az eltörés után, még melegen nem alkalmaztathatja oda a' szarvat.

34. Megmerevedett tagoknak kigyógyításáról és helyre állitásáról.

Vegyél ruta, katalin 's tégla olajt, mindenikből ugyan csak egyforma mennyiséget, 's kend-meg ezen kenöcsel igen gyakorta a' megmerevedett tagokat.

Vagy mosogasd a' tagot hangyaspiritussal napjában többször.

Vagy vegyél 6 lat terpetinolajt, 's keverd össze két tojásnak sárgájával, egy itsze jó törköly pálinkával, adj hozzá 1 kvintnyi

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kánfort, 2 lat salamiat 's keverd jól össze, 's kenegesd gyakorta vele a' sínlődő tagot.

Vagy használj föld fenyőmagot egy itszét jól megtörve, tedd két itsze jóféle pálinkába 's hadd negyvennyólcz óráig melegen állani, ezután olvassz fel két font sótalan fris írósvajat, 's ha már a' meghülésben állapodni kezd, akkor keverj hozzá spiritus vinit, ebből azután jó kenyőcs fog lenni.

Ezután a' zöld fenyőmagot elvetni kell, 's csak minden harmad vagy negyed nap kell kenegetni. Lásd a' kificzamodásról szólló szereket, hol többek találtatnak mint in erősítő szerek fölhozva.

35. Orvoság olly borjúknak, mellyek a' sok szopástól megbetegedtek, vagy hasmenést kaptak.

Sok szopás által a' téj' túróvá lészen a' gyomorban, és ez a' borjúnak halálát okozhatja. De ezen igen könnyen és egyszerű módon lehet segíteni, ha egy pár maroknyi sót fölolvaszt az ember egy kevés vízben 's ebből minden fél fertályni órában egy egy kalánnal beönt a' borjú torkába. A' só eltávoztatja a' forróságot, akadályoztatja a' rothadást 's fölolvasztja a' kövérségeket, hasnyílást okoz, 's egy büdös ganéjolás által ismét meggyógyítja a' borjút.

Jó, hogy ha mind e' mellett naponkint egy pár kanál Magnesiát ád be néki az em-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ber, melly a' gyomorban meggyült savanyúságot elnyomja.

Hasznos és síkeres, ha friss tojást egészen a' mint van, héjástól a' torkába tol az ember.

Sükeres még a' következendő szer is:

1 lat magnesia,
1 kvintnyi rhebarbara,
4 kvintnyi anismag. Mind ezt porrá kell törni 's egyszerre beadni. Ha szükségesnek találja a' gazda, még egyszer béadhatja, még minden második órában, vagy mindennap a' meggyógyúlásig.

Lásd azon orvosszereket, mellyeket a' X. alatt felhoztunk, meg ismét azokat, mellyekről Nro 3. a' hasmenés iránt értekeztünk.

36. Szerek hogy a' tehenek önmagokat ki nem szopják.

Az olly teheneknek, mellyek ön magokat szokták kiszopni, közönségesen süldisznó bőrét, vagy apró szögekkel megrakott bőr darabot kötnek a' szájára, hogy így tölgyét szurkálva, maga magára vigyázzon, hogy ne érjen hozzá.

De az itt előadott szer is igen foganatos szokott lenni: vegyél igen büdös túrót, 's csinálj belőle a' legsavanyúbb boreczettel pépet, és kend bé vele a' tehénnek tölgyét. Ezt a' rosz szagot ki nem álhatja a' marha 's abban hagyja a' szopást.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

37. Szer a' téjnek hibáji ellen.

1) Ha a' téj savanyú lészen 's azonnal összemegy.

Vagy tisztátalanok és savanyúk az edények, vagy pedig forróságban szenved a' tehén.

Ekkor a' tehént érvágás által néhány font vérétől megfosztani kell, 's fenyőmag lisztet és salétromot kell béadni, 's ha ezen orvos szer után sem változik egy pár nap mulva a' téj, akkor hashajtó szert kell neki adni, ezt pedig

2 lat aloe,

és 4 egész 6 lat keserű sóból, vizbe fölolvasztva kell készíteni.

2) Ha a' téj megkékül, ennek tisztátalan edények, dohos, nedves kamarák 's rosz takarmány lehet oka. Ha a' hibának az oka a' tehénnek egészségbeli állapotja, tehát néhány nap reggel éhgyomorra egy messzely sört kell neki adni, egy kalán terjékkel 's egy kevés sóval fölkeverve, de minekelőtte béadná az ember vagy két óráig álni hagyja.

Vagy vegyél

1 kvintnyi vadbodza liktáriumot,

1 kvintnyi tömjént,

1 kvintnyi myrhát, és két darab fehér kenyér között reggel éhgyomorra kell béadogatni.

Vagy vegyél négy maroknyi cserfalevelet és ugyan annyi cziczfark kórót.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

fél font vérfügyökeret,
egy fertály font timsót,
egy fertály font vörös boluszt, mind ezt porrá törvén, belőle naponként 2 latot lehet a' marhának beadni eczetben.

3) Ha a' téj keserü: akkor vegyél
2 lat Angelika gyökeret,
2 lat császárgyökeret (Meisterwurzen)
2 lat Ebergyökeret (Carlina acaulis)
fél lat fehér kömény magot,
fél lat vadbodza liktáriumot,
fél lat Maxtixot,
fél lat tömjent, és
fél lat myrhát,
1 lat kánfort, és ebből négy vagy öt egymásra következő napokban reggelenként egy egy latot kell adogatni két megnedvesített kenyér szeletek között.

Ha a' téj véres, a' nélkül, hogy az ember valami gyuladást látna a' tölgyeken, ennek oka, vagy hirtelen ugrálás, vagy pedig más valamiféle fölmelegedés lehet az oka.

Ekkor a' tehénnek saját vérestejéből egy itszét és egy messzely eczetet vegyítve kell beadni.

Vagy keverj egy itsze téjjel,
1 lat salétromot, és
1 lat tört tojáshéját, 's ebből adj bé naponként háromszor.

Ha valami dáganatot lát az ember, 's melegséget pirosságot vesz észre a' tölgyeken, következendőképen ez az oka a' véres téjnek; akkor a' tölgyet csak fejérmályva kenyőcsel,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

melly disznózsírral van vegyítve; kenegeti az ember. Vagy pedig lágyító borogatásokat, mellyek a' XIV. alatt fölhordattak, csinál az ember.

5) Ha a' téjfölnek van hibája, hogy belőle nem lehet vajat csinálni, tehát a' köpülésnél a' tejföl mennyiségéhez képest egy messzely vagy egy itsze eczetet kell önteni, vagy 1 lat timsót, vagy egy pohárka pálinkát, a' tejfölhöz, mellyet azonban az ember elébb megmelegit.

A' tehénnek pedig napjában háromszor vagy négyszer a' következendő porokat adogatja bé az ember:

Bántott sóskalevelet,
Cziczfark kórót,
és csalánt, mindenikből négy négy maroknyit,
fél font büdöskövet, mind ezt össze vegyíteni kell 's porrá csinálni.

6) Ha a' tehénnek igen szemlátomást fogyatkozik a' teje, 's egyéb betegséget nem vesz rajta az ember észre, akkor mindenek előtt jó takarmányról kell gondolkodni p. o. árpa malátát, főzött babot, borsót és ehhez hasonlót kell adogatni, 's azonkivül mindennap reggel, délben, estel, egy órával az evés előtt egy egy maroknyit kell adni, mind addig míg a' teje megtér;

egy fertály font fejér tarnics gyökeret,
egy fertály fejérmálya vagyökeret,
négy maroknyi kölöherét,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

fél font ánist, és köménymagot,
egy maroknyi sadefát,
1 font konyhasót,
1 font megszitált fahamut, mind ezt jól össze kell keverni 's porrá csinálni.

Mogyoró virág is, ha a' tehénnek adatik nagy hasznot szokott hajtani.

Gyakorta a' tejnek gyors vagy hirtelen megfogyása valami lappangó betegségnek hirdetője, annak okáért igen hasznos, hogy ha a' tehénnek azonnal hashajtó szert adnak bé.

Ha belső forróság emésztené-meg a' tehén tejét, akkor naponként a' következendő orvos szert kell adni:

két itsze aludt tejet,
két lat salétromot.

Ha forró víz páráját a' tehén tölgyére gőzölögteti az ember, gyakran helyre állítja a' tejet.

Szinte olly jó, ha a' tehénnek gyakran adnak köménymagot és köményfüvet.

Lehet még a' tölgyet nyers bárányhörbe bétakarni.

Nem árt és gyakorta hamar a' czélhoz vezet, ha a' tehénnek csalánt adnak eledelül.

De mindenek előtt arra kell vigyázni a' tehenes gazdának, hogy tölgye mindenkor jól kifejettessék, mert ez mind arra, hogy a' téj megszaporodjon, mind arra, hogy meggyülve bajt ne okozzon, szolgál.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

38. A' torok fájásról, és torok gyikról.

Ez igen veszedelmes és nehezen gyógyítható betegség, mivel itt gargalizálással és fecskendezésekkel, nem lehet az állatot, úgy mint az embert gyógyítani, 's ha a' nyaknak ikráshúsai olly gyulladásban 's olly igen megdagadva vannak, hogy az állat nem nyeldekelhet, akkor már a' baj nagy és veszedelmes.

1) A' legszükségesebb hogy az állatnak azonnal valamelly nyak ere megnyittassék, 's néhány font vére lecsapoltassék. Ezen érvágásokat a' környülállások szerint sokszorozni is kell néha.

2) Gyakron kell az állatnak dohánylevél főzelékből, mellybe eczet és salétrom vegyítetett, adogatni, 's ha ez nem munkálódna úgy a' mint az ember kívánná, szappant is kell hozzá vakarni.

3) Ha még nyeldekelhet az állat, tehát a' következendő orvosszerekből készült, hashajtó orvoságot kell adni:

2 lat aloet,

6 lat keserűsót, vízben fölolvasztva.

4) A' száját szorgalmatosan kell mosogatni boreczettel, mellybe egy kevés mézet, kánfort és salamiat vetett az ember, 's ha a' szájába hólyagok találtatnának, azokat meg kell nyitni, — 's minden módon azon kell iparkodni, hogy ezen keverékből vagy a'

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

száj kimosásnál, vagy máskor, valami az állatnak torkába jusson, hogy pedig könnyebben nyelhesse le, lehet egy kevés lágy meleg vizet hozzá önteni.

Mindennap kétszer vagy háromszor, ha csak lehetséges öntsön az ember, a' barom torkába

1 itsze aludt tejet, 's
3 lat salétromot.

Nem külömben sikeretes szokott lenni méz salétrommal 's vízzel fölieresztve.

Ha a' gyúladás már igen elhatalmadzott, csöpögtess 4 itsze vízbe,
2 lat vitriololajt,
4 kalán mézet, 's öntögess ebből naponként 3 vagy négy messzelyt az állatnak a' torkába.

Jó ebből a' keverékből a' szájba béfecskendezni.

5) Lehet pioczákat, vagy körösbogár flastromot is rakogatni az állatnak torkára, 's ugyan egyszerre több helyeken szőr zsinórokat a' bőrön keresztül húzogatni, mellyeket Egyiptomi kenőcsel kell megkenegetni, hogy hamarébb munkálódjanak.

6) Mivel lágyító és oszlató borogatásokkal az állatoknál nem nagy hasznot lehet hajtani, tehát a' mennyire lehet a' bajon kenegetésekkel kell segíteni. Ennekokáért a' következendő keveréket veszi az ember:

fél font lenmagolajt, összevegyít
1 lat salamia spiritussal.
1 lat kánforspiritussal, és

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1 lat óneczettel, 's ezzel szorgalmatosan megkenegeti a' nyakát, 's rongyokkal béköti.

Ezen fellül lásd azon orvosszereket, mellyek XIV. alatt a' 11dik számnál előfordúlnak, 's ehhez hasonló több oszlató szereket, mellyek ottan fölhordatnak, 's ha szükséges találna lenni a' 12dik szám alatt lévő oszlató szert kell használni.

Szükséges, hogy az ember néhány maroknyi nyers árpát és lenmagot megfőzzön, átszürje, 's vegyítsen hozzá néhány kalán mézet és egy lat salitromot, 's adja ital gyanánt az állatnak.

Ha az állat ehetik, tehát sürü italt kell neki készíteni lisztből és vízből, és belé mézet keverni.

39. A' nyavalya törésről.

Ez a' betegség igen hasonlít ugyan illy nevü betegséghez, melly az embereknél is előfordúlni szokott. Ha a' baj a' velőben lévő hibától támad, akkor más mód nincs, mint a' hizlalóba vetni a' marhát, 's levágni.

De a' betegségnek okait nem lehet mindenkor előre tudni. Gyakran a' giliszták is okozhatják ezt a' betegséget. Ennek okáért azon orvosszereket kell használni, mellyek a' VIIIdik szám alatt a' giliszták ellen használhatók. Ha ezen orvoság kívánatos kimenetel munkálódik, tehát tudja az ember mi

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

okozza a' bajt és veszedelmet, következésképen könnyeben választhat alkalmatos orvosszereket.

40. A' szédülésről.

A' szédülés a' velőben való hibától származik, 's ez ellen nincs orvoság, jónak tartják mindazonát, ha reggel, délben és este, mindenkor 20, levél szirontákot, máshol békavirág, vagy kakasszárú muhar (Ranunculus sceleratus Brennkraut Hasenfuß) adnak bé.

41. A' nyelvrákról, vagy dögdaganatról.

Ez olly ragadó nyavalya, melly csak majd nem észrevehetetlenül áll elő, 's kimondhatlan gyorsasággal elterjed.

Az állat nyelvén, és szájában fekete pattanásokat kap.

Ezt látván a' gazda, azonnal ha hozzá juthat, ezüstből készült fürészkével vagy késecskével fakassza fel. Hanem más ércz nem alkalmatos. Ha más mód nincs, vegyen egy darab kis ezüst pénzt 's azon csináljon raspollyal fogacskákot, csinálja bé fába, hogy könnyebben munkálódjon, 's úgy karczolja fel a' veszedelmes hólyagokat.

Hanem mindenekelőtt arra kell igen vigyázni, hogy az állat azon mérges nedvből,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

melly a' pattanásokba 's daganatokba foglaltatik semmit le ne nyeljen. Legjobb tehát a' marha száját posztó rongyal kiszárítani 's azután eczettel jól kimosni, de ezen eczetet különösen illy módon kell készíteni:

2 Itsze eczetbe,
3 kalán mézet, és
2 lat sóspiritust kell önteni.

Lehet e' következendő vizzel is kimosni az állat' száját; tudniillik:

2 Itsze eczetet,
1 maroknyi sót,
egy fél maroknyi porrá tört borsot,
egy pár fokhagyma czikkel apróra vagdalva.
Vad köménymagot,
Lavendulát,
Zsályát, és
kakuk füvet, mindenikből egy egy maroknyit apróra vagdalva.

Vagy pedig naponkint háromszor vagy négyszer kell az állatnak nyelvét béborogatni myrha vagy aloe tincturával, vagy pedig olly pálinkával, a' mellyben Salamia és kánfor hasonló részekben felosztatva olvasztatott.

Ha ismét új pattanások és daganatocskák támadoznak, ismét úgy kell bánni, mint eleinte.

Ezenkivül naponkint kell az az állatnak adogatni, a' következendő nagy hasznú orvosszereket.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1 messzely boreczetet,
egy fél maroknyi konyha sót,
4 kalán mézet,
4 kalán lenmagolajt, összekeverve és fölolvasztva adjon bé.

Kell még, ha foganatos elömenetelt kíván a' gazda marhájának gyógyításában, a' következendö klistyél is:

Sóvízből,
Eczetből, és
Lenmagolajból készítve.

Nem külömben elkerülhetetlen az ide leírt hashajtó szer:

2 lat aloe hepat:
4 lat keserüsó vízben fölolvasztva.

Vagy ha már a' daganatok és pattanások a' fölül előadott útmutatás szerint ügyesen megnyittattak 's kitisztittattak, minden késedelem nélkül a' következendö pillulákat kell beadni:

Porrá tört contraygyökeret, és
Örvény gyökeret, mindenikből öt quintnyit,
egy megszárított és porrá tört viperát,
mind ezt fenyömag liktáriummal összekeverni kell, 's belöle apró golyócskákat készíteni.

Vagy vegyél:

1 lat Fecskegyökeret,
1 lat mesterfüvet,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1 lat örvénygyökeret,
1 lat angelikagyökeret,

Főzd meg ezt 1 font rózsaeczetben, mind addig, míg egy harmad része béfött, azután vegyíts még hozzá 2 lat orvietánt.

Ezen keveréknek felét reggel éhgyomorra, 's a' másik felét estel kell beadni, 's az állatot jó melegen betakarva kell tartani.

Az istállókat boreczettel, vagy fenyőmaggal, ürömmel, örvénygyökérrel kell kifüstölgetni, 's mind ezekhez még egy kevés myrhát is kell vegyíteni, 's ezt a' füstölést napjában kétszer vagy háromszor gyakorolni.

Italúl a' marhának olly vizet kell adni, mellyben nyers árpa 's lenmag főzettetett meg. Az italnak sűrűnek és nyálkásnak kell lenni; sött átszűrni sem kell, mivel ez egyszer'smind eledelül fog szolgálni és használtatni.

Ha már az ember szembetünő örvendetes javúlást lát, akkor adhat már lisztet vízben keverve.

Egyébként meg kell még azt is jegyezni, a' mi igen természetes, hogy ha az ember az olly pattanásokat és daganatokat fürésszel fölkarczol, tehát a' karczolásokba szőr és eledel is megakadni szókott, ezeket tehát a' kimosás alkalmával, melly többször is megtörténhetik, eltávoztatni kell. Ha kaphatni ezüst ollót, minden esetre jobb volna az

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

olly hólyagos pattanásokat az eleven húsig levagdalni, akkor nem akadozhatna beléjök semmi tisztátalanság sem, melly a' gyógyítást csak kimondhatatlanúl akadályoztatja és fölötte nehezíti.

Dögleletes nyavalyák' elterjedésekor nem elégséges egyedül azt tudni, miként kellesék a' beteg állatot gyógyítani, de elkerülhetetlenül szükséges az is, mint lehessen az egészséges marhát a' ragadozó nyavalyától sikeresen megoltalmazni, megőrízni, 's a' nagyobb békövetkezhető kárnak útját állani. Ezen veszedelmes nyavalya, mellynek ártalmas voltát csak az elébb írtam le, 's előadtam mi módon mi úttal lehessék meggyógyítani, 1732 igen sok helyeken uralkodott, és a' falusi gazdáknak birtokában, kimondhatatlan nagy pusztításokat tett, pedig a' földmívelőnek legnagyobb gazdagsága, az ép vonó marha, ha ezt veszedelem éri, mezei munkája azonnal megakad, és hátramaradást szenved minden tartozásaiban, nagyobb csapás még ha marhája a' dög által elesik, főképen ha nincsen módja veszteségét azonnal kipótolni, természetes tehát, hogy marhájának megtartására törekedjék. — Hogy tehát az itt fölhozott veszedelmes ragadozó nyavalyától megoltalmazhassa, marháját a' következendő módon kell vele bánni.

Mindenekelőtt a' marhának a' nyakán eret kell vágni. Ital gyanánt korpát kell vízben keverni, ehhez ásványos kristályt, 's mig savanyús nem lészen, eczetet önteni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A' marhának a' száját gyakorta kell mosogatni a' következendő folyadékkal: melly készítetik:

Boreczetből,
Borsból,
Sóból,
Ördögszarból, és
Salamiából.

Az istállókat pedig gyakorta kell füstölgetni boreczetből, fenyőmagból, örvénygyökérből, ürömből 's kevés myrhából nem külömben Sadefa leveléből álló keverékkel.

Hasznos és betegséget akadályoztató a' következő szer is; ha az ember az ollyan helyeken, hol a' marha dög igen hatalmaskodik, reggel éhgyomorra az egészséges marhának a' következendő italt adja:

egy fél lat rutalevelet;
vagdalt fokhagymát,
egy kevés fenyőmagot,
fél lat kánfort, egy messzely vörös borba vet és ebbe áztatva, béadja.

42. A' szájban lévő úgy nevezett békákról, vagy nyelvpattanásokról.

Ez a' betegség a' nyelv fenétől vagy ráktól csak annyiban külömbözik, hogy nem olly veszedelmes.

Gyakran kap az állat nyelvén különféle formáju 's színű hólyagocskákat, pattaná-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

socskákat, 's sokszor még a' nyelve alatt is. Ez a' betegség az 1785 és 86dik esztendőkben Német országnak sok 's Magyar országnak csak némelly részeiben dühösködött.

A'nyavalya általjában inkább bántotta a' teheneket, mint az ökröket, a' hólyagok a'nyelven fölül támadtak 's barnakék színüek voltak, a' mellyekbe vörösös nedveség találtatott.

A' hólyagok ollókkal nyitattak-meg, 's a' nyelv minden reggel és este boreczettel és konyhasóval mosattatott ki. Az evés után ismét, de csak egyedül tiszta vízzel mosattatott ki, hogy a' takarmány részecskéi 's egyébb tisztátalanságok, mellyek a' nyelvbe vagy szájba ragadtak, elvettessenek.

Hat vagy nyólcz nap múlva meggyógyúlt a' sérelem, az állat ezen baja mellett ép és egészséges maradt, az ökrök dolgozhattak és a' tehenek szokás szerént tejeztek.

Akkor tehát ez a' betegség nem volt olly veszedelmes és dühösködő mint 1732. Haném, mivel eleinte valamikor a' barmoknál az illyen betegség támad, tudni nem lehet, minő következései lehetnek, tehát bátorság okáért mindenkor tanácsosabb a' betegséggel úgy bánni, mintha a' nyelvfene volna.

Jó minden esetre, ha az illy betegségeknél olly szereket használ a' gyógyító, mellyek a' forróságot és rothadást akadályoztatják. Ennek eltávoztatására tanácsos egy pár maroknyi sóskát, savanyú lóhere't és salátát

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

megfőzni, 's levét vízzel felhígítva a' marhának adni.

Hasznos ez is:

2 lat vitriolspiritust,

2 itsze vízbe keverni, 's napjában belőle többször adogatni.

43. A' belső forróságról és gyúladásokról átaljában.

A' tüdő, máj, lép, gyomor, és belek, a' vesék és a' kereszthártya, nem külömben a' vizelleti edények némelly okoknál fogva gyuladásba jöhetnek, 's ezen gyuladásokból, meggyűlés és rothadás támadhat, hogy ha a' gyuladás annak idejében el nem fojtatik és oszoltatik.

Már eleinte mindjárt a' bévezetéseknél megmutattam a' VII. alatt, mikint kellessék a' forróságot elfojtani, elűzni, 's az ütőéren (pulsus) hogyan lehessen megismerni, szinte előterjesztetett már a' VIII. alatt.

A' legközönségesebb és átaljában használható szerek a' forróságnak elűzésére, a' következendők:

1) Mindenek előtt minden késedelem nélkül az állatnak a' nyakán eret kell vágni, 's a' mint a' betegségnek környülállásai, vagy az állat teste alkotása megkívánják, ezt az érvágást mind addig kell folytatni, még az

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ember az ütőéren a' vérnek csillapodását észreveszi.

2) Adjon a' gazda egy itsze alutt téjben 2 lat salétromot, 's ezt mind annyiszor tegye a' mennyiszer szükségesnek találja.

Vagy vegyen 2 itsze boreczetet,
2 itsze savanyú káposztalevet vagy savót,
8 lat tisztított salétromot,
4 maroknyi vízben tört lenmagot,
4 kalán bodza liktáriumot, 's ebből vagy minden órában, vagy minden két órában egy messzelyt kell adogatni.

Lásd mind azon hütő szereket is, mellyek II. alatt előfordúlnak.

Vagy adassék a' marhának minden órában, vagy minden két órában alutt téjben, vagy savanyú káposztalévben 1 lat salétrom.

Továbba hasznosab, és jó elömenetet igérök még a' következendő szerek is:

12 Itsze vízben hat óráig főzz,
fél font fejér mályvagyökeret,
1 lat lenmagot, ezt mind átszűrvén hozzá,
2 lat salétromot.
4 kalán mézet kell vetni, ebből minden két órában egy itszét kell beadni.

Vagy vegyél 8 lat porrá tört osztriga csiga héját,
2 lat tisztított salétromot, és
1 kvintnyi kánfort.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

3) Gyakorta kell az állatot klistyélezni, a' klistyélt így kell készíteni: vegyél

4 kalán mézet,

4 kalán lenmagolajt,

1 maroknyi sót hozzá, ha mind ez jól fölolvadott lágy melegen kell vele klistyélezni.

4) Táplálásúl a' mennyire csak lehetséges egyedül kertifüveket kell adni.

5) Italúl főzzön-meg a' gazda,

4 maroknyi nyers árpát, 's hozzá

1 lat salétromot tegyen, ezt mind addig kell főzni, mig az árpa pattogzani kezd, azután átszürvén, a' marhának belőle annyit kell adni, a' mennyit csak inni akar.

6) Néhány nap múlva egymásután minden 4 órában 1 lat csudasót vízben fölolvasztva lehet adni, hogy ez által azon tisztátalanságok, mellyek ne talántán a' belekben meggyültek, részint meglágyitassanak, részént pedig kivitessenek, főkép hogy ha észrevehetni, hogy a' nyelv gyökerén több tisztátalanság gyült össze, hogy ha az állat apetitusát egészen elvesztette, 's ha mind a' lehellet, mind ganéjolása felette büdös.

Minekutánna már a' csudasót használta a' gazda, akkor áztasson forróvízbe

4 lat mustárlevelet,

2 lat aloet, 's ha a' víz meghült szürje át, 's adja egyszerre be. Ezt a' hashajtó szert néhány napig egymásután kell adogatni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

7) Ha néhány nap múlva sem szűnik a' forróság, 's látja az ember hogy még sok tisztátalanság távozik a' marhától, akkor e' következendő szert kell adni:

12 lat tarnics gyökér lisztet,
4 lat salétromot mézzel liktáriumá kell csinálni, 's napjában háromszor egy egy dió nagyságú darabot kell nyújtani.

8) Ha már a' rothadás kezdett a' testben terjedezni, akkor az állat forrósága már igen nagy, az állat jobban izzad mint másszor, lehellete kimondhatatlanúl büdös, 's gyakorta az állat hátúlsó része fölötte fölpuffadott.

Olly esetben, hol a' test már előbb hashajtó szerek által kitisztítatott, jó hogy ha az ember az állat italába salamiát vegyit.

Továbbá csöpögtessen az ember,
2 lat vitriololajt,
2 itsze vízbe, 's
4 kalán mézet vegyítsen hozzá, 's napjába messzelyenkint háromszor adjon be.

Az illy betegségeknél igen hasznos a' kánfor, mert ellenáll a' rothadásnak, magasítja az élet erőt, 's előmozditja a' kigőzölgést.

Azért a' sínlődő állatnak napjában háromszor, egyszerre 1 kvintnyit lehet adni.

A' China volna a' legtanácsosabb és hasznosabb, belső gyógyító szer gyanánt, ha tudniillik: ez megfőzettetnék, 's klistyélt gyanánt használtatnék, hanem igen költséges. Helyette tehát legjobb fűzfa, és cserfa kér-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

get venni, 's ürmöt meg tarnicsgyökeret, mindenikből egy egy maroknyit, 's két itsze vízben meg kell főzni, 's belőle két vagy három messzelnyit napjában adogatni. 'S ugyan csak hasonló lével kell az állatot klistyélezni.

Ha ezen szerek által el nem nyomattatik, a' rothadás, tehát az állat minden mentség nélkül elveszett.

9) A' belső részek gyúladásának jelei a' következendők:

a) A' tüdő gyuladásnak.

Lásd ez iránt a' 43. szám alatt.

b) A' lépgyuladásnak.

Ezen betegségben valami kemény daganatot vesz észre az ember a' hasnak bal oldalán az oldal bordák alatt, ha az ember az ütő erét vi'sgálja:

Az érütés erős, a' szomjuság nagy, a' nyelv fekete, a' lélekzés nehéz, félbe s[illegible] kadozó. Ha az ember kezével azon helyre nyúl, a' merre a' lép' fekvése van, tehát az állat fájdalmát jelenti-ki.

c) Májgyuladásnak.

Többnyire a' máj a' léppel együtt gyuladásban szokott lenni.

A' májgyuladást nehéz észre venni. A' jobb oldal a' rövid bordák felé feszült, ke-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mény, 's az oda tapintás fájdalmat okoz a' marhának: azért nem fekszik az állat jobb oldalán, mivel a' máj oda húzódna 's fájdalmat okozna. — Az első napokban lesüllyeszti fejét, 's igen keveset, vagy épen semmit sem akar enni. A' lélekzés nehezen történik. Többnyire száraz köhögéssel vagyon egybekapcsolva, melly estvefelé nagyobbára nevekszik. A' nyelv száraz, sárgás, 's utoljára megfeketedik. A' szemek megsárgúlnak. Az érütés sebes és kemény. A' szomjúság ritkán nagy.

d) A gyomor és bélgyuladásnak.

Az érütés kemény és gyors. Az állat nyögve 's félbe szakadozva lélekzik, a' hasa földagadt, 's a' tapintást igen érzékenyen veszi. Félénken áll, földre hányja magát, 's lábaival hasafelé rugdalódzik, 's folyvást felé nézegél. Ételvágyása oda van, csak állandóan szomjazik.

e) Vese gyúladásnak.

A' vesegyúladást arról ismerni, hogy az állat sokáig nem vizell, végtére pedig keveset. A' vizellet tűzvörös, sűrű 's nyálkás, 's a' betegség nevekedésénél egészen megfehéredik, 's ollyan mint a' víz.

Az állat kapálodzik hátúlsó lábaival, mellyek mint egy megmeredtek.

Derekát felfelé tartja. Hogy ha csak egy veséje szenved, a' gyuladásban tehát csak

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

egy lába látszik meredtnek. A' bika marhánál a' vizelleti edények 's a' kerék fölötte felhúzódnak.

f) A' vizellet edények' gyúladásának.

A' tehenek bajosan lépnek a' hátúlsó lábakkal, 's minden nyomnál sántítanak. Gyakorta meg megállanak, mintha vizelleni akarnának.

Az étek után való vágyakodás oda van, 's a' szomjúság pedig igen nagy. Néha a' méhanya vérzik is.

Ide tartozó jegyzések.

1) A' fennemlített forró nyavalyáknál, 's gyúladásoknál azon szereket kell elővenni, a' mellyek már előadattak. E' mellett olvasni kell mind azokat, a' mellyek a' máj rothadásról a' 45. szám alatt vannak.

2) Természetesen nagy külömbség az, vallyon az állat forróságban van e', vagy gyúladásban szenved e' belső része, vagy pedig rothadásnak indúlt é.

A' mint tehát az orvos a' barom állapotját találja a'ként kell neki is az orvos szereket, vagy lasacskán, vagy pedig állandóan és erősen használni.

3) Szinte úgy van a' dolog az érvágással is. Vagy tudniillik csak egyszer, és csak kevés vér bocsátással nyit az ember eret, vagy pedig ismételi az érvágást, 's sok vért csapol-le. Ha már a' rothadás kezdette magát

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

béfészkelni, tehát soha sem kell ollyankor eret vágni.

4) A' vese gyúladásoknál [illegible]a' vizellet edények gyúladásánál a' fark' végén is lehet eret vágni.

5) A' vizellet edény gyúladásánál szükséges, hogy az állatnak árpa nyálkából mézzel vegyített klistyél adattassék a' vizellő edénybe.

Ha a' baj fölötte nagy, tehát chinát kell főzni, 's azzal fecskendezni a' vizellő edénybe.

6) Ha valamelly belső rész gyúladása meggyűlésnek indúl, 's a' gyülés a' testben megfakad, akkor minden mesterkélés megszünik. Ha azomban a' meggyülés a' bőrnek indúl, 's az ember valami daganatot vesz észre, tehát meglágyítására kell törekedni, annakutánna megnyitni, 's a' genyetséget kinyomni.

7) A' máj 's lép gyúladásoknál a' megdagadott oldalra pióczákot, vagy köpölözö fejeket kell rakogatni.

44. A' megzabálásról volt szó már.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

45. A' ragadozó tüdőrothadásról vagy a' tüdőgyúladásról.

Előre ellenző szerek.

Hogy az állat meg ne kapja a' ragadós tüdőgyuladást, vagy legalább könnyen átlábolja, ha meg is kapja.

1) Az állatot és az istállót tisztán kell tartani, az állatot szorgalmatosan mosogatni 's vakargatni.

2) Az istállót gyakran kell fenyőmaggal füstölni, vagy tüzes vasra, vagy eleven szénre boreczetet önteni.

3) Az állatnak böven sót adogatni.

4) Ha valami ragadós marha nyavalyáról hall valamit a' gazda, adjon az állatnak azonnal tarnicsgyökeret, fenyőmaggal és sóval vegyest mennél gyakrabban csak lehet.

5) Mindennap fokhagymát kell neki adni, 's az orrát vele dörzsölni.

6) Vagy használja a' gazda az 57. szám alatt lévő vér tisztító italt, 's azon marha porokból, mellyek a' 60dik szám alatt vannak, leginkább a' harmadikát.

7) Minden másod nap meg kell az orrát terpentin olajjal dörgölni.

8) Az ép és egészséges marhának a' nyakerén néhány font vérét kell lecsapolni.

9) Hashajtó szert a' következendőt kell beadni:

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

8 lat készítet borkövet,
4 lat áloe májat vízben felolvasztva.

10) A' sóval, tarnicsgyökérrel s fenyőmaggal való ételtést egy bizonyos ideig folytatni kell, 's ha már semmi sem hallatszik a' marha dögről, tehát csak néha néha kell adogatni.

11) Hasznos az is, hogy ha az ember az állatnak szörszálakot, húzogat bé, a' mellyeket oszlató kenyőcsel keneget-bé, 's néhány napig folyni hagy.

12) Nem kell az állatot a' legelőre bocsátani, 's otthon jó száraz takarmányt, 's tiszta vizet kell adogatni.

13) A' beteg állatokat, hogy a' többi marhára ne ragadjon nyavalyája, külön istállóba kell tenni.

Ha már elkapta az állat a' máj rothadást észre lehet a' következendőkön venni.

A' beteg állat szomorkodni kezd, nehezen lélekzik, a' lágyékokat sebesen mozgatja, forróságba jön, — szárazan köhög és keveset, vagy épen semmit sem eszik, hasonlóképen keveset, vagy épen semmit sem kérődzik, szomjúsága éhségénél nagyobb, 's gannéjja száraz.

1) Az első a' mit az illy marhánált enni kell, az: hogy a' betegség elején néhányszor eret kell vágni a' nyakán.

Ha azon oldalai a' merre a' tüdő szárnyak feküdnek felpuffadtak, tehát 20 pióczát kell alkalmaztatni; annakutánna le kell a' szőrt beretválni, 's körös bogár flastromot kell arra a' helyre tenni, de a' flastrom közé egy

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

negyedrész kánfort kell vegyíteni, 's a' hólyagokat, mellyeket húz mint egy hat napig Aegyptomi kenyőcsel folyásban tartani.

Hasznos az is, ha szőrzsínórokat húzogat az ember.

Általjában pedig mindent el kell követni, hogy a' betegségnek materiája a' test' külső részére jöjjön, mivel akkor a' győgyítás sokkal megkönnyebbedik.

2) Főzzön a' gazda sóskát, útifüvet, 's tüdőfüvet, mindenikből hat maroknyit, tegyen hozzá hat lat salétromot, 4 lat borkövet és 32 itsze vizet, szürje azután át 's tegyen hozzá fél font savanyú mézet, ebből mint egy vagy két meszszelnyivel kell az állatot klistyélezni.

3) Egyszer'smind az állatnak naponkint a' következendőt kell adni:

Egy itszét a' fölül felhozott klistyél lévből:

egy fertály lat kánfort, a' melly előbb erős pálinkába felolvasztatott,

fél kvintnyi salamiat,

1 lat magnesiat, ez mind jól összekevertetik, és az állatnak száján át, és tellyességgel nem az orrán béadatik. De sokkal munkálódóbbak még a' következendő szerek.

4) Vess nyers gyántát izzó szénre, 's tartsd a' marhának orra alá, hogy a' gyógyító párát magába szívhassa, ezt ismételni kell minden nap, és mivel az illy göznek olvasztó ereje van, rövid idő múlva javulást fogsz tapasztalni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Vagy vegyél:

2 maroknyi száraz bodzavirágot,
2 maroknyi Sz. János füvet,
2 lat terpetinolajt, önts reá két itsze forró vizet, 's hagyd ennek páráját az állat torkába 's orrába menni, vagy más szavakkal mondva, hagyd az állatot ezen gőzt beszívni. Hogy pedig ez annál hathatósabban történjék, be kell az állat fejét borítani 's úgy elejébe tartani a' gőzölgő edényt.

5) Belsőképen ugyan akkor a' következendőket kell használni:

4 lat örvénygyökeret,
2 lat gummi arabicumot,
2 lat téjczukrot:
2 lat hegyi szurok olajt,
4 lat ibolyagyökeret, mind ezeket a' szereket elébb porrá kell törni, azután jól összekeverni, 's egy kalán mézet hozzátévén, liktáriumá csinálni.

Ezen orvos szerből a' beteg baromnak minden nap háromszor adni kell, egy egy kalányit vízben felerésztve.

Erre az orvoságra mindenkor egy meszszelynyit kell adni a' következendő italból:

1 font tiszta búza korpát,
4 lat salétromot,
6 kalán mézet még kell főzni 12 itsze vízben.*

Ha a' forróság ezen orvos szerek által lecsillapodik, hanem az állat még mindég nehezen lélekzik és köhög akkor ezt kell adni neki:

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

2 lat tengeri csillát,

3 lat széna virágot,

5 lat vadmustárt, porrá törve, 's vad bodza liktáriummal vagy mézzel, liktáriumá csinálva, néhányszor napjában, egy tojásnyi nagyságú darabot kell beadni.

6) A' ki a' költséget nem sajnálja, adjon az állatnak chína kérget mézzel.

7) A' költséges china kéreg helyett lehet adni fiatal fűzfa kérget, a' facskákat levelével egygyütt igen szereti a' marha.

8) Némellyek azt vitatják, hogy a'tüdő rothadást azzal is meggyógyították, hogy fenyőmag bokrokat, mindenestől, törvestől, levelestől, gyümölcsöstől hamuvá égettek, 's belőle lúgot csináltak, ebben salétromot olvasztottak-fel 's, messzelyenként adogatták a' beteg marhának.

9) Azt is tanácsolták sokan, hogy piskólcz máját, (Hepar antimonii) adjon az ember mézzel vegyítve.

10) Italúl árpa levet kell az állatnak adni, hogy egyszer'smind táplálatúl szolgáljon az árpát benne kell hagyni, sőtt még árpalisztet hozzá keverni.

Lásd egyébbként azon olvasztó szereket a' XI. alatt említettünk, 's próbálj-meg közülök némellyeket.

11) Az illy betegségekben sínlődő szarvas marhának igen hasznos, ha az ember

egy rész gipsz kőport,
egy rész korpát,
egy fél rész konyhasót,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

's egy kevés megtört fenyőmagot ád, mind ezt jól össze kell keverni, 's mind addig mig az állat meggyógyúl naponkint kétszer kell adogatni,

13) Ámbár azonban az új gyógyító mód, azért mivel a' czélhoz vezető orvos szereket és útmutatásokat hoz fel, igen ajánlatos, tudom azt még is, hogy sokan találkoznak ollyanok a' kik követni nem fogják, mivel semmi nemű orvos Recepteknek hitelt nem szoktak adni, 's ezektől átaljában megvonják minden bizodalmokat, 's inkább maradnak az ócska 's bizonytalan megrögzött gyógyítás módok mellett, ha csak ezer új receptekben nincs egy egész lajstrom felhordva, 's ollyankor nekik mind egy, ha egy orvos szer javít, 's a' másik ront, csak azok számosan legyenek.

A' régi recepteknél találkoznak olly orvos szerek, mellyek éppen ellenkezőleg munkálódnak, 's még is gyakorta elővetetnek. A' tüdő rothadásnál olvasztó, hütő, oszlató 's a' rothadásnak ellenálló szereket kell elővenni. Nézze meg már most bár a' gazda az orvos szerek és füvek különféle orvosi munkálódásáról írt czikkelyt, azután hasonlítsa velek össze a' régi recepteket.

46. A' marhadögről.

Ez olly marhanyavalya a' melly ellen még bizonyos orvos szert nem találtak, mi-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

vel még a' baromorvosok természetét nem ismerik tökélletesen. Ez a' nyavalya megfoghatatlan gyorsasággal szokott elterjedni, 's ritkán szokott valamelly istállót elkerülni.

A' betegség fő okát a' meggyült epének tulajdonítják, mivel a' döglött marhában temérdek epe találtatik. De itt azt kell mondanom, hogy azt, hogy az epe annyira meggyül, maga a' betegség okozza, mivel úgy az ollyan állatoknak is, mellyeket minekelőtte elesnek, le szoktak vágni, szinte sok epejeknek kellene lenni, ez pedig nincs.

A' legtudósabb legtapasztaltabb baromorvosok minden szorgalmatos vi'sgálatjok mellett nem értek még eddig tovább, hanem csak azon vitatásig, hogy a' nyavalya gyúladási hideglelléshez igen hasonlít, 's azután rothasztó hideglelés lész belőle. A' belehet átaljában ellepi, azért a' beleknek minden természeti munkálódásaik megszünnek, 's így nem csuda ha az epe meggyül, mivel munkálódását, az emésztéshez szükséges kiömlését véghez nem viheti.

Ha ezen betegség ellen orvos szereket akar a' gazda használni, ollyanok legyenek, mellyek a' gyuladásnak és rothadásnak ellenáljanak. 'S ezekhez tartoznak a' plánták országából minden savanyú növevények: p. o. eczet, de legfőképpen a' savanyúságok az ásvány országból, úgy mint vitriol olaj, 's spiritus, büdöskő spiritus 's ehhez hasonlók. De ha csak legkevesebbet is iparkodunk ezen rettenetes pusztító nyavalya elnyomásán, te-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

hát az olly szerekből nagy mennyiségben és sokáig kell adni.

A' betegség igen ragadós, de miként történik a' közlés és elhatalmazás, az iránt semmi bizonyost sem lehet még eddig mondani 's állitani.

Tudok én ollyan eseteket is, hogy ollyan marha is megkapta ezt a' nyavalyát, a' mellyet soha sem hajtottak a' legelőre, hanem otthon tiszta istálóban, tisztán és jó egészséges takarmánnyal tartották. Mások ismét kihajtottak marhájokat a' legelőre 's a' betegséget meg nem kapták. Meg ismet mások kihajtották, 's marhájokra reá ragadott a' nyavalya. Ha egész istalló sor állana egymás mellett, meg lehetne látni, hogy majd itt, majd ott ütne ki a' nyavalya. Gyakorta három négy ház megmenekedett, 's a' marhára csak azután került a' nyavalya. Gyakorta az is megtörtéut, hogy némelly házakkal teljességgel semmi kárt sem okozott.

Ha valamelly istállóban kiütött a' nyavalya, ritkán marad valamelly darab megkímélve, 's száz darab közül alig lehet egyet számlálni, melly meggyógyúl.

Bár mennyire legyen is ez a' nyavalya ragadós, még is már az állat belső alkotásának ezen nyavalya elfogadására kell alkalmaztatottnak lenni.

Tapasztalásból tudjuk, hogy ez a' nyavalya a' marhánál szintúgy mint az embereknél a' ragadós nyavályák, napról napra növekszik, 's azután megint fogyatkozik. A' ba-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

rom, a' mellyet mindjárt a' nyavalya kitörésénél, vagy végén ér, nem tapasztalja annyira a' baj hatalmát, mint az, a' melly közép idején kapja.

A' fagy nem csak enyhíti a' nyavalyának hatalmát, hanem gyakorta minden veszedelmet űz.

Ellenálló szerek.

1) Mind azokat a' rendszabásokat, mellyeket az ember a' tüdő rothadásánál megtartezen nyavalyánál is meg kell tartani.

2) Minden nap 4 lat borkövet, 's átaljában sok savanyú dolgokat, mellyek a' rothadásnak ellenállanak, kell az állatnak adogatni. Az illyen nyavalyánál ne hidje valaki, hogy 3 vadalmával megmentheti marháját a' nyavalyától; jó ellenben mennél több vadalmát savanyúsága miatt a' marhának adogatni.

3) A' borkő mindennapi használása mellett, mindennap lehet azon porból adogatni, melly a' 60 szám alatt fölhozattatott.

Ha a' nyavalya a' szomszédban uralkodik, tehát mindennap reggel két vagy három evő kalánnyi borkövet kell beadni. ha pedig már a' helyben pusztít mindennap nyólcz lat borkövet 's mindennap háromszor azon marha orvos porból, melly a' 60dik szám alatt van; és ezt folytatni kell nyolcz napig, azután csak minden másod nap kell adogatni, mind addig mig a' nyavalya megszünt.

Mind e' mellett különféle savanyús sze-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

reket lehet az állatnak adogatni, 's mindennap egy marokny sót takarmánya közé vegyíteni, nem különben az italába is lehet, eczetet, sávót, savanyúkáposzta levet, 's több e' félét önteni, úgy mindazonáltal, hogy azt az állat szívesen igya, 's szomjúságban ne szenvedjen.

Lehet sóskát a' takarmány közé is vegyíteni.

4) Az állatot nem kell közös kútból itatni.

5) A' legbiztosabb ellen orvoság az, hogy ha az első darab marhákat mellyek a' faluban, a' ragadós nyavalyában megbetegednek levágatják; az egész falu közös költségére, 's mindenestől szőröstől, böröstől ollyan helyen elásatják, a' merre semmiféle marha sem jár. Mert mennél több marha betegszik meg valamelly helyen, annál dögleletesebb lészen a' nyavalya.

6) Kutyákat 's macskákat, mellyek egy házból a' másikba futkoznak, szaladgálnak, szinte nem kell türni, mivel ők a' nyavalyát egy istállóból a' másikba észrevehetlen át vihetik, főképen ha már a' szomszéd házban kiütött a' nyavalya.

Orvos szerek 's a' gyógyításnak a' módja.

Ha valamelly darab marha valóban megkapta a' nyavalyát, tehát azon lehet megismerni hogy keveset eszik, vagy már épen

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

semmit, szőre fölfelé áll; fejét rázza, reszket, fejét leereszti, szomorú; tüzes könnyező szemei vánnak, a' nyelv száraz és feketés, a' lélekzet rövid, 's többnyire mind a' nyavalya kezdetétől szárazon köhögnek. A' fejő marha néhány nappal az előtt tejét veszti.

Illyen állapotban a' következendő szerekhez kell folyamodni, a' mellyekről 's tapaszlás tudja, hogy már magában a' nyavalyában sinlődő marhát megmentettek vele, 's a' mellyek mind azon tulajdonságokkal bírnak, a' mellyek alkalmatosak, a' fenét és a' rothadást akadályoztatni.

De mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy a' következendő orvos szerek mellett kell maradni, 's nem úgy tenni, hogy ma ezt, hólnap azt adogatni.

1) A' marhának azonnal a' mint nála a' nyavalyának nyomait észreveszi a' gazda adjon hat lat borkőből álló hashajtó szert, minden órában, mind addig a' míg a' ganéjolás nem következik.

2) Ha az érütés gyors és kemény, vagy hogy ha a' hideglelés igen nagyon mutogatja magát, eret kell nyitni, 's az állatnak testi alkotásához képest 2 egész 4 font vérét csapolja le az ember. A' forróság nagyságának, a' gyúladás magosságának, a' marha korának, és teljes vérüségének kell meghatarozni, mennyi vérét kell kibocsátani, 's azt is meg kell jegyezni, hogy az érvágás a' betegség elején essen meg, egyébkint inkább ártalmas, mint

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

hasznos, ha már a' betegség folyamatjában történik.

3) Most már a' következendö gyógyító szereket kell venni:

Főtt árpa nyálkát,
1 lat tiszta salétromot,
fél lat kánfort,
1 lat vitriol spiritust,
2 kalán boreczetet,
3 kalán mézet,

A' kánfort és salétromot elébb jól össze kell dörzsölni, azután jól összevegyíteni, 's belöle a' beteg marhának minden második órában egy kávés csészével kell adogatni.

Vagy vegyél:

24 lat sürü főzött árpa nyálkát,
4 lat büdöskö spiritust tegyél belé 's adj a' beteg marhának minden második órában két kávés csészével.

Nézd és vi'sgáld-meg azon orvos szereket, a' mellyeket a' XII. alatt úgy mint rothadást akadályoztatók felhozattak.

4) Egyszer'smind főzz az állatnak nyers árpát, vedd a' levét, 's vess belé készített borkövet, mind addig míg savanyús íze lész, azután ha a' marha magától nem akarja inni öntsd a' torkába erővel.

5) Az alutt téj is igen jó, ital gyanánt.

6) Mindennap kétszer vagy háromszor is kell a' beteg állatot klistyélezni.

Illy klistyélre savanyú káposzta levet, a' vagy savót 2 messzelyt, 's két kalán mézzel össze kell vegyíteni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Ha savó nem volna kéznél, tehát árpát kell főzni, 's ennek levéhez borkövet kell vegyíteni.

7) Ha ezen előhozott szereket az itt mondott mód szerint és azonnal a' betegség kezdetén használja az ember, bizonnyára rövid idő múlva jobbulást fog tapasztalni. De ha mind e' mellett is a' marha ereje naponként jobban jobban fogyna 's a' gyúladás nevekedne, tehát a' következendő orvos szert kell elővenni, mellette álhatatosan megmaradni 's belőle minden órában egy kávés csészével adogatni. Vegyél:

24 lat boreczetet,
fél lat kánfort,
1 lat mixtura simplex,
2 lat china kérget,
4 kalán mézet,

a' kánfort 's a' mixtura simplexet mosárban jól összedörzsölni kell, mindent jól összevegyíteni, 's mindenkori használás előtt jól felrázni.

Az igaz ugyan, hogy ez az orvosság egy keveset drága, hanem foganatja nagy, lehet azonban helyette a' következendőt is használni:

3 lat porrá tört chinát,
6 lat füzfa kérget,
2 lat büdöskövet,
fél lat kánfort.

Mind ezt mézzel jól össze kell keverni 's belőle hat golyóbiskákat csinálni, 's minden két órában egy egy illy golyóbist a' 4

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szám alatt röviden ez előtt leírt italban beadni.

8) Sokan ez itt következendő szert is ajánlották, hanem magam még nem tapasztaltam foganatját, t. i. vegyél

4 lat angelika gyökeret,
4 lat mesterfű gyökeret,
2 czik fokhagymát,
4 lat fenyőmagot,
3 lat terjéket,

erre egy itsze eczetet és 3 lat kánfor spiritust kell önteni, 's 48 óráig állani hagyni, azután leszürni 's három egyenlő részre osztani 's egy egy messzelyt vízzel felereszteve egyszerre kell beadni. Ezt a beadást mindennap háromszor kell végbe vinni.

Addig míg ez az ital elkészül a következendőt kell használni.

Vegyél 1 marok csalánt,
1 marok lúd pimpót Genserich,
1 marok pimpinellát,
4 lat füzfa héját,
1 kvintnyi Salamiát,
1 kvintnyi timsót,

főzd meg mind ezt négy itsze vízben 's szürd át. Ebből mindennap egy messzelyt kell beadni, 's minden messzelybe egy kvintnyi vitriol olajt csöpögtetni.

9) Az állat testét mindennap szorgalmatosan meg kell vakargatni, 's szalma csutakokkal megdörzsölni, hogy a' gőzölgés feltartassék. Azután az állatot pokróczokkal kell betakargatni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

10) Hogy a' takony kifolyását, melly az orrlyukon megy kikönnyebbithesse az ember, tehát a' 4dik szám alatt előadott savanyús árpa főzethe egy lat salamiát kell felolvasztani, azután abból mindennap lágy melegen az állatnak szájába 's orrlyukába fecskendezni.

11) Ha a' takony vagy megkeményedne, vagy folyásnak nem indulna, akkor jó boreczetet kell venni, 's azt négyszer annyi vízzel összevegyíteni, felforralni, 's a' marhának orra alá tartani, hogy a' gőzt az orrán felszivja, 's ezt mindennap háromszor fél fél óráig kell tenni.

12) Ha betegség közben a' testen valami daganat mutatja magát, azonnal le kell a' szőrt beretválni, 's körös bogár flastromot kell reá felrakni, ez által a' természet a' tisztátalanságoknak kivetésében elősegíttetik. Ha a' daganat lágy 's genyetség van benne, meg kell nyitni, 's mind addig a' meddig lehet Aegyiptomi balzsammal genyetségben tartja az ember.

13) A' betegség közben az állatnak semmi más eledelt nem kell adni, mint italába két maroknyi árpa lisztet vegyíteni.

14) A' betegség után az állatnak azon erősitő szerekből kell adni, mellyek a' XIII. alatt feljegyeztettek.

Végezetre a' következendőket kell megjegyeznem.

Néhány hólnapok múlva ezen dögleletes nyavalya után, azon istállókba, mellyekbe a' nyavalyás állat állott, messze vidékekről

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ép és egészséges marhát hajtották, és ez is megkapta a' nyavalyát 's elveszett.

Ezen veszedelemnek hathatós elhárítására az istállóban mindent, a' falékat, jászolt és más egyebet mésszel kell befenni, 's azután mikor már jól megszáradt, erős lúggal lemosni.

Ezután az istállót néhány hétig kiszellőztetni kell, 's mindennap büdöskövel és ecet párával kell kigőzölögtetni, vagy puskaporral, mellyet csekély mennyiségben kell eleven szénre vetni.

A' lánczokat, a' kovácsnál kell megtüzesíteni, 's így megtisztítani.

Mind ezt pontosan meg kell tartani, mielőtte friss marhát hajtana az ember az istállóba, mert másként ismét kárt szenvedhet a' gazda.

Az illy nyavalyánál a' legjobb orvosszokott lenni, a' nagy hideg, melly által a' nyavalya meggyöngül, vagy végkép elnyomatik.

47. Az álkapczák zárodásáról, görcséről.

Az álkapczák zárodása görcstől, mellynek különféle okai lehetnek, szokott támadni.

A' görcsöt az által lehet megfojtani, ha meleg borogatásokkal ápolja az ember az összevont ereket, 's inakat, 's ez által a' nagy feszülést elmellőzni iparkodunk.

1) E' czélra lisztpépet kell főzni, 's be-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

dő egy kevés kánfort vegyíteni, azután vászonba vetni, 's úgy a' fejre borogatni, olly melegen a' hogy csak eltürhető, úgy mind azon által, hogy a' szem és a' száj szabadon maradjanak.

Ha a' borogatás meghülni kezd, ismét megmelegíteni kell, 's mindenkor egy kevés kánfort kell újonnan hozzá vegyíteni, 's ezt mind addig kell gyakorolni míg a' görcs megnem szünt.

Legjobb ha mindenkor két rendbéli rongy van péppel készítve, hogy míg az egyik melegszik, addig a' másik felrakva maradjon.

2) Mindjárt eret kell nyitni az állatnak a' nyakán.

3) Néhány maroknyi szekfü virágot kell megfözni, azután az állat fejét befedni, 's a' megfött füvet az állat feje alá tartani, hogy nyakát és fejét a' pára jól megjárhassa.

5) Mákolajt kell venni, 's fél annyit sydenham fájdalom csillapító csöpjeiből, 's ezen vegyítékkel meg kell az álkapczákot kenegetni.

5) Ha csak lehetséges azon kell lenni, hogy borostyánkö olajt önthessen az ember az állat torkába, de nem kell a' száját erövel feltörni, mert ez inkább ártana, mint használna.

6) Lehet az álkapczákat és a' hátgerinczet is borostyánkö olajjal megkenegetni.

7) A' következendö kenyöcs is igen jó a' kenegetésre:

fól font fejér mályva kenyöcsöt, keverj

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

8 lat kőolajjal, 's
4 lat kánforral.

8) Hogy ha csak egy keveset lehet erőszak nélkül felnyitni az állat száját, foganatos a' következendő szer is:

0 lat készített borostyánkő,
6 lat készített austriga teknő,
6 lat tisztított salétrom,
3 lat vitriolisált borkő,

mind azt három messzely vízben olvaszd fel, 's minden második órában adj egy fél messzelyt.

De mivel ezen nyavalyánál az állatnak semmi eledelt, sem lehet adni, tehát az állatot gyakorta kell klistyélezni.

Erre a' klistyélre egy itsze vizet kell venni, ehhez pedig még

2 lat salétromot,
néhány kalán olajt.

Ha a' görcs megszünt az állatnak a' következendő hashajtó szert kell adni:

12, vagy 16 lat csudasót, hogy ez által minden éles nedveség a' testből kihajtassék.

Lehet azonban hashajtó szerek közül, mellyeket már előadtunk, mást is választani.

Azonban mindenek előtt szükséges, hogy a' gazda ne hidjen boszorkányságra, mert az illy görcsnek is valamint minden más nyavalyának természetes oka vagyon.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

48. Hogy a' szarvas marhát nyárban ne kínozza a' légy.

Vegyél tört fokhagyma vagy vereshagyma levet, vagy bolha füvet, vagy pedig üröm levelet, 's kend be vele az állatot.

Vagy főzz meg tarnics gyökeret, 's mosd meg vele az állatot mindenütt, ha ezt mindennap kétszer teheted, annál foganatosabb, ezen bánás módot a' legelőre hajtandó marhánál soha sem kellene elmulasztani. Mivel a' legyek 's más egyéb férgek felette kínozzák a' marhát, és sokféle betegségeket okoznak.

Leginkább kerüli a' marhát a' légy ha terpetin olaj közé, egy kevés borostyán köolajt vegyít az ember, vagy pedig büdös borkö olajt, még jobb salmiak fabrikákból azon elmaradt büdös olajt, 's ezzel keni meg az állatot.

49. A' hasdugulásról.

Ha valamelly állat belső forróságot szenved, gyakorta nem ganéjolhat, vagy ganéjolása felette nehezen történik. Az igaz ugyan, hogy jól meg kent kézzel ki lehet a' ganéjt venni, de mindenkor jobb valami lágyító 's hütő klistyéleket adni.

Az illy klistyélhez egy itsze vizet, ebben 2 lat basa rózsa levelet, 2 lat salétromot kell felolvasztani, 's 2 kalán olajt hozzá keverni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Szappan csap is elősegélli a' ganéjolást, hanem még is mindenkor foganatosabb és hasznosabb a' klistyél.

Ezután hashajtó szert kell az állatnak adni:

egy itsze savanyúkáposzta vízből, mellybe

7 lat csudasót felolvasztani, 's hozzá

8 lat aloet vetni, 's úgy beadni marhának.

Ha három óra múlva nem következik has nyílás, akkor ugyan azt mind addig kell beadni, míg hasnyílás nem következik.

Ha az orvoság beadása közben, a' klistyélezést folytatja az ember, úgy igen megkönnyebbitetik a' hasmenet.

A' hashajtó után még egynehány klistyélt ád az ember a' marhának, savanyúkáposzta lével, és két lat salétrommal.

50. A' megszorúlt szerekről.

Ha a' marhánál megszorulnak a' szelek, könnyen támadhat bél görcs, vagy bélkószvény.

Leghamarébb lehet az állaton segíteni klistyélek által. Az illy klistyélekre 2 lat dohányt kell venni, 's egy itsze vízben felforralni, ebben szappant vakarni, 's ha felforrot átszürni.

Belsőképen használnak azon szerek, a' mellyeket mint szélhajtókat V. alatt említet-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tünk. Legföképen használhatók. Terjék, babér, tarnicsgyökér, fenyőmag, üröm, 's köménymag.

De ezen kívül néhány nap múlva gyomorerősítő szereket is, mellyeket szinte V. alatt felhoztunk, használni kell, mivel a' szelek egyedül a' gyomornak rossz emésztésétől származnak, vagy a' gyomornak valamelly csípőségétől. Ennekokáért lehet tarnicsgyökeret, üröm, porrá tört tojáshéját, mindenikből két latot naponkint használni.

51 A' tölgyeknek repedezéseiről.

A' fejős marha gyakorta repedezéseket és ripacsokat kap a' tölgye bimbóin, 's mivel ollyankor a' borjúk szopása ártalmas, tehát nem hagyják szopni, sőtt a' fejést sem hagyják véghez vinni. Vegyél óneczetet, és egy harmadrész lenmagolajt keverd jól össze mind addig, még sárgás kenyőcs nem lészen belőle, 's a' ripacsokat kenegesd be ezen kenyőcsel. De minekelőtte a' borjút szopni ereszted, meg kell téjjel mosni a' csecset, mivel az óneczet a' borjúnak ártalmas találna lenni.

Jó, hogy ha a' borjút néhány napig, a' míg a' ripacsok meggyógyulnak tartóztathatja a' gazda.

Ha azonban a' ripacsos tölgyet, mézzel vegyített borral mossa az ember, attól is meggyógyúlnak .. de nem olly hamar mint az óneczet kenyőcstől.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

52. Fej daganat ellen.

A' szarvas marhának fején és egyéb testén is gyakorta mutatja magát valami kiütés, pattanás, persegés forma. Ez magát igen elterjeszti, mind ez nem származik mástól mint a' férgektől, legyektől, mellyek tojásaikkal ott kikelnek 's mozognak, forognak.

Az illy kipattanások gyakorta az embereknél is találkoznak.

Leghamarébb lehet ezeket az óneczet kenyőcs által meggyógyítani, mellyet az 51dik szám alatt adtunk elő.

53. A' veszettségről dühödtségről.

Ha valamelly marha dühös, az az: veszett állattól megharapatott, 's a' veszett nyavalya még magát ki nem ütötte, tehát a' következendőre kell vigyázni.

1) Mindjárt frissiben az egész harapást jó mélyen az eleven és ép húsig ki kell vágni, 's a' vágást jó kivérzeni kell hagyni, 's azután a' sebet jó boreczettel mellyben só, és salamia olvasztatott fel, ki kell mosni.

2) Mennél hamarébb csak lehet, azon vágást gyülésbe kell hozni. Ezen czélnak elérésére vegyél:

1 lat körös bogarat, és
4 lat hájat,

keverd mind össze, 's ezzel kenj-meg tépett

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gyolcsra kell felkenni, 's a' vágásra felrakogatni. Azután az Egyiptomi balzsamot kell elővenni, 's a' gyülést egész egy álló hólnapig feltartani, 's folyni engedni.

3) Ha a' harapás a' testnek ollyan részén történt, honnét az erek, inak, ütőér végett ki nem lehetne vágni, tehát pokol kővel kell kiedzeni, 's a' feljebb leírt módon gyülésben tartani. Jó az illyenkor a' sérelmet kényesö kenyöcsel békenni.

4) Ha a' harapást minden esetre nem lehetne az ép és egészséges húsig kivágni, vigyázni kell, mivel a' gyógyítás az edzéssel bizonytalan. Mivel ha csak legkevesebb is, összekeveredik a' veszettség mérgéből, az állatnak vérével, úgy minden mentség nélkül elveszett.

5) A' legjobb szer, mellyet mind e'koráig a' veszettség ellen ismernek a' Belladona, ebből egy nagy marhának így kell adni:

1 latot leveleiből, vagy

3 kvintnyit gyökereiből, egyszerre, 's erre azután mint egy nyólcz óráig semmit se kell ennie adni, 's ezt vagy minden másod vagy épen minden harmad nap kell tenni, mivel másként igen meggyengíti a' marhát.

6) Lehet azonkívül ásványos turpittal, Czinóberrel, és édesített kényesővel is próbát tenni.

7) Ha már a' veszettség kitört, akkor a' marhát már semmiképen sem lehet megmenteni.

8) A' gyógyítás mindég veszedelmes és

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kétséges, ha az ember a' harapást frissiben egészen az egészséges húsig ki nem vagdalja, és így soha sem kell a' belső szerek erejébe bizakodni.

9) Izzasztás, hashajtás, érvágás, ezen betegségnél inkább árt, mint használ.

54. Mérges harapásokról, az inak megerőltetéséről.

A' legelőre hajtott marhát gyakran megmarják kígyók vagy más mérges állatok, 's az illy mérges harapások nagy daganatokat és gyúladásokat szoktak okozni.

Az illy harapásokat és marásokat e' következendő módon kell gyógyítani:

1) Ha jól hozzá lehet férni, legbiztosabb az egész harapást és marást, az egészséges ép húsig kivágni, 's a' metszést jó salamia spiritussal kimosni. Ha nincs kéznél salamia spiritus, tehát boreczetbe sót, kémény mocskot kell vetni, 's a' sebet azzal jól kimosni.

2) Ha a' harapást nem lehet kimetszeni, tehát ki kell égetni.

3) A' vágást egy ideig Egyiptomi balzsammal gyúlésben kell tartani.

4) Ha az ember a' megmarást nem akarja kivágni vagy kiégetni, tehát kenegesse szorgalmatosan scorpio olajjal vagy faolajjal, 's kössön reá megtört fokhagymát vagy vöröshagymát, és ezt a' hagymát minden órában frisset kell venni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Belsőképen a' következendőket lehet foganattal használni.

1 lat röpülő salamia sót, vess
2 pohár vízben. Vagy
1 itsze eczetben, adj
2 lat szarvas szarv spiritust, vagy
1 vagy 2 lat terjéket.

55. A' ficzamításról, az inak megerőltetéséről.

Veszekedés által, vagy hegyes legelőkön gyakorta, megrántja inait, vagy kificzamítja lábát a' marha.

A' kificzamodott tagot mindenekelőtt helyre állitani kell iparkodni, a' megrántásnál pedig a' daganat oszlatásán kell munkálódni.

Mindenekelőtt a' megsértett helyet, jó sós vízzel és jó bor eczettel kell kimosni, hasonló szolgálatot tészen a' kánforspiritus, 's néhány napok múlva ezután a' hangya spiritus.

Vagy mosd-meg szappanspiritussal, 's ebből borogatásokat csinálni, 's bizonnyára ennek jó befolyását fogja tapasztalni.

Meleg borból készitett borogatások is igen foganatosok szoktak lenni.

Nem csekély befolyású a' helyre álllitásra a' következendő kenyőcs:

1 lat porrá tört húnyorgyökeret,
1 lat Euphorbium,
1 lat babér olajjal összekeverve, 's

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1 lat lenmagolaj, ezen keverékkel szorgalmatosan meg kell kenegetni a' szenvedö tagot.

Vagy vegyél fél font ürü fagyút,
1 font babérolajt,
2 lat terpetinolajt,
1 lat rectificált borostyánkö olajt,
1 kvintnyi fodormenta olajt, 's mind ezt jól összekeverve a' tüzön felolvasztani. —

Vagy vegyél:
fél font disznózsírt,
4 lat zöld megtört fenyömagot,
4 lat rutát,
4 lat timár cserlisztet,
4 lat vérfü gyökeret (tormentilla).

Ezután mind ezeket egybevegyítve gyenge széntüzön mind addig kell párologtatni a' mig a' fenyömag megkeményedett, a'vagy, ha egy csöp a' tüzbe vetve hirtelen lángot vet. Ezután szürd át, 's olvassz fel benne 1 fél lat kánfort. Néz'd a' 44dik számot a' megmerevedett tagokról.

A' megsértett tagot, ha csak lehetséges mindenkor jól be kell kötözni, ne hogy a' marha nyalhassa, vagy a' levegö hozzá férhessen.

Ha a' sérelem a' lábon igen nagy, akkor igen tanácsos a' lábat a' kenyés után meleg ganéjjal békötni, mellyet az ember cserlisztén és boron elpárologtat. Nézd a' XIV. alatt a' 11dik számnál orvos szereket a' mellyek oszlatók.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

56. A' meglágyúlt talpakról.

Némelly marhának, melly sokáig állott az istállóban, igen meglágyúl a' talpa, úgy hogy semmi keményre sem hághat, a' nélkül, hogy ne vonoglana, ne rángatódzna.

Ezen a' bajon az által lehet segíteni, ha megmelegített hájat, vagy dió olajt öntöget az ember a' talpakra; mind a' két szer majd csak nem forró meleg lehet. Ezután jól bé kell a' marha lábait kötni, 's az istállóban száraz helyre állítani.

57. Vér tisztító ital.

Vegyél 16 lat fügyökeret,
8 lat franczia fát,
8 lat porrá tört édes gyökeret,
főzd meg 12 itsze vízben, 's főzd mind addig míg két itsze béfött.

Ebből az italból annyiszor kell a' marhát itatni, a' mennyiszer akar inni a' marha, de mást semmit sem kell inni adni. Természetes, hogy ezt az italt többször kell egymásután főzni, mivel ettől a' tiz itszétől még meg nem tisztúl a' vér.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

58. Minden tisztátalanságok ellen való szer.

Ha a' marhát télen át tisztátalanúl és rosszúl tartják, rossz takarmányt kap, és nedves hideg istállóban áll, mert mind ezek által a' kipárolgás a' kigőzölgés akadályoztatik, és így a' marha tavasszal felette rossz lábon áll, szomorú, a' szőre felborzadozott, 's elveszti, ingadozó 's erőtlen.

Az illy állapotnál a' következendő szereket kell használni,

Vegyél: Büdöskö virágot,
Salétromot,
Fekete húnyort,
Tojásfejérét,
Aloét,
Babért,
Cserlisztet,
Tarnicslisztet,
Galgantgyökeret, mindenikből hasonló mennyiséget, mint egy négy vagy pedig hat, hat latot egyből. 'S ezekből fenyőmag liktáriummal, vagy kovásszal liktáriumát kell csinálni, 's reggel, délben, este egy evő kanálnyit kell adni.

A' takarmánnyal vegyest lehet a' marhának adni, retket, zeller levelet és gyökeret, petrezselyem levelet és szintén gyökeret is, nem külömben fenyőmagot, vöröshagymát. Vagy a' 60dik szám alatt lévő marha port kell használni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

59. A' borsos húsos marháról, melly hús borsókat vénusi nyavalyától származottnak tartanak, balúi némellyek.

Így szoktak nevezni a' szarvas marhánál azt a' jelenést, ha levágják, és a' mejj gödörben nem messze az oldal borda böréttől, vagy a' tüdején csomókat, vagy lefüggő kissebb és nagyobb hosszúkás, vagy szőlőfürt formájú hús darabokat találnak.

Sok helyeken az illy marhát tisztátalannak egészségtelennek tartottak eddig a' mészárosok és elvetették.

'S mint ezt Vénusi nyavalyától származottnak tartották. De a' legújabb tapasztalások szerint, ez a' jelenés nem egyébb mint olly kövérség, melly magát a' mejjgödörbe vette, 's következőképen nem kell tőle tartani.

Nem kell tehát ezt nyavalyának tartani, mivel egyedül a' kövér marhának mejj gödrébe találtatnak az illy csomók, 's azon marha a' levágás előtt ép egészséges és vidám.

Vénusi nyavalyának nem lehet tartani, mivel úgy kevés marhát lehetne ezen nyavalya nélkül találni, mert a' nemzésbeli közösülés által, a' borjú már anyától kapná ezt a' nyavalyát.

Azonban ezen bajt a' hizlalás kezdetével el lehet fojtani.

Mindenek előtt vegyél finomúl porrá tört és szőr szitán átvert egy font piskolcz májat,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

's ebből adj mindennap a' hizlalandó marhának 1 latot éhes gyomorra, mellyett azonban liszttel és vízzel péppé kell kavarni. Harmadnapig megszünni kell. Ha a' fontot latonként béadogattad, tehát a' levágáskor legfeljebb vörös foltokat fogsz találni.

Illy formán 's móddal két fontot is lehet adni, mert a' piskolcz átaljában tisztítja a' vért, 's szaporítja az ételre való vágyakodást.

60. Marhapor, melly különféle nyavalyák előfordúlásainál igen hasznos, a' vért tisztítja 's a' hizlalást előmozdítja.

1) Adj a' marhának néha néha porrá tört piskolcz májat liszttel 's vízzel, vagy pedig fenyőmag liktáriummal összekeverve.

Ez az orvosi szer, tisztitja a' vért, nagyobbítja az étel vágyását, ellenáll a' gilisztáknak, 's minden egyéb insektumoknak, 's az állat meg nem kapja, azt a' nyavalyát a' mellyről az 59gik szám alatt szóllottunk, sőtt minden ragadós nyavalyák elhárítására jó óltalmazó szer.

2) Lehet még e' következendő szert használni:

Vegyél 1 font fenyőmagot,
1 font kalmusz nádat,
1 font vadgesztenyét, és
1 font konyha sót, mind ezt törd 's vegyitsd jól össze, 's mindennap adj a'

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

marhának étetés előtt lisztpéppel egy kalánnyit. Ezen szer által a' gyomor megerősítetik, a' hús jobb ízű lészen, 's a' következendő por mindenféle ragadozó marha nyavalyáknál a' legjobb és biztosabb praeservativum, minden tisztátalanságok eltávoztattatnak a' testtől.

3) Egy más marha por:

8 lat salétrom,
12 lat piskolcz máj,
8 lat sárga büdöskő,
6 lat torma,
12 lat tarnicsgyökér,
4 lat babér,
4 lat örvénygyökér,
4 lat seven fa,
4 lat egér fülfű gyökeret,
's egynehány maroknyi só. Ehhez mogyorófa virágot kell vegyíteni, 's minden harmadik vagy hatodik, vagy nyolczadik nap kell megnedvesítve a' marhának takarmányjára adni, vagy a' mi még jobb, fenyőmag bodza liktáriummal keverve beadni.

A' borjas marhánál kihagyja az ember a' babért és a' sevenfát.

Ha valamelly darab marha megbetegszik, és a' gazda nem tudhatja hirtelenében, hogy mi baj érhette, adjon nekie ezen porból három vagy négy kalánnyit.

4) Még más hasznos marhapor:

Vegyél sót, tarnicsgyökeret, 's mogyorófa virágot, még korpát, keverj tetszésed

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szerint a' mennyit gondolsz össze, de mindenkor úgy, hogy a' só kitessék.

Ezen porból is lehet a' marhának gyakrabban, sőtt még egészséges állapotjában is adogatni.

61. A' nyelven való férgekről.

A' nyelvnek némelly részei gyakorta megvörösödnek 's megdagadnak, leginhább azon részecskék, mellyekbe az eledel ragadozni szokott, 's ezek azután meghosszabbodnak 's sokan balúl azt tartják, hogy férgek leptek el a' nyelvet. Ezen képzelt baj ellen nincs jobb mint:

Ecztet, mézet, fokhagymát, fénylőkormot venni, összekeverni, 's vele az állat nyelvét derekasan megdörgölni, 's ezt mind addig kell állandóan folytatni, még a' baj egészen meg nem szünt.

Szokás néha téglával dörgölni a' marhának nyelvét.

62. Szerek, ha valamelly marha nyavalyát azonnal meg nem lehetne ismerni.

Vegyél 8 lat porrá tört osztriga csigateknöt,

8 lat tisztított salétromot,

1 kvintnyi kánfort, a' kánfort egy pár szem mandula vagy dió béllel kell össze-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

dörzsölni, 's jól összekevervén, minden órában adj két evő kalánnal. Vagy vegyél

4 lat büdöskövet,
4 lat tisztított salétromot,
2 lat babért.
4 lat tormát,
2 lat terjéket,
2 kvintnyi kánfort,

mind ezt jól összekeverni kell, 's fenyőmag liktáriummal könnyebben béadhatóvá csinálni, 's azután a' mint a' szükség fogja kívánni, vagy minden órában, vagy csak minden másodikban egy evő kalánnyit beadni.

63. A' folyatást előmozdítani a' teheneknél.

Az öregebb teheneknél gyakorta sokáig tart, borjazas után, mig az állati testi közösülésre hajlandóságot mutatnak.

Az ösztönt az által lehet gyakorta ingerelni, ha minden szükség nélkül gyakrabban vezeti a' bikához a' gazda, ha ez nem használna, hát adjon egy itsze jó sört, ha ez nem találtatna, ugyan annyi bort. Hathatósabb még a' bornak munkálódása, ha belé 10, vagy 12 csöp körösbogár essentiát csöpögtet az ember, 's azután azonnal folyatásra vezeti.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

64. Szer, hogy ha valamelly tehén nem akar megborjasodni.

1) Találtatik sok olly marha, mellynek belső hibája van, melly miatt még nem borjasodhatik, 's ez ellen semmi segítség sincs.

2) Van olly marha, melly gyöngeségből a' hímmagot, a' közösülés után, azonnal magától elereszti.

Az illy állatnak legjobb néhány napig egymásután egy és fél lat vasport mézzel vegyítve béadogatni.

3) Ha a' tehén azonnal a' megfolyatás után magától ereszti a' magvat, 's ha ezen feleresztéssel, a' szülő tagoknak némelly mozgósága 's ízgása vagyon egybekötve, úgy ez a' nagy tüzességtől és érzékenységtől történik. Azért néhanyszor salétromot kell adni, vagy alutt tejben, vagy savanyított káposzta lévben.

4) Némellyek minden vi'sgálat nélkül a' tehénnek ha megfolyatni nem akar, vérfüvet, agrimoniumot, pásztor füvet adnak bé.

5) Ha valamelly tehén gyakorta megfolyatik, tehát vérének tüzessége okozza azt, 's ez a' takarmány jóságától és sokaságától szokott származni.

Azért kevesebb eledelt kell nekie adni, 's néhány napig egymás után, hütő italt, melly két lat salétromból, savanyúkáposzta lévben vagy alutt tejben vetve áll.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

65. A' borjazásról.

Tizennégy nappal a' borjazás előtt főzzön a' gazda, néhány maroknyi lenmagot néhány itsze vízben, mind addig míg megnyálkásodik, 's ebből minden másod vagy minden harmadnap este kell adni.

2) Ha már megborjazott a' tehén, tehát a' kenyér fölső héjából kell levest készíteni vöröshagymával 's azt adni innia.

3) A' borjút sóval és korpával kell meghinteni, hogy az anyja annál szivesebben nyalogassa.

4) Néhány napig a' borjazás után mindenkor a' lenmag nyálkából kell neki adni.

5) Nehéz borjazásoknál, nem tanácsos a' marhának tüzesitő szereket adni, a' borjazás előmozdítására.

Bár minő legyen a' borjúnak helyezése, ha valamelly tagja kilátszik, azonnal könnyü vonogatás 's húzás által a' borjazást segíteni kell. Egyébként, ha a' tehén a' borjazás közbe igen elfárad, minekelőtte a' borjú megjelenne, tehát nem árt nekie egy kevés borlevest adni, hogy új erőre kapjon.

66. A' nádra gyümölcsről.

Ha a' nádra tisztúlása a' borjazás után magától nem megy, tehát a' teherbordó zsacskóhoz mintegy oda nőtt, a'vagy a' méh szá-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ja görcs által összehúzodott, úgy, hogy a' tisztúlás magától el nem mehet.

A' legközönségesebb szerek, a' mellyeket illyenkor beadni, szokás ezek:

1 maroknyi Egérfülfü gyökeret,
1 maroknyi csalánt magvával eggyütt,

két itsze vízben meg kell főzni 's beadni.

Vagy vegyél egy almafa' közép kergéből, törd-meg jól, 's adj egy kalánnyit a' tehénnek.

Bizonyosabb és foganatosabb, mind ezeknél a' következendő bánás módja:

Ha a' nádra gyümölcs vagy tisztúlás kimenetele akadályának görcs az oka, azt könnyen meg lehet próbálni egy újjal, mellyet az ember olajjal béken, 's ha csak ugyan a' görcsöt találja okának, a' következendő klistyélt kell adni:

1 maroknyi fejérmályva gyökeret,
1 maroknyi lenmagot,

két itsze vízben kell megfőzni, 's minekutánna átszüretett, egy pohár lenmag olajt kell belé önteni, 's befecskendezni.

Más esetben pedig legjobb, ha az ember balkezével megfogja a' köldök zsinórt, a' jobb kezét megkeni friss vajjal vagy olajjal, 's a' nádra gyümölcsét kihúzza. Hanem mindenekelőtt le kell az embernek körmét vagdalni, ne hogy valamit megsértsen a' marha' belső részében.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

67. A' teherhordó zsaeskó előeséséről.

Ha valamelly nehéz borjúzásnál a' gyümölcshordó zsaeskó kidülled, finom gyolcsot kell elővenni, lágy meleg vízbe mártani 's vigyázva visszatolni.

Azután a' következendő klistyélből kell a' gyümölcstartóba egy messzelyt bétecskendezni, 's ezt többször is tenni, napjában mint egy háromszor vagy négyszer.

Vegyél 's törj-meg néhány darab fokhagymát, azután főzd-meg édes téjben. Azután keverj hozzá két kalán boreczetet, hadd még egy keveset főzni, szürd által 's adj hozzá még 1 lat tisztázott salétromot, várd meg még felolvadd, 's használd.

Vagy főzz egy maroknyi kerti zsálya levelet, és levét használd úgy mint az előbbi orvos szert.

Ha nem akar helyén maradni, tehát néhány napig egymás után a' következendő szerekből készített klistyélt kell próbálni:

Vegyél 2 itsze vizet, 's főzz-benne
8 lat tímár cserlisztet,
2 maroknyi ürmöt,
1 kvintnyi opiumot, 's átszürd.

Jó, hogy ha vérfüvet főz meg az ember, 's azt rakosgatja a' nemző részekre.

A' gyümölcshordó zsaeskó gyúladásról lásd a' 44dik számot.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

68. Az elvetéllésről.

Ha valamelly tehén borját hamarébb akarja letenni, vagy elvetélni, arról lehet észrevenni, ha sokszor úgy áll meg, mintha vizelleni akarna, hátulsó lábait szétveti, farkát felemeli, 's hátát púpra vonja.

Ekkor vér is szokott menni a' tehéntől, tölgye meglágyul, 's az idétlen borjú elmegy a' tehéntől.

Az illy elvetéllésnek ritkán szokott a' gyöngeség oka lenni, hanem többnyire a' viaskodás, ugrás, megmelegedés, lökdösés, az oka.

Valami megelőző nehéz betegség is okozhatja az elvetéllést, nem külömben pálinkamoslék is, hogy ha vele gyakorta tapláljak a' marhát.

Az illy eseteknél a' következendőkre kell figyelmezni.

1) Ha a' tehén elvetélt, úgy kell vele bánni, mintha valami nehéz betegségből lábolt volna fel. Mindenekelőtt könnyü eleséget és mértékletesen kell adni, 's gyakorta megfözött lenmag nyálkát adogatni.

1) Ha még el nem vetélt a' tehén, tehát azon kell iparkodni, hogy nyugodtan maradjon az istállóban, 's minden órában egy fél lat salétromot kell az italába adni, nem külömben árpa lisztet bele vegyíteni. Ezt mind addig kell folyvást tenni, a' mig semmi erölkedést sem mutat a' borjazásra.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

69. Ha a' borjúk szopni nem akarnak.

1) Gyakorta a' borjú olly gyenge, hogy fel nem állhat, 's az ollyan borjúnak, az anyja tejét bé kell adni.

2) Lehet más valami betegsége is, 's ennek megismerésére kell törekedni.

3) Gyakorta fehér pattanásokat kapnak a' borjúk szájok környékin felvagdalgatta az ember, a' következendővel kell szájokat mosogatni: olvassz fel vízben sót, 's keverj hozzá mézet és eczetet.

Ezenkívül olvasd át, mind azt, a' mit a' 42dik és 43dik szám alatt mondottam.

70. Ha valamelly tehén nem hagyja magát fejni, vagy a' borjút nem hagyja szopni.

1) Ha a' tehénnek tölgyén pattanások, repedések, vannak, vagy ha a' tölgye megdagadt, ollyankor mind a' fejés, mind a' szopás fájdalmat okoz nekie. Azért azon szereket kell ezen bajnak eltávoztatására használni, a' mellyeket a' 2dik és 51dik szám alatt javasoltam.

2) A' fiatal marha tölgyét, első ifjúságától fogva gyakorta kell tapogatni, hogy lassan lassan megszokja, egyébként nem is hagyja magát fejni, ha megborjazik.

3) Ha valamelly tehén a' hátúlsó lábával

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

való rugdozást már megszokta, nagy fáradtságba kerül tőle elszoktatni.

Lehet azonban minden esetre a' következendő próbákat tenni:

A' fejés közben egy első lábát felkötni kell.

Vagy mind a' két fülét, valami rongyal békötni.

Vagy mind a' két szemét be kell kötni.

Vagy vegyen az ember két ólom golyót, fúrjon középen lyukat, húzzon keresztül rajtok czérnát, 's vesse a' fülébe, á' fejés alatt.

Vagy tegyen az ember tükröt elejébe,

Vagy csöngessen csöngetyüvel, vagy pöngessen kaszát közel hozzá a' fejés közben.

Az illy készületek által figyelmesé tétetik, úgy hogy a' rugdozásról megfeledkezik.

71. A' véghurkának kidudorodásáról.

1) Hoszasan tartó hasmenésnél, nehéz borjazásoknál, gyakorta kidudorodik a' véghurka. Sokszor a' giliszták is ingerelhetik annyira a' véghurkát, hogy a' marha azt kitolja.

2) Mindenekelőtt jól meg kell kenni kezét olajjal, 's lassacskán visszatolni. Hogy ismét ki ne dudorodjék, 's azonnal a' következendő klistyélt kell a' marhának adni. Főzz meg egy maroknyi vérfüvet egy itsze vizben, azután szürd át, és fecskendezd be.

3) Ha a' véghurka megdagadott volna,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tehát mályvát, vagy a' mint néhol hívják papsajtot kell téjben megfőzni, 's ezzel kell borongatni, ez által meglágyítani, 's azután csak úgy vissza dugni.

5) Jó, ha ezután az állatnak eret vágnak, hogy így minden nemű gyuladás megakadályoztassék.

5) Ha a' véghurkán már gyuladás lenne, azonnal meleg borral kell borongatni.

6) Ha a' véghurka ezután ismét elődudorodna, akkor már ennek a' tagoknak meglankadása elgyengülése lenne az oka. Azért a' következendő erősítő klistyélt kell adni.

Vegyél két itsze vizet, főzz meg ebben
meg nem égetett 8 lát cserlisztet,
2 maroknyi ürmöt,
1 kvintnyi opiumot, 's add felét lágy melegen klistyél gyanánt, minekutánna már átszürted.

72. Méreg, mérges gombák és füvek ellen való szerek.

Lásd 'a' 21dik és 25dik szám alatt való szereket.

Mindenek előtt azon kell iparkodni, hogy a' méreg zsíradék vagy nyálkás szerek által bébonyolíttassék. Ennek okáért lenmagot kell főzni, tejet, olajt, mennél több, annál jobb és foganatosabb kell az állatnak torkába béönteni, ezután lehet még klistyélezni is, ugyan csak lenmag nyálkával olajjal keverve.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Azt mondják, hogy a' vízben felolvasztott szappan is elnyomja a' méregnek halált hozó erejét.

Azt könnyen meg lehet ismerni, mikor jutott a' marha méreghez, vagy mérges növevényekhez, füvekhez. A' marha fél, 's fájdalmát mutatja, teste feldagad, óldala sebesen jár, 's rázódások mutatják magokat.

Ha a' méreg erejét az itt felül előadott móddal elfojtottuk, tehát egymás után néhány napig nyálkás italokat, árpából, lenmagból kell adogatni, 's beléjök egy kevés salétromot vegyíteni.

Jó egyszer'smind hütő hashajtó szert adni, ez 12 lat csudasóból állhat.

73. Az istállóknak ártalmas gőzölgésektől kitisztítására való szerek.

Már a' bévezetésben eleinte mindjárt mondatott, hogy miként kell az istállóknak elrendelve lenni, hogy a' kigőzölgések 's a' marha egészségének felette ártalmas és veszedelmes kipárolgások szabadon kihúzodhassanak, 's így mindég fris és jó levegő legyen az istállókban.

Ha azonban valakinek vagy nem tartja kedve istállóját úgy alkalmaztattatni, vagy ha arra nincs alkalmatossága, tehát vigyázzon a' következendőkre:

1) Gyakorta kell az ajtókat, rámakat, ablakokat mosogatni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

2) A' ganéjt mindenkor azonnal az istállóból ki kell hányni.

3) Minden héten kétszer vagy háromszor az istállót ki kell füstölni. Ezen füstölésre boreczetet, fenyőmagot, puskaport 's izzó tüzes szenet kell venni, de ne tüzes vasat vagy követ, mivel a' vas és kő által a' levegő még jobban elrontatik.

A' puskaporból csak mindég annyit kell vétni, a' mennyit két újja közt felcsiphet az ember, hogy szerencsétlenség ne történhessen.

4) A' tapasztalás bizonyítja már azt, hogy a' fokhagyma 's vöröshagyma, mérget és a' tisztátalanságokat magokba szívják. Jól tehát ha mind az egyből mind a' másból egy maroknyit felfüggeszt a' gazda az istálloban, 's időről időre fel fel cseréli. Alólról a' gyökereknél néhány vágásoknak kell lenni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A' Juhoknak és sertéseknek nyavalyaikról.

I. A' Juhok nyavalyairól.

BÉVEZETÉS.

1.

A' Juh nincs annyi nyavalyáknak kitétetve mint egyéb állat.

2) A' természet a' juhnak meleg öltözetet adott, a' melly őtet a' télnek keménysége ellen oltalmazza. Nem szükséges tehát nékie emberi szorgalmatoság által a' melegséget megszerezni, ha csak szánt szándékkal nem akarunk ártani.

3) Természeti alkotásánál a' juh a' szabad levegőre teremtetett.

Minden juhos gazdának tehát mindenekelőtt arra kell vigyázni, hogy aklai tiszták, a' szellőnek könnyen megjárhatók legyenek, hogy minden rekedt levegő, kipárolgás hamar elhúzodjon.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Az akolnak egy szóval a' szabad levegő által olly igen megjárhatónak kell lenni, hogy mikor az ember felnyitja, szagáról se érezhesse, hogy benne juhok vannak. Azért több nyilásokat kell hagyni, több gőzkéményeket, mellyek rézsontosan álljanak kell az akol fedelén, csináltatni.

A' legjobb juh aklok azok, a' hol az akolnak óldalai deszkákból úgy vannak csinálva, hogy az oldalak és fedél között felülről nyilások vannak, 's ezeken táblák úgy alkalmaztatva, hogy zivataros, essős havas időben lereszthesse az ember. Vagy úgy is lehet előre venni a' fedelet, hogy az esső, zivatar, 's hó semmiképpen se férhessen a' juhokhoz.

4) A' hideget minden ártalmas következések nélkül eltürheti a' juh, hanem a' nedveség veszedelmes. Iszapos, mocsáros, nedves legelők dögleletesek. Az illy legelőkön találtatnak azon meztelen csigák, mellyeket az elédellel elnyelvén a' mételyes betegségbe esnek, 's ez által sok ezer darab juhok megdöglenek.

5) A' juhnak csak kevés vízre van szüksége, hanem ez mindenkor tiszta legyen. Álló tócska igen dögleletes. Az álló vizekben mindenféle apró bogarak férgek vannak, 's ezeket a' juh lenyeli, 's betegséget, hosszas nyavalyákat sokszor a' halált issza.

6) Száraz, szellős, sovány vidékek legkedvezőbbek a' juhtartásra, 's legelőre. Ha szabad akaratjokra bízza az ember önnön magoktól szabadon választják ki az ollyan kör-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nyékeket, ha mindjárt a' leghövérebb és legbújább mezők és rétek feküdnének is szomszédságokban, sőtt a' kövér mezőkön is csak a' sovány füveket keresik, 's jobban szeretik az ugarokat.

7) Nyárban leginkább szereti a' hangafüvet. Télen legalkalmatosabb eledelök, száraz levél, borsó szár, komló, lóhere, 's megszárított pafrán, vagy paprágy (Farrenkraut) ez tölevelű erdőkben szokott nőni, fiatal korában levagdaltatik 's megszáríttatik.

8) Hogy a' só a' juhoknak felette kellemetes, egészséges és hasznos, azt minden ember tudja, némellyek ugyan azt vitatják és erősítik, hogy a' juhnak nem szükséges a' só, 's hogy csak akkor kivánja meg ha hozzá szoktatják. De ellenben bajos, és az egészségnek ártalmával történne, olly juhokat, mellyek már megszokták, elszoktatni akarni.

9) Arra vigyázzon leginkább a' juhos gazda, hogy juhait mind addig mig a' nap a' harmatot fel nem szárította, ne eressze legelőre. 'S azonnal a' mint már dér esik éjszaka, nem kell a' juhot éhes gyomorral a' legelőre bocsátani, hanem mindenkor elébb egy egy kis szénát adogatni. Szinte arra kellene tavaszkor is vigyázni, ha még nem teljes a' legelő.

10) Tanácsosabb mindenkor kevesebb juhot, és azt télen nyáron egyformán jól, mint sokat 's rosszúl tartani.

A' gyapjú is jobb az ollyan juhoknál mellyek mindég egyforma takarmánnyal jól és

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

czéleránnyosan tartatnak; mind azoknál a' mellyek lassan kövérednek meg.

11) Mennél jobban lenyírják a' gyapjút annál sürübb és finomabb lészen. A' juh fejét soha se jó megnyírni. A' szövő légy igen szereti tojásait a' juh fejére rakni, 's ha ezt kopasznak találja, azonnal oda tojja, 's ez nagy szédüléseket szokott okozni, ellenben ha a' fején a' gyapjú rajta van, azt nem teheti.

12) Mennél tovább hagyja a' gazda a' bárányokat szopni, annál jobb lessz a' fajta, 's annál nagyobbak, annál állandóbbak lesznek a' juhok.

Annakokáért a' bárányokat mind addig kell szopni hagyni, míg magok az annyok ellökdösik, eltaszítják magoktól, 's ez az időpont a' mikor az anya ismét érzi a' párosodási vagy nemzési ösztönt.

13) Ha a' juh szempilláji szép eleven vörösök, az mindenkor az épségnek és egészségnek a' jele. De ha halaványak, sötétesek, feketék, tehát a' juhnak beteges állapotját mutatják.

14) A' juhok korát fogaikon lehet megismerni. Első esztendejekben 8 hegyes elöfogaik vannak. Első és második esztendejök között elvesztik két középső fogaikat, 's helyettök két szélesebb és tompább fogakat kapnak. Egész ötödik esztendejökig így váltogatják kettönkint a' fogaikat, az új fogak mindenkor szélesebbek és egyszer'smind tompábbak is.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Fogaik nyolcz esztendős korokig szoktak megmaradni, most már ismét elvesztik két első fogaikat, de már helyettök nem nőnek mások, 's esztendőről esztendőre, mind addig, míg mind ki nem húlnak, kettőt kettőt vesztenek, úgy hogy tizenegy esztendős korokban már egyetlen egy előfogok sincs.

15) Azt tartják sok birkások, a' juh nyáját vagy akkor sóha sem támadják meg a' farkasok és rókák, ha a' juhok nyakába kis puskaporos zsacskókat függeszt az ember.

16) Mind azon nyavalyákat, mellyeknek a' juhok alávetve vannak, a' szerekkel egygyütt, mellyekkel kigyógyítani lehet, ide teszszük.

Nro. 1. A' mételyről.

Nedves esztendőkben, 's nedves, posványos, iszapos, mocsáros legelőkön temérdek mesztelen métely csigák találtatnak, a' mellyeket a' juhok az eledellel eggyütt lenyeldekelnek.

Ezek a' csigák a' keserűt szeretik, 's azért az epe edények útján mennek, 's a' májba gyakorta döglesztő nyavalyákat okoznak.

Ezen betegséget a' következendő jelekről lehet megismerni.

1) Ha az ember a' gyapjút itt ott széjjel hajtja, tehát a' bőr, melly az ép és egészséges juhoknál pirosos szokott lenni, itt halaványy, színetlen, mint egy holt, elállott, azon-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kivül lágy, 's a' tapintása puha, porhányos, úgy szólva, úgy hogy ha az illy betegségbe sínlődő juhoknak börét megnyomogatja az ember, többnyire gödröcskék maradnak, mellyek csak lassacskán töltődnek be.

2) Szintén ollyan a' szemeknek böre, a' száj, az íny, 's a' toroknak belsője, a' foghús 's a' nyelv is halaványy, 's mint egy kiholt. A' szemek homályosok, zavartak, 's béapadtak.

3) A' sínlődő juh fáradt, kedvetlen, rest, fejét leereszti, 's megfogy húsában.

4) Többnyire nem szokták étel vágyokat elveszteni, hanem folyvást esznek.

5) A' fejök felszokott dagadni, 's a' gyapjokat könnyen eresztik.

6) Végtére feldagadt a' hasok, 's ha kézzel ütögeti az ember, tehát érzeni a' hasban a' víznek ingadozását.

7) A' lélekzés mind addig könnyű, a' mig a' guga mutogatni kezdi magát, ezen gugába többnyire vizenyös nedveség szokott lenni, 's ekkor már a' juh nehezen 's fájdalommal vesz lélekzetet.

8) Végtére igen büdös 's nagy hasmenés következik, mellyet csak hamar a' halál vált fel.

9) Ez a' nyavalya nem ragadós.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Óltalmazó 's gyógyító szerek.

1) A' sót mint óltalmazó szert mindenek felett különösen lehet ajánlani. Hanem annyiszor a' mennyiszer akar, kell a' juhnak, 's annyit a' mennyit akar nyalni adni. Igen tanácsos az illy só közzé porrá tört fényes kormot adogatni, mivel ez férgek és giliszták ellen felette foganatos orvoság.

Jó a' cserfa hamut is vegyíteni a' só közé, vagy jó cserfa hamuból lúgot csinálni, 's ebből mindennap lehet egy pár messzelyt a' juhnak adogatni.

2) Ha a' nyavalya nem igen hatalmadzott el egészen, tehát mindenek előtt a' mételynek a' májban való megölésére kell munkálódni, a' víznek a' vizellet edényeken való kihajtását, a' dugulások megnyitását 's a' megbetegedet állat megerösödését kell előmozdítani.

3) Három napig egymás után a' következendő szert kell használni:

A' juhnak annyi vizet kell inni adni, a' mennyit csak kíván, de ebbe árpa lisztet kell vegyíteni, 's minden két itcze vízbe egy kvintnyi tisztított salétromot kell vetni.

Továbbad vegyél tiszta még soha ki nem főzött kényesőt, főzd-meg vízben, 's ezen vízből adj minden nap reggel és este egy egy jó messzelnyit inni. Délben pedig adj a' birkának egy fél lat fényes kémény kormot mézzel keverve.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Vagy vegyél 1 lat porrá tört osztriga csigatelknőt, 20 grán kánfort, dörzsöld le egy mandulával, vegyítsd össze az osztriga csiga porral, 's adj belőle minden második órában egy fél kvintnyit a' juhnak.

Ezt az orvoslást az első három napban lehet alkalmaztatni.

b) Ezután a' következendő szert kell három vagy hat napig egymás után használni:

Vegyél 1 lat bürök fü extractumát,
1 lat Velenczei szappant,
2 kvintnyi megszárított, 's porrá tört tengeri csillát.

Mind ebből egy mozsárban tésztát kell csinálni, 's napjában háromszor kell belőle adni, mindenkor 10 egész 12 gránumnyit. Egyszer smind mindennap 2 kvintnyi máj aloe is lehet adni, de éhes gyomorra, 's harmad nap múlva ugyan azt, 's a' mint a' környül állások kívánják minden harmadik nap lehet belőle adni, mind addig a' mig az állat ki nem gyógyúl.

c) Ezen szerek után a' következendőket kell használni:

Vegyél 4 lat ürmöt,
4 lat czigczarkkórót,
4 lat cardus füvet,
4 lat fenyőmagot,
4 lat tarnics gyökeret,
4 lat babért,
4 lat vasport, keverd mind ezt jól össze, 's adj belőle a' juhnak reggel és este 3 kalánnyit, ehhez adj két kalánnyi konyha

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

sót, 's egy maroknyi jó zabot. Ezt mindenkor az étetés előtt egy órával.

Ezt a' port vagy mézzel liktáriumá kell csinálni, vagy vízbe vetni.

Ha ezt a' szert egymás után néhány napig használtad, akkor innet a' b) alatt lévő szereket lehet elővenni, ha a' környülállások úgy kívánják, ha tudniillik, ha az ember észreveszi, hogy a' testben még van víz. És így kell ezeket az orvos szereket, mind addig mig a' juh egésszen ki nem gyógyúl felcserélgetni.

A' gyógyítás ideje alatt italúl a' következendőket kell adni:

1 maroknyi pitypangot Löwenzahn.

1 maroknyi fecskefark füvet,

1 maroknyi fügyökeret, 12 itsze vízben kell megfőzni néhány minutumig, 's azután adj hozzá annyi sót, a' meddig a' juh szívessen issza.

A' takarmány közzé lehet cicoriát, cardust, és fügyökereket keverni.

Ha a' juhnak a' mételynyavalyánál egyszer'smind gugája is van, akkor azt varga árral meg kell nyitni, hogy a' víz kifusson.

Nro. 2. A' máj gyúladásáról, dugulásáról 's a' víz betegségről.

Mind ezek a' nyavalyák, ha jó felveszi az ember, nem más egyéb mint a' mételynyavalya, következésképen, ugyan úgy kell ban-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ni, a' belé esett juhokkal mint a' métely nyavalyánál.

Nro. 3. A' sárgaságról.

A' sárgaság a' tüdőnek megkeményedésétől származik. Ezen megkeményedés által az epe hólyag megnyomódik, 's a' helyett, hogy az epét a' belekbe kiontaná, a' vérbe önti ki.

A' sárgaságot arról lehet észre venni, hogy ha a' juhnál a' szemfehére egészen megsárgult.

De mivel átaljában és bizonyosan nem lehet tudni, vallyon a' máj megkeményedését nem okozták é a' métely csigák, tehát legbizonyosabban cselekszik az ember, ha a' sárgaság nyavalyájánál ugyan azon szereket használja, a' mellyeket az 1sö szám alatt a' métely nyavalya ellen mondottunk.

Nro. 4. A' giliszták ról, és a' bélköszvényről.

Ha valamelly juhot a' giliszták háborgatnak, azról lehet megismerni, hogy: éhsége többnyire igen nagy, 's még is mind e' mellett sovány marad; reggel mindenkor szomjas; hasa gyakorta igen felpuffadt; 's sokszor ganéjába giliszták is találtatnak.

Ha mindjárt a' giliszták a' juhnak semmi egyéb alkalmatlanságot p. o. bélköszvényt nem

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

okoznak is, még is minden módon azon iparkodjon a' gazda, hogy emez hivatlan és minden esetre alkalmatlan vendégeket mennél elébb eltávoztassa, mivel másként a' juh húsra nem kaphat. Ezen nyavalya ellen leghasznosabbak azok a' szerek, a' mellyeket a' bélköszvénynél felhoztam.

A' bélköszvényt a' juhoknál, ugyan azon mezételen csigák, mellyek a' mételyt okozzák, ezek a' csigák vagy a' belekben, vagy a' gyomorban fészkelték magokat. Nem különben a' giliszták is szerezhetik ezt a' nyavalyát.

Mind a' csigák mind a' giliszták, harapdosásaik által a' juhoknak nagy fájdalmakat szoktak okozni.

A' juh lábaival kapállodzik, fülei hidegek, felette nyughatatlan; összehúzódva áll, izzad gyakorta az egész testén; leveti magát, hányja 's veti ide 's tova magát, azután fel fel ugrik.

Mivel pedig azt meg nem lehet tudni mi okozza ezt a' bélköszvényt, a' mesztelen csigák é, vagy a' giliszták, tehát egyszerre mind a' kettőt üzőbe kell venni.

'S ha a' bélköszvénynek az oka a' vérnek szerfeletti csípősége lenne tehát még a' csigák és a' giliszták ellen való szerekhez, még a' vérnek csípősége ellen való szert is lehet beadni, vagy vele vegyíteni.

Ennekokáért vegyél:

4 lat porra tört tojáshéjat,

1 font konyhasót,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

8 lat fénylő kémény kormot,
3 lat űrmöt,
2 lat zöld dió héját,

mind ezt jól összekevervén, együtt jól összetörni kell, 's a' juhnak ezt adogatni nyalogatásra.

Ha a' juh nagy fájdalmában nem akarná nyalni, tehát minden fél órába, vízzel vegyítve egy evő kalánnyit kellene neki beadni.

Jó, hogy ha kényesöt vesz ember 's azt vízbe vetvén, a' vizet felforralja, 's ezen vízből mindennap egy messzelyt ád inni a' juhnak.

Egyszer'smind azon kell iparkodni, hogy összevagdalt fokhagymát adhasson bé a' gazda.

Vagy vegyél, 's adj nyalni,
2 font konyhasót,
8 lat fénylő kémény kormot,
4 lat űrmöt,
4 lat tarnics gyökeret,
2 lat zöld dió hajat,
4 lat tojás héját,
4 lat fokhagymát,
8 lat csudasót.

Ezen orvos szerek használása mellett minden másod nap lehet 1 lat áloe májat adni a' juhnak. De mind e' mellett mind ezen orvos szerek a' bélköszvénynél, hol hirtelen enyhülést kell szerezni, mind hosszasak.

'S így hirtelenében a' következendő szereket kell a' juhnak adogatni:

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1 maroknyi sót,
1 lat fényló kémény kormot,
1 lat ürmöt,
1 lat tojás héjat,

Igen hasznos, ha az ember a' bélkószvénynek elnyomására fa vagy káposzta levélbe egy fél lat terjéket nyomhat az állatnak torkába hé.

Egyszer'smind édes téjjel, mellybe czitvor vagy is giliszta port vegyített az ember, klistyélezni kell.

Ha van az embernek annyi ideje, hogy kényesövel vizet forralhasson fel, tehát czitvor mag helyett keverjen illyen kényesös vizet a' téjhez.

Hasznos a' juhnak az illyen vizből ital gyanánt is adni.

Ha a' juh enyhülést és könnyebbséget nyer ezen orvos szerek által, tehát csak folytatni kell a' béadást, és azután 1 lat aloe májjal és 4 lat csudasóval hasnyilást szerezni.

A' cserfa hamuból, vagy ennek szükében akár micsoda fa hamuból készített lúg is igen hasznos a' giliszták ellen.

Igen sok orvos szereket a' giliszták ellen találhatni még a' 24 szám alatt a' szarvas marhának hasonló betegsége leirásánál.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Nro 5. A' gugáról.

Nedves esztendőkben gyakorta meggugásodnak a' juhok, 's ezek a' gugák meg vannak vízzel telve. A' métely nyavalyában és a' vízi kórságban is gyakorta gugát kapnak, 's ha valaki juhon gugát lát bizonyos lehet hogy a' juh vagy mételyes nyavalyában vagy vízi korságban sinlődik. Következendőképen ugyan azon szereket kell a' gugánál használni, mellyeket az említett nyavalyáknál szoktunk elővenni, sőtt még szükséges a' gugát, hogy a' víz kifolyjon varga árral átszúrni.

Nro 6. A' Juhrühről.

A' rüh mindenkor legelősször ott mutatja magát, a' hol nem nő gyapjú, p. o. a' nemző részeken, az elő lábakon 's más olly helyeken. A' rühös juhok a' hátúlsó lábaikon kezdenek sántítani.

A' rüh ragadós, 's a' rühes juhot azonnal el kell a' többi egészséges juhoktól választani.

A' juhrüh ellen következő szereket lehet ajánlani:

1) Két napig egymás után 6 granum keleti Moschust kell adni, 's ettől meggyógyúl. De ez a' szer felette drága.

2) E' helyett lehet ezt is adni:

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

fél font tarnics gyökeret,
fél font kardus füvet,
fél font ürmöt, és
8 lat büdös követ, mind ezt porrá kell csinálni, 's hozzá egy font sót keverni, 's a' rühös juhnak belőle mindennap kétszer adogatni mint egy két, vagy három latot, mind addig a' míg meggyógyúl.

3) Vegyél büdöskö májat, annyit a' mennyit gondolsz szükségesnek. 's keverj hozzá annyi mézet, a' mennyi szükséges, 's csinálj belőle kenöcsöt.

Ezen kenyöcsel kend meg a' rühös helyeket, 's belsőképen használd azon porokat a' mellyeket a' 2-dik szám alatt előadtam.

4) Kapadohányt leforrózni, 's ezen levéllel kell a' juhokat mosogatni.

5) A' rühös szempillákat és állakat mindennap téjföllel kell békenegetni, mivel másként könnyen összenyőhetnek az orrlyukak, vagy a' juh is könnyen megvakúlhat.

6) Az anyajuhoknak a' meghágatás után egyedül csak sót és büdöskövet kell adogatni, egyébként könnyen elvetélhetnek.

7) Ha a' nyavalya makacs 's a' könnyübb szereknek nem akar engedni, tehát azon szereket kell használni, mellyek a' szarvas marha rühéről a' 17-dik szám alatt előadattak, de természet szerint azon orvos szernek, mellyet az ember szarvas marhának adogat, csak egy harmad részét kell beadni.

Különösen tanácsolnám, hogy a' juhnak

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mindenekelőtt egy messzely kényeső víz adatassék bé.

8) Némellyek téli zöldet, fejérmályvát és őrvénygyökeret szoktak vizben főzni, mindenikből egyformán véve, 's azután a' rühös helyeket ezzel szokták kenegetni, 's azt állítják hogy használt.

9) A' következendő szert mind a' rüh, mind a' juhtetü ellen lehet használni, vegyél:

1 font kényesöt,
fél font Velenczei terpetint,
1 fél messzely terpetin olajt, és
2 font disznózsirt. Ezt egy mozsárban mind addig kell dörgölni, mig a' kényeső elannyira egyesül a' többi szerekkel, hogy semmi golyócskák sem maradnak.

Ezután a' fejétől kezdve a' hát gerinczén farkig ketté választani kell a' gyapjút, úgy hogy a' börhöz nyúlhasson az ember, 's ezt a' nyilást végig keni azzal a' kenyöcsel.

Hasonlóképen el kell választani a' lapoczkákon 's a' hason.

Illyenkor nem kell félni a' ragadóságtól, hanem azonnal a' nyájhoz lehet bocsátani a' békent juhot, mivel kevés napok múlva kiszárad a' rüh.

Az illy kenyöcs által sem a' juh sem a' gyapjú nem szenved.

Sőtt ezen kenyöcsel a' juhtetük, mellyek állandó csipéseik által nyughatatlanitják az állatot és alkalmatlankodnak neki, sőtt még ép és egészséges vérét is kiszivják, azonnal kiüzetnek 's megölettetnek.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

10) A' következendő gyógyító szerről azt mondják, hogy minden kenegetés nélkül elüzi a' juhrühöt.

Tudniillik: mindennap reggel piskolcz májat kell kenyérben a' juhnak béadni, 's ezután mind reggel mind este egy maroknyi összetört fenyőmagot, sót és zabot kell a' takarmány közé vetni.

Tizennégy nap múlva elpusztúl a' rüh, ha a' rüh hártya a' bőrtől elvált akkor a' juhokat meg kell fürösztení.

11) A' következendő szert is jónak állítják: ha az ember mosó víz gyanánt használja,

másfél lat krispány,
6 lat kapadohány, és
24 rész simri vagy sesti kémény korom.

A' kémény kormot mindenek előtt le kell forrózni, 's 12 óráig bétakarva a' nélkül, hogy hozzá nyúlna az ember edényben tartani.

Ezután ezt a' lúgot úgy mint a' mosó lúgot szalmán le kell szürni. Ezután a' dohányt néhány óráig ezen lúggal kell főzni, 's azután kifacsarni. Ezután a' porrá tört krispányt kell bevetni, meg ismét lasacskán mind addig főzni, a' míg elég erős, ezt pedig így lehet megpróbálni: egy csöppet juhtetűre kell csöpögtetni, ha a' tetű abban a' pillantásban megdöglik tehát a' víz jó, ha nem, még tovább kell főzni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Ezen mosdó vizzel tehat mindenütt jól meg kell a' juhokat mosni, 's a' mosás után legalább hat napig egymás után ki nem kell a' juhot essőre ereszteni, de az sem jó, ha a' szabad ég alatt hál.

Ha a' rüh az első mosásra el nem múlik, tehát ismételni kell azt.

Nro 7. A' juhtetűk ellen való szer.

1) Főzz kapadohányt vízben 's mosd vele a' birkát. Ennél jobban szokott használni a' portobák.

2) Vagy vegyél erős eczetet és olvassz fel benne sót, 's mosd meg vele a' juhot.

3) Jónak mondják azt is, ha petrezselyem magot hinteget az ember a' gyapjúba.

4) Erős ganéj lév a' ló 's szarvas marha istállóból szinte jó a' tetük ellen.

5) De mivel a' mosás sokáig tart, és sok alkalmatlanságokkal jár, 's nem is lehet a' gyapjú miatt hozzá férni jó, tehát vegyél kényesöt 's dörzsöld disznózsírral mind addig, a' mig semmi kényesö golyóbisocskák sem maradnak.

Ebből a' kenyöcsből vagy börre, vagy posztóra kell kenni, 's a' juhnak a' nyakára kötni, 's a' tetük azonnal elvesznek.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Nro 8. A' kerengésről.

Gyakorta olly állapotban látjuk a' juhot, hogy egy circulusban el kezd forogni környös körül oldalvást tartván testét, azután el elesik, de mindjárt fel kél.

Ide 's tova tántorog, fejével mindennek neki szalad, minden vidámságát elveszti, a' takarmány nem esik neki olly jó izün mint másszor, gyakorta az orrából vér folyik, 's a' juhnak ezen nyavalyás állapotját kerengésnek nevezik.

Ez a' nyavalya a' juhoknál többnyire nyárban törik ki. Az ifjú juhoknál gyakrabban szokott előfordúlni mint a' véneknél.

Ha ez a' betegség a' főben lévő víztől származna, tehát izzasztó 's vizellet hajtó szerek által kellene iparkodni eltávoztatni.

Ennek eszközlésere legjobb a' következendő szereket venni:

1 lat Velenczei szappant,
8 lat törött fenyőmagot,
1 kvintnyi tengeri csillát, jól össze kell vegyíteni, 's a' beteg juhnak mindennap belőle egy kvintnyit adogatni.

Azonban ma már tudjuk, hogy ezen betegségnek többnyire más okai vannak.

Tudjuk azt mint üldözi a' szövő légy a' juhokat, 's tojásait is a' velő fedőbe, boritékjába rakja, itt azután a' férgek kifejtődnek 's a' juhnak ezt a' betegséget okozzák.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Ezen betegség ellen legjobbb a' következendő szereket elővenni.

1) Törj kapa dohány levelet finom porrá, 's egy cső által fújj az orralyukába, 's ez által a' férgek megöletnek. —

2) Felnött juhoknak reggel és este egy borsonyi nagyságú ördögszart kell adni, 's legfeljebb 12 nap múlva meggyógyúlnak.

3) El mellőzni lehet ezt a' betegséget, ha a' halántékra vagy agyára szurok flastromot rak az ember, a' vagy ha a' bárány fejét soha sem nyírják meg, mivel akkor a' veszedelmes insectum szúrását nem alkalmaztathatja.

Nro 9. A' Juhhimlőről.

Ha valamelly juh himlőbe esik, tehát szomorú, a' takarmány nem igen kell neki, a' mint a' nyavalya erősebb vagy gyengébb, nem kérődzik, szemei elhomályosodnak, 's feldagadnak, 's folyvást könnyeznek, folynak.

Fején, hasán, hatúlján, lábainak belső részein, legelőször mutatják magokat a' himlők.

Ez a' nyavalya ragadozó, úgy valamint a' gyermek himlő, 's szinte igen veszedelmes.

Azon himlők, mellyek jó megtelnek, domborúk 's magasak, fehér, sárgások, 's vörös karimával vannak körülvéve, azok nem veszedelmesek, 's ezek ellen semmi orvoság sem szükséges.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

De ha nem telnek meg, egymásba folynak, halványak maradnak, vagy épen kék feketék lesznek, akkor rosz természetüek, mivel a' himlőméreg a' testben megmarad, 's a' belső nemesebb részekre száll.

Gyakorta a' természet gyenge a' méregnek kihajtására; 's gyakorta megmenekedett már az által egy ollyan elgyöngült gyermek az által, hogy vörös hort adtak neki inni.

En tehát azt tanácsolnám, hogy ezt a' juhoknál meg kellene próbálni.

A' betegség eleje épen ollyan mint a' gyermekeknél, azért a' juhokkal épen úgy kell bánni mint a' gyermekekkel, kik himlőznek.

A' szemeket gyakorta meg kell nedvesíteni édes téjjel, hogy nyitva maradjanak.

A' nyavalya elragadását leghatalmasabban lehet megakadályoztatni, hogy ha azon juhokat, mellyek legelősször elkapják ezt a' nyávalyát elkülönözi, az az: elválasztja az ép és egészséges juhoktól, vagy azonnal levágja, 's szőröstől, bőröstől, húsostól, valami távolydad helyre a' hová a' juhok nem járnak, 's ezt a' bánás módját, még az oltásnak is elébe teszem.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Nro 10. A' rózsáról, vagy a' mint néhol nevezik, Szent Antal tüzéről, vagy még máshol folyosóról (Rothlauf) a' juhoknál.

Az ezen nyavalyában sinlődő juhnak nagy a' forrósága, 's a' fene közönségesen a' fején kezdődik, 's itt mind a' húsát, mind a' börét elemészti.

A' kina kéregnek belsőképen való használása sokaknál ajánltatik.

Főzz tehát kinakérget, 's borogasd vele a' folyosós helyet.

Nem árt, hogy ha a' sérelmet só spiritussal, és Salamiak spiritust mésszel, vagy óneczettel, vagy épen meszes vízzel kimossa, és belőle borogatásokat csinál az ember.

Ezen felül jó, hogy ha a' juhot egy meszszely lágy meleg vízbe 1 lat salétromot vetvén, klistyélezik.

Lehet még összekeverni:

8 lat salétromot,

4 lat Salamiat, és ebből mindennap háromszor egy kvintnyit adni a' juhnak.

Nro 11. A' juhok náthájáról vagy a' juhtakonyról.

Ezt a' betegséget arról lehet megismerni, ha a' juhnak taknya 's nyálkája az orrából

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

folyik, a' minél közönségesen az orrlyukak és a' fő megdagadni szokott.

A' takony kifolyását minden módon elömozditani kell iparkodni, mivel hogy ha ki nem megy a' testből könnyen okozhat tüdő rothadást.

Azért vegyél egy vesszöcskét, kösd körül gyapjúval, 's csiklándozd gyengécskén a' juh orrát addig, a' míg el kezd tüsszenteni.

Vagy jobb, még vegyél:

2 lat Spanyol kaprot,
1 kvintnyi kánfort,
1 kalán faolajt,

törd 's keverd ezt mind jól össze egy mozsárban, 's kend meg ezzel egynehányszor a' birkának orrlyukait.

Lehet néha néha egy kevés portobákot is orrlyukába tenni.

Belsőképen a' következendőt kell használni. Vegyél:

1 font örvény gyökeret,
1 font fejér pimpinella vagy földi tömény gyökeret,
1 font izsóp füvet, és
1 font bodzavirágot, törd mind ezt jól össze, keverd meg sóval, 's adj a' juhnak háromszor belőle mindenkor kétszer egész három latot.

Ökörnyelv vagy atraczél füvet is jónak mondják, ha sóval nyalni adják a' birkáknak.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Nro 12. A' tüdő rothadásról és a' száraz betegségről.

A' takonyból könnyen származhatik a' tüdő rothadás; szintén úgy azon portól, mellyet a' juhok menet közben, vagy a' takarmánnyal beszívnak.

A' juh folyvást köhög, gyapját ereszti, teste fogy, lábai megmelegednek, 's inyje megfehéredik. Vegyél tehát:

8 lat örvénygyökeret,
8 lat ibolygyökeret,
2 lat szigorált,
2 lat szattyú füvet vagy útifü,
2 lat kakukfüvet,
2 lat édes gyökeret, csináld porrá 's adj belőle a' beteg juhnak naponkint háromszor, mindenkor egy latot.

Eledelül adj neki szattyúfüvet, kerti rezsukát, útifüvet, zsályát, fekete afonya levelet, szigorált.

Italúl pedig adj savót vízzel vegyítve, vagy forráz le árpalisztet, 's ha meghül add italúl.

Örvénygyökeret, babért, fenyőmagot, nyárfalevelet sóval vegyítve igen szereti a' juh, 's igen jónak és hasznosnak mondják minden rothasztó nyavalyák ellen.

A' rothasztó nyavalyákra hajlandó juhoknál jónak mondják a' következendő szert:

1 font durva gipsz lisztet,
3 font korpát,
4 lat fenyőmagot, finomúl összetörni, jól összekeverni, nyalni adni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Ebből a' porból mindenkor az étetésnél a' tiszta jászolba kell hinteni, 's felibe azután zabot, mellyet egy keveset megnedvesíteni kell, hogy a' por jobban reá ragadjon a' megnedvesített zabra.

Mennél tovább haladt már a' nyavalya, annál többet kell iparkodni ezen porból a' juhoknak adni.

A' jászolt mindenkor ki kell jól tisztítani, hogy az orból kifolyó nedveségből és tisztátalanságból semmi se maradjon benne.

Egy egész nyáj egyszerre meg nem betegszik, hanem csak lassan lassan, de ez mind egy, minden juhnak melly a' nyájjal járt, mind addig kell ezen porból adni, a' míg az ember észre nem veszi hogy meggyógyúltak, 's tanácsos mindenkor az ép és egészséges juhokat a' betegesektől elválasztani.

Lásd a' felolvasztó szereket a' XI. alatt, 's a' 45dik számot a' szarvas marhának tüdő rothadásáról.

Nro 13. Egészséges keverék a' juhoknak nyalni való.

Vegyél szárított fenyőmagot, ürmöt, tarnicsgyökeret, mindenikből egyformán, és törd mind lisztté, 's keverj annyi sót, a' mennyit gondolsz hogy elégséges, 's ezen nyalni való keverékből adj gyakrabban a' juhoknak és így némelly nyavalyáktól meg fogod őket oltamazni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Nro 14. Kificzamodásokról, sebekről, összezúzásokról a' juhoknál.

Lásd mind azon orvos szereket, mellyeket a' szarvas marhának hasonló bajainál előadtam a' 30 és 53-dik szám alatt, nem különben azon orvos szereket is, mellyek a' XIVdik osztályban foglaltatnak.

Nro 15. A' juhok' vérvizelletéről.

Törj meg Spanyol kaprot 's keverd sóval össze, 's add a' juhnak hogy nyalja. Hasonlóképen ökörnyelv fü az az atraczél magvát.

Nézd a' szarvas marhának vérvizellete ellen való szereket Nro 6.

Nro 16. A' hosszas köhögés ellen való szer.

A' tüdő 's máj száradásnál, a' birkák köhögnek; hanem gyakorta köhög az öregebb birka a' nélkül, hogy valamellyikében ezen nyavalyák közül szenvedne.

Jó az illy birkának takarmánya közé egy kevés görög szénát 's úti füvet keverni.

Vagy adjon neki a' gazda egy fél meszszely borban néhány napig az az: addig míg köhögése megszünik 1 lat mandola olajt bé.

Vagy adjon bé Árongyökeret, vagy konytvirággyökeret, örvénygyökeret, fokhagymát, vöröshagymát és godirczot (Schöllkraut) sóval vegyítve.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Nro 17. Orvos szer a' bárányok száján való tűz ellen.

Ha a' bárányokat a' legelőre hajtják minekelőtte a' nap a' harmatot felszárította volna, tehát szájokon pattanásokat kapnak.

Ezen bajnak elhárítására vegyél sót és izsopot mindenikéből egyformán, keverd jól össze 's mosd és dörzsöld ezzel nyelvét, száját, tehát bizonyosan el fog múlni.

Nro 18. A' juhok megdagadt csecseik orvoslására való szer.

Napjában kétszer vagy háromszor kell a' megfeményedett és feldagadt juhcsecset a' következendő kenyőcsel kenegetni.

Vedd egy pár tojásnak a' fejérét, ehhez egy kevés sáfrant és faolajt, 's keverd ezt mind jól össze.

A' tejet mind addig kell jól kifejni, míg végképen el nem marad: a' megmaradt tejnek eloszlatására a' következendő szereket kell használni:

Vegyél 2 rész vitriolizált borkövet, 's egy rész salétromot, 's adj napjában kétszer, mindenkor két kvintnyit a' juhnak.

Vagy adj egyszerre vízben felolvasztva két kvintnyi konyha sót, és egy kvintnyi salétromot.

Egyébként pedig láss a' 2-dik szám alatt a' szarvas marháról előadott szerek között többet.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

II. A' sertések nyavalyáiról.

Közönséges példabeszéd, hogy a' kés legjobb orvosa a' disznónak.

Az ugyan igaz, hogy a' disznók orvoslásával nem messze megy az ember, mivel csak nagy erőszakkal 's felette nehezen lehet nekik valami orvos szert beadni.

Nem akarom még is mind azon orvos szereket elhalgatni, mellyeket a' sertések nyavalyáiknak meggyógyításában jónak és hasznosnak tapasztaltam.

Mindenek előtt ajánlom, hogy soha se adasson a' disznónak forró eledel, ne is adjanak neki egyszerre sokat, hanem inkább többször és keveset. Nem kell még a' disznó elől sem kímélleni á' sót, hanem a' mint 3ik, 4dik és 5dik számok alatt kijegyeztetett kell használni, 's így ezen állat a' mellynek olly nehéz orvosi szereket adni, sok nyavalyáktól megoltalmaztatik.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Nro 1. A' sertések úgy nevezett kereszt csont fenéjéről.

Azon sertés, melly ezen nyavalyában szenved megbénúl, alig álhat hátúlsó lábain, és csak nagy nehezen vánszorog. Ha a' nyavalya igen elhatalmadzik, tehát sörtéji kiszoktak húllani, 's ha az ember kitépdeli, tehát töveik véresek.

Mindjárt lúggal vagy sósvízzel kell kimosni iparkodni a' száját.

Belsőképen pedig a' következendő szert kell neki adni:

1 fél font antimoniumot az az: piskolczot,

fél kvintnyi kánfort,

1 kvintnyi büdöskövet, mézzel golyócskákká kell csinálni, 's mindennap egyet egyet mind addig adogatni, a' mig a' sertés egészen meg nem gyógyúl.

Eledelúl pedig egy kevés savót, korpával vagy lisztel keverve kell adogatni.

Nro 2. A' sertések nyelvén támadni szokott, árpa szemnek neveztetett pattanásokról.

A' sertés gyakorta egy borsónyi nagyságú pattanást kap az innyén vagy máshol a' szájában, 's e' mellett gonosz igen hamar elterjedő hideglelése van. Ebben a' nyavalyában 24 óra alatt elveszhet.

Ekkor az állatnak nem kell semmi eledel, szemei homályosak, az orrával turkál,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

feje lába reszkedesz, 's félénkül röfögni szokott. Ebből azután, torokgyúladás szokott támadni.

Úgy látszik ezen bajnak nagy hasonlatossága van azon nyelvpattanásokkal, mellyek a' szarvas marhánál is előfordúlni szoktak, 's maiglan még ez ellen nem tudnak más orvoságot mint a' hólyagnak felmetszését, valamint a' szarvas marhánál 's azután sóval 's eczettel való kimosását.

Lásd a' 43-dik számot a' szarvas marhánál.

Nro 3. A' sertéseknél találtatni szokott férgekről.

A' sertéseknél találtatnak néha némelly pondrók, férgek, mellyek sem a' húst, sem a' vért meg nem rontják, 's így nem lehet nyavalyának nevezni.

Az olly sertésnek, mellynek ezen pondró férgei vannak szava rekedt, 's nyelve alatt sok pattanások vannak.

Az illy fergeket a' következendő módon lehet kiirtani:

1) Olts el egynehányszor vízben égő cserfát 's add azt italúl.

2) Szórj mindennap a' moslékra egynehány maroknyi hamut, vagy adj gyakorta fahamuval készült lúgot.

4) Ha a' sertéseket borsóval vagy lencsével hizlalják, akkor is elmúlik ez a' betegség.

OMGE KÖNYVTÁR 1951

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

5) De legbizonyosabban elüzheti ez a' betegség, hogy ha hetenként a' disznóknak kétszer egy egy késhegyni, vagy fél kvintnyi piskolczot ád az ember finoman megtörve, vagy a' mi még jobb kenyeret piskolczmájjal. A' piskolcz kitisztítja a' vért, és az ételvágyat megszerzi, vagy nagyobbítja.

Nro 4. A' sertéseket mindenféle nyavalyáktól megoltalmazó szer.

Ez a' hatalmas szer épen az elébbi számban említett piskolcz vagy piskolcz máj.

Hogy a' sertések szembetünőképen hízzanak 's egészségesek legyenek, nincs jobb mintha kenyérben, finom porrá tört piskolczot adogat az ember hetenként egy fél kvintnyit kétszer.

Jó és hasznos ha a' sertés bőven kap sót.

Ha pedig egyébként valami ragadós nyavalyákat vesz észre az ember a' sertések között tehát porrá tört büdöskövet kell kenyérben adni.

Továbbá jó, a' ragadós nyavalyák ellen örvény 's bojtorjány gyökeret a' moslékba vetni.

Nro 5. A' hizlalás sikeres előmozdításáról.

Ezt semmivel sem lehet olly foganatosan tenni, mint a' sokszor említett felette hasznos piskolcz és a' só által.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Nro 6. A' széd̈ülésről.

Ha a' sertések fejében víz van, vagy más hibájok van, tehát fejöket oldalvást tartják és környöskörül futosgálnak. Akkor legjobb nekik reggel, délben, este a' moslékba hat levél szirontágot, (Brennkraut) Ranunculus sceleratust adni. 'S ha egy időmúlva ez nem használ, úgy bizonnyára semmi sem használ más mint a' kés.

Nro 7. A' megzabálásról.

Ha valamelly sertés megzabált, baja többnyire magától szokott elmúlni.

Lehet azonban nekie 1 lat terjéket beadni.

Vagy vessen az ember cseresnye, szilva 's egyéb magokat elejbe, ha ezt megeszi úgy nem nagy a' veszedelem, 's a' magvak szerte harapdosása által, az emésztő edények nagyobb mozgásba jönnek, 's így a' megzabálástól leghamarébb meggyógyúl az állat.

Hasznos, ha az ember egy keveset megmetszi a' sertés fülét, hogy így egy kevés vére kifolyjon.

Nro 8. A' malaczok himlőiről.

A' malaczok mindjárt első ifjúságokban, vagy néha fél esztendős korokban, himlözni

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szoktak. A' himlő hamuszín barna pattogás, és mennél fiatalabb az állat, annál könnyebben haladja meg a' betegséget. Néha eltart hat vagy nyólcz hétig is, még az állat a' nyavalyából kigázol.

Az egész betegségnél legfőképen arról kell gondoskodni, hogy az állat meg ne nedvesedjen, vagy magát meg ne hűtse. Igy hát hideg és nedves időben nem kell kihajtani, mert a' pattanások vissza verődnek, és az állat megdöglik.

Belsőképen egy hat hetes malaczkának reggel és este, egy jó késhegyni fele babért, 's fele büdöskövet kell adni.

Mosni vagy valamivel kenegetni teljességgel nem jó a' himlőt, de legjobb már a' száraz hártyát valami rosz fésüvel lefésülni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Tartalom.

Az orvos szerek lajstroma.

Szám	*Lap*
I. Hashajtó szerek	20
II. Hűsítő szerek	21
III. Fájdalom és görcscsillapítók, tompítok és álomszerzők	23
IV. Izzasztó 's a' külsőre munkálodó szerek	—
V. Gyomorerősítő 's szélhajtó szerek	25
VI. Vizelletre hajtó szerek	—
VII. Orvosszerek a' füveny és kő ellen	27
VIII. Giliszták ellen való szerek	28
IX. Nyál bonyolító szerek	30
X. A' savanyuságot vagy a' vér élességet emésztő szerek	31
XI. Felolvasztó szerek köhögésnél, tüdő vagy mejbetegségeknél	—
XII. A' rothadás, 's megrothadt csípőseg ellen a' testben	33
XIII. Erősítő szerek.	—
XIV. Külső gyógyító szerek, lohasztásra, 's lágyításra	34
XV. A' klistyélekről	46

A' marha betegségekre alkalmaztató szerek.

1. A' borjúk ugy nevezett szivürülése ellen	49
2. A' tehén tőlgye' dsganatja ellen	—
3. A' hasmenés 's vérhas ellen	50
4. A' borjúk fejér ganéjolása ellen	55
5. Tetvek ellen	—
6. A' vérvizellésről	56
7. A' forróságban való hirtelen ivás következéséről	58
8. A' fogmozgás ellen	59
9. Az aranyérről	60
10. A' gutaütésről	61
11. Az úgy nevezett rózsa ellen	63

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Szám		Lap
12.	A' csont korság ellen	63
13.	A' friss lóherétől vagy más egyébtől való hirtelen felfúvódás vagy felpüffedés ellen	65
14.	A' golyva ellen	67
15.	A' fark féreg ellen, a' szarvas marhánál	—
16.	A' rüh, bőr pörsögés és kosz ellen	69
17.	Bögöny szúrások ellen	71
18.	A' vizellet tartóztatásáról	72
19.	A' kehköhögésről vagy a' kehről	—
20.	A' sárgaságról	75
21.	A' bél köszvényről vagy kolikáról 's görcsről a' borjúknál	76
22.	A' vízi kórságról	83
23.	A' vérhasról	86
24.	A' férgektől és más insectumokról	—
25.	Az elveszet étek vágyásról, a' megzabalásról, gyomorfájásról és a' farkas éhségről	88
26.	Szembetegségek	93
27.	A' tagok kiszáradása ellen	96
28.	Az úgy nevezett pók, vagy hólt tetem ellen	97
29.	Kificzamodásról	98
30.	Összezúzásokról, sebekről, daganatokról, és fekélyekről	—
31.	A' körmöknél támadó daganatokról és sebekről	100
32.	A' fül kelésekről, 's fülféregről	102
33.	A' szarvaknak töredezéséről és meghasadásról	103
34.	Megmerevedett tagoknak kigyógyításáról és helyre állításáról	—
35.	Orvosság olly borjúknak, mellyek a' sok szopástól megbetegedtek, vagy hasmenést kaptak	104
36.	Szerek, hogy a' tehenek önmagokat ki nem szopják	105
37.	Szer a' téjnek hibáji ellen	106
38.	A' torok fájásról, és torok gyikról	110
39.	A' nyavalya törésről	112
40.	A' szédülésről	113
41.	A' nyelvrákról, vagy dögdaganatról	—

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Szám *Lap*

42. A' szájban lévő úgy nevezett békákról, vagy nyelvpattanásokról 118
43. A' belső forróságról és gyúladásokról általjában 120
44. A' megzabalásról 127
45. A' ragadozó tüdőrothadásról vagy a' tüdőgyúladásról 128
46. A' marhadögről 133
47. Az alkapczák zárodásáról, görcséről 143
48. Hogy a' szarvasmarhát nyárban ne kínozza a' légy 146
49. A' hasdugulásról 146
50. A' megszorúlt szerekről 147
51. A' tölgyeknek repedezéseiről 148
52. Fej daganat ellen 149
53. A' veszettségről dühödtségről —
54. Mérges harapásokról, az inak megerőltetéséről 151
55. A' ficzamításról, az inak megerőltetéséről 152
56. A' meglágyúlt talpakról 154
57. Vér tisztító ital —
58. Minden tisztátalanságok ellen való szer 155
60. Marhapor, melly különféle nyavalyák előfordúlásainál igen hasznos, a' vért tisztítja 's a' hizlalást előmozdítja 157
61. A' nyelven való férgekről 159
62. Szerek, ha valamelly marha nyavalyát azonnal meg nem lehetne ismerni 159
63. A' folyatást előmozdítani a' teheneknél 160
64. Szer, hogy ha valamelly tehén nem akar megborjasodni 161
65. A' borjazásról 162
66. A' nádra gyümölcsről —
67. A' teherhordó zsacskó előéléséről 164
68. Az elvetéllésről 165
69. Ha a' borjuk szopni nem akarnak 166
70. Ha valamelly tehén nem hagyja magát fejni, vagy a' borjút nem hagyja szopni —
71. A' véghurkának kidudorásáról 167

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Szám Lap
72. Méreg, mérges gombák és fűvek ellen naló szerek 168
73. Az istállóknak ártalmas gőzölgésekből kitisztítására való szerek 169

A' Juhoknak és sertéseknek nyavalyaikról.

I. A' juh nyavalyairól.

Bévezetés 171
1. A' mételyről 175
Óltalmazó 's gyógyító szerek 177
2. A' máj gyúladasról 's a' víz betegségről 179
3. A' sárgaságról 180
4. A' gilisztákról, és a' bélköszvényről —
5. A' gugáról 184
6. A' juhrühről —
7. A' juhtetűk ellen való szer 188
8. A' kerengésről 189
9. A' Juhhimlőről 190
10. A' rózsáról, vagy a' mint néhol nevezik, Szent Antal tüzéről, vagy még máshol folyósóról (Rothlauf) a' juhoknál 192
11. A' juhok náthájáról vagy a' juhtakonyról —
12. A' juhtüdő rothadásról, vagy a' száraz betegségről 194
13. Egészséges keverék a' juhoknak nyalni való 195
14. Kificzamodásokról, sebekről, összezúzásokról a' juhoknál 196
15. A' juhok vérvizelletéről —
16. A' hosszas köhögés ellen való szer —
17. Orvos szer a' bárányok száján való tűz ellen 197
18. A' juhok megdagadt csecseik orvoslására való szer —

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Szám *Lap*

II. A' sertések nyavalyairól.

1. A' sertések úgy nevezett keresztcsont fenéjéről 200
2. A' sertések nyelvén támadni szokott, árpa szemnek neveztetett pattanásokról —
3. A' sertéseknél találtatni szokott férgekről 201
4. A' sertéseket mindenféle nyavalyáktól megoltalmazó szer 202
5. A' hizlalás sikeres előmozdításáról 203
6. A' szédülésről —
7. A' megzabálásról 204
8. A' malaczok himlőiről —

MEZŐGAZDASÁGI KÖNYVTÁR 1951

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár